AHMADOVA ZEBINISO SHAVKATOVNA

YANGI O’ZBEKISTON TARAQQIYOT STRATEGIYASIDA TA’LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR

O‘QUV QO‘LLANMA

BUKHARA_HAMD_PRINT

Buxoro -2026
“BUKHARA HAMD PRINT” nashriyoti

UO`K 74.00
KBK 74.00
A 56
AHMADOVA ZEBINISO SHAVKATOVNA
YANGI O'ZBEKISTON TARAQQIYOT STRATEGIYASIDA TA'LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR [matn] O'QUV QO'LLANMA, Buxoro -2026, "BUKHARA HAMD PRINT" nashriyoti, 196 b.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasi keng ko'lamli islohotlar bosqichini boshdan kechirmoqda. "Yangilanayotgan O'zbekiston: milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" degan g'oya jamiyatimizda har bir soha va yo'nalishda yangilanish, xalq farovonligini oshirish, milliy an'analarni asrab-avaylash, ayni paytda zamonaviy tamoyillarni joriy etish kabi maqsadlarni o'z ichiga oladi. Mustaqillik yillarida davlatimizda amalga oshirilgan islohotlar, qonunchilik bazasining mustahkamlanishi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonlari haqida ko'plab ma'lumotlar keltirish mumkin. Biroq keyingi yillarda amalga oshirilgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy sohalardagi keskin yangilanishlar O'zbekistonni butunlay yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Taqrizchilar

Ro'ziyeva D.I., *Buxoro innovatsiyalar universiteti rektori pedagogika fanlari doktori professor*

Dilova N.G'., *Buxoro davlat universiteti bosh ilmiy kotibi Pedagogika fanlari doktori professor*

O'quv qo'llanma, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil 14-apreldagi 136-sonli buyrug'iga asosan nashrga etishga tavsiya etilgan. Guvohnoma raqami № 126893.

ISBN 978-9943-307-56-8

KIRISH

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi keng ko‘lamli islohotlar bosqichini boshdan kechirmoqda. “Yangilanayotgan O‘zbekiston: milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” degan g‘oya jamiyatimizda har bir soha va yo‘nalishda yangilanish, xalq farovonligini oshirish, milliy an’analarni asrab-avaylash, ayni paytda zamonaviy tamoyillarni joriy etish kabi maqsadlarni o‘z ichiga oladi. Mustaqillik yillarida davlatimizda amalga oshirilgan islohotlar, qonunchilik bazasining mustahkamlanishi, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonlari haqida ko‘plab ma’lumotlar keltirish mumkin. Biroq keyingi yillarda amalga oshirilgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va ma’naviy sohalardagi keskin yangilanishlar O‘zbekistonni butunlay yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Milliy tiklanish va milliy yuksalish tushunchalari O‘zbekistonning bugungi taraqqiyotida muhim o‘rin tutadi. Milliy tiklanish — asosan qadriyatlarimiz, tarixiy merosimiz, an’analarimizni qayta kashf etish, ularga yangi zamon nigohi bilan yondashish, xalqimizda milliy g‘urur va iftixor tuyg‘usini kuchaytirish jarayonidir. Milliy yuksalish esa bu tiklanish natijalarini zamonaviy siyosiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanish bilan uyg‘unlashtirib, kelajak avlodlar uchun mustahkam zamin hozirlashni anglatadi.

Mazkur mavzuda 3 ta rejaga bo‘linib beriladigan ma’lumotlar, avvalo, O‘zbekistonda milliy tiklanishning tarixiy ildizlari va ularning zamonaviy davrdagi ifodasiga urg‘u beradi, so‘ng siyosiy-iqtisodiy va ijtimoiy-ma’naviy islohotlarni qamrab olib, nihoyat milliy yuksalishning istiqbol rejalari, global maydondagi o‘rnimiz hamda shu jarayonlarda fuqarolarimizning ishtiroki haqida so‘z yuritadi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

1 - MAVZU: KIRISH. YANGILANAYOTGAN O‘ZBEKISTON: MILLIY TIKLANISHDAN – MILLIY YUKSALISH SARI

Reja:

1. O‘zbekistonning mustaqillik yillaridagi taraqqiyot bosqichlari va milliy tiklanish jarayoni
2. Yangi O‘zbekiston tushunchasi: mohiyati, asosiy tamoyillari va strategik yo‘nalishlari
3. Milliy yuksalish konsepsiyasi va uning jamiyat hayotidagi ahamiyati
4. O‘zbekistonning zamonaviy rivojlanish modeli va uning xalqaro tajribadagi o‘rni

Kalit so‘zlar: *Milliy tiklanish, milliy yuksalish, Yangi O‘zbekiston, mustaqillik, islohotlar, taraqqiyot modeli, davlat boshqaruvi, strategik rivojlanish, fuqarolik jamiyati, modernizatsiya*

1. O‘zbekistonning mustaqillik yillaridagi taraqqiyot bosqichlari va milliy tiklanish jarayoni

O‘zbekiston Respublikasi 1991-yil 1-sentabrda o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritdi. Bu tarixiy voqea o‘zbek xalqi uchun yangi davrning boshlanishi bo‘lib, milliy tiklanish jarayonining amaliy bosqichiga o‘tishni anglatdi. Mustaqillikning dastlabki yillarida mamlakat oldida bir qator murakkab vazifalar turardi: sobiq ittifoq meros qoldirgan ma'muriy-buyruqbozlik tizimidan voz kechish, bozor iqtisodiyotiga o‘tish, milliy davlatchilik asoslarini shakllantirish, xalqaro hamjamiyatda o‘z o‘rnini topish va milliy identitetni tiklash. Bu jarayonlar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq holda amalga oshirildi va mamlakatning keyingi taraqqiyot yo‘lini belgilab berdi.

Mustaqillikning birinchi bosqichi (1991–2000 yillar) davlat qurilishi va milliy asoslarni shakllantirish davri bo‘ldi. Bu davrda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilindi (1992-yil 8-dekabr), milliy valyuta – so‘m muomalaga kiritildi (1994), davlat ramzlari tasdiqlandi va mamlakatning tashqi siyosat yo‘nalishi belgilandi. Iqtisodiy jihatdan bu davr o‘tish davri qiyinchiliklarini boshdan kechirish bilan birga, ijtimoiy barqarorlikni saqlash va

BUKHARA_HAMD_PRINT

bosqichma-bosqich islohotlarni amalga oshirish strategiyasi tanlandi. "O‘z yo‘limiz" modeli sifatida tanilgan bu yondashuv bozor munosabatlariga keskin emas, balki asta-sekin o‘tishni nazarda tutardi. Davlat iqtisodiyotning strategik tarmoqlarida boshqaruvni saqlab qoldi, shu bilan birga kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun asos yaratdi.

Ikkinchi bosqich (2000–2016 yillar) mustahkamlash va izchil rivojlanish davri bo‘ldi. Bu davrda mamlakat iqtisodiyotining diversifikatsiyasi, sanoat salohiyatining oshirilishi, qishloq xo‘jaligining modernizatsiyasi va ijtimoiy infratuzilmaning kengaytirilishi kabi muhim jarayonlar amalga oshirildi. Avtomobilsozlik, to‘qimachilik, kimyo sanoati va boshqa tarmoqlarda muhim loyihalar ishga tushirildi. Ta'lim sohasida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi amalga oshirilib, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylar tizimi yaratildi. Tashqi siyosatda O‘zbekiston ikki tomonlama munosabatlarni rivojlantirishga ustuvorlik berdi va mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashda faol ishtirok etdi.

Milliy tiklanish jarayoni faqat iqtisodiy va siyosiy sohalardagina emas, balki ma'naviy-madaniy sohada ham keng ko‘lamda amalga oshirildi. O‘zbek tilining davlat tili maqomining mustahkamlanishi, milliy tarix va madaniy merosning qayta tiklanishi, buyuk ajdodlar – Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy, Abu Ali ibn Sino kabi allomalarning merosini o‘rganish va targ‘ib qilish ishlari kuchaytirildi. Mustaqillik davrida yuzlab yangi masjidlar, madrasalar qurildi, tarixiy obidalar qayta ta'mirlandi. Navro‘z bayrami milliy bayram sifatida qayta tiklandi va xalqaro miqyosda tan olindi. Bu jarayonlar o‘zbek xalqining milliy ongini shakllantirish va milliy g‘ururni tiklashda muhim ahamiyat kasb etdi.

Uchinchi bosqich 2016-yildan boshlanib, yangi islohotlar davri sifatida tarixga kirdi. Bu davrda mamlakatda tub islohotlar boshlandi: davlat boshqaruvi tizimi takomillashtirildi, iqtisodiy liberallashtirish jarayoni kuchaytirildi, sud-huquq tizimida muhim

BUKHARA_HAMD_PRINT

oʻzgarishlar amalga oshirildi. Valyuta bozori liberallashtirildi, xususiy mulk huquqlari kuchaytirildi, investitsiya muhiti yaxshilandi. Bu bosqichda "milliy tiklanish" jarayoni yangi sifat – "milliy yuksalish" bosqichiga oʻtdi. Bu oʻtish nafaqat iqtisodiy koʻrsatkichlardagi oʻsishni, balki jamiyatning barcha sohalarida sifat jihatidan yangi darajaga koʻtarilishni anglatadi.

Milliy tiklanish jarayonining muhim xususiyatlaridan biri uning evolyutsion xarakterda boʻlganligidir. Oʻzbekiston keskin oʻzgarishlar va "shok terapiya" usullaridan voz kechib, bosqichma-bosqich islohotlar yoʻlini tanladi. Bu yondashuv mamlakatda ijtimoiy barqarorlikni saqlash, fuqarolar oʻrtasida kelishuv va hamjihatlikni ta'minlash imkonini berdi. Shu bilan birga, har bir bosqichda oldingi davr tajribalari tahlil qilindi va yangi sharoitlarga mos ravishda islohotlar strategiyasi yangilandi. Bu tajriba Oʻzbekistonning oʻziga xos rivojlanish modelini shakllantirishga asos boʻldi va xalqaro hamjamiyatda katta qiziqish uygʻotdi.

2. Yangi Oʻzbekiston tushunchasi: mohiyati, asosiy tamoyillari va strategik yoʻnalishlari

"Yangi Oʻzbekiston" tushunchasi mamlakatning 2017-yildan boshlab kirib kelgan islohotlar davrining umumlashtiruvchi konsepsiyasi sifatida shakllandи. Bu tushuncha nafaqat siyosiy shior, balki mamlakatni har tomonlama modernizatsiya qilishga qaratilgan strategik dasturdir. Yangi Oʻzbekiston gʻoyasi oʻzida uchta asosiy tamoyilni mujassamlashtiradi: birinchidan, inson manfaatlari va qadr-qimmatini ustuvor qoʻyish; ikkinchidan, ochiq va shaffof davlat boshqaruvini ta'minlash; uchinchidan, innovatsion rivojlanish orqali raqobatbardosh iqtisodiyot yaratish. Bu tamoyillar mamlakatning barcha sohalardagi islohotlarining asosiy yoʻnalishini belgilab beradi.

Yangi Oʻzbekiston konsepsiyasining mohiyati "Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqga xizmat qilishi kerak" degan tamoyilda oʻz ifodasini topdi. Bu tamoyil davlat boshqaruvining butunlay yangi falsafasini anglatadi. An'anaviy

BUKHARA_HAMD_PRINT

ma'muriy-buyruqbozlik tizimidan fuqaroga yo‘naltirilgan, xizmat ko‘rsatuvchi davlat modeliga o‘tish amalga oshirildi. Prezident virtual qabulxonasining tashkil etilishi, xalq qabulxonalari tizimining yaratilishi, ochiq dialog platformalarining joriy etilishi bu tamoyilning amaliy ifodasidir. Natijada davlat organlari va fuqarolar o‘rtasida yangi turdagi munosabatlar shakllandi: davlat xizmatchilari fuqarolarning muammolarini hal qilishga mas'ul bo‘ldi, boshqaruv jarayonlarida oshkoralik va shaffoflik kuchaydi.

Yangi O‘zbekistonning strategik yo‘nalishlari qatorida birinchi o‘rinda davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish turadi. Bu yo‘nalishda bir qator muhim qadamlar tashlandi: markaziy va mahalliy hokimiyat organlari o‘rtasidagi vakolatlar qayta taqsimlandi, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlari mustaqilligi kuchaytirildi, davlat xizmati tizimi modernizatsiya qilindi. Raqamli texnologiyalarni davlat boshqaruviga joriy etish – elektron hukumat tizimini rivojlantirish, davlat xizmatlarini onlayn ko‘rsatish, ochiq ma'lumotlar portalini yaratish kabi ishlar faol amalga oshirildi. Bugungi kunda 600 dan ortiq davlat xizmatlari onlayn ko‘rsatilmoqda, bu esa byurokratiyani kamaytirish va fuqarolar uchun qulaylik yaratishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Iqtisodiy sohadagi strategik yo‘nalishlar iqtisodiyotni liberallashtirish va diversifikatsiya qilishga qaratilgan. 2017-yilda valyuta bozorining liberallashtirilishi bu yo‘ldagi eng muhim qadamlardan biri bo‘ldi. So‘mning erkin konvertatsiyasi ta'minlandi, xorijiy investitsiyalar uchun qulay muhit yaratildi, tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun ruxsat berish tartib-qoidalari soddalashtrildi. Soliq tizimi isloh qilinib, soliq stavkalari pasaytirildi va soliq ma'muriyatchiligi takomillashtirildi. Davlat korxonalarini xususiylashtirish dasturi kengaytirildi, erkin iqtisodiy zonalar soni ko‘paytirildi. Bu islohotlar natijasida mamlakat iqtisodiyotiga xorijiy investitsiyalar oqimi sezilarli darajada oshdi va yalpi ichki mahsulotning o‘sish sur'ati barqaror darajada saqlanib qoldi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Ijtimoiy sohadagi strategik yo‘nalishlar kambag‘allikni qisqartirish, ta'lim va sog‘liqni saqlash tizimlarini isloh qilish, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish kabi masalalarni qamrab oladi. "Temir daftar", "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" kabi ijtimoiy dasturlar joriy etildi, ular orqali muhtoj qatlamlarni manzilli qo‘llab-quvvatlash tizimi yaratildi. Ta'lim sohasida maktabgacha ta'lim qamrovi sezilarli darajada kengaytirildi, oliy ta'lim muassasalari soni oshirildi, xorijiy universitetlarning filiallarini ochish siyosati davom ettirildi. Sog‘liqni saqlash sohasida tibbiy muassasalar modernizatsiya qilindi, tibbiy xodimlarni tayyorlash tizimi takomillashtirildi.

Yangi O‘zbekistonning yana bir muhim strategik yo‘nalishi tashqi siyosat sohasidagi o‘zgarishlardir. Mamlakat ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat yuritish kursini tanladi. Markaziy Osiyo mamlakatlar bilan munosabatlar sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarildi: chegaraviy muammolar hal etildi, savdo-iqtisodiy aloqalar kengaytirildi, transport kommunikatsiyalari rivojlantirildi. Jahon savdo tashkilotiga qo‘shilish bo‘yicha muzokaralar qayta boshlandi, Yevropa Ittifoqi, AQSh, Xitoy, Rossiya va boshqa yetakchi davlatlar bilan strategik sherikchilik munosabatlari mustahkamlandi. O‘zbekiston BMT, ShHT, MDH va boshqa xalqaro tashkilotlar faoliyatida faol ishtirok eta boshladi va bir qator muhim xalqaro tashabbuslar bilan chiqdi.

3. Milliy yuksalish konsepsiyasi va uning jamiyat hayotidagi ahamiyati

Milliy yuksalish konsepsiyasi O‘zbekistonning taraqqiyot yo‘lidagi yangi bosqichni belgilovchi strategik g‘oyadir. Agar milliy tiklanish asosan mustaqillikning dastlabki davrida yo‘qotilgan milliy qadriyatlar, til, madaniyat va davlatchilik an'analarini qayta tiklashni anglatgan bo‘lsa, milliy yuksalish endi bu tiklanish asosida sifat jihatidan yangi darajaga – zamonaviy, raqobatbardosh va gullab-yashnayotgan davlat qurishga o‘tishni nazarda tutadi. Bu konsepsiya Prezident Sh.M. Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan

BUKHARA_HAMD_PRINT

boʻlib, "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" shiori bilan ifodalanadi. Konsepsiyaning asosiy gʻoyasi shundan iboratki, Oʻzbekiston endi nafaqat oʻz tarixiy merosini tiklash, balki jahon sivilizatsiyasiga munosib hissa qoʻshish, ilm-fan, texnologiya va madaniyat sohasida yuqori choʻqqilarga erishish qobiliyatiga ega ekanligini amalda isbotlashdir.

Milliy yuksalish konsepsiyasining falsafiy asoslari oʻzbek xalqining boy tarixiy tajribasiga borib taqaladi. IX–XV asrlarda Movarounnahr va Xorazm hududida yashab ijod etgan buyuk allomalar – al-Xorazmiy, al-Beruniy, Ibn Sino, Mirzo Ulugʻbek, Alisher Navoiy va boshqalar jahon ilm-faniga beqiyos hissa qoʻshganlar. Bu davr jahon tarixida "Sharq Renessansi" nomi bilan mashhur. Milliy yuksalish konsepsiyasi aynan shu ulugʻvor an'analarni qayta tiklash va zamonaviy sharoitlarga moslashtirish gʻoyasini ilgari suradi. Bu borada "Uchinchi Renessans" tushunchasi kiritildi, u Sharq Renessansi va milliy tiklanishdan keyingi uchinchi yuksalish davrini anglatadi. Bu gʻoya yoshlarda milliy gʻurur va oʻziga ishonch tuygʻusini shakllantirish, ularda ilm-fanga intilish va innovatsion fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan.

Milliy yuksalish konsepsiyasining jamiyat hayotidagi ahamiyati bir necha muhim jihatlarni oʻz ichiga oladi. Birinchidan, bu konsepsiya jamiyatda umumiy maqsad va yoʻnalish birligini ta'minlaydi. Milliy yuksalish gʻoyasi barcha fuqarolarni – yoshlarni, ziyolilarni, tadbirkorlarni, davlat xizmatchlarini yagona maqsad atrofida birlashtiradi. Ikkinchidan, konsepsiya mamlakatning strategik rejalashtirish tizimiga asos boʻlib xizmat qiladi. Harakatlar strategiyasi va Taraqqiyot strategiyasi kabi muhim davlat dasturlari milliy yuksalish konsepsiyasining amaliy ifodasidir. Uchinchidan, bu gʻoya xalqaro maydonda Oʻzbekistonning obroʻsini oshirishga xizmat qiladi, mamlakatning ulkan salohiyati va ulugʻvor maqsadlarini jahon hamjamiyatiga namoyish etadi.

Ta'lim va fan sohasida milliy yuksalish konsepsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Konsepsiyaning asosiy tamoyillaridan biri

BUKHARA_HAMD_PRINT

inson kapitalini rivojlantirishdir. Bu borada ta'lim tizimining sifatini oshirish, ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish, innovatsion ekotizimni shakllantirish kabi vazifalar belgilangan. Oliy ta'lim muassasalari soni sezilarli darajada oshirildi: 2016-yilda 77 ta bo‘lgan oliy ta'lim muassasalari soni 2023-yilga kelib 210 dan ortiqni tashkil etdi. Xorijiy yetakchi universitetlarning filiallarini ochish siyosati davom ettirildi, ilmiy tadqiqotlarni moliyalashtirishga ajratiladigan mablag‘lar oshirildi. "El-yurt umidi" va boshqa davlat granty dasturlari orqali ming-minglab iqtidorli yoshlar xorijning nufuzli universitetlarida ta'lim olish imkoniyatiga ega bo‘ldi.

Iqtisodiy jihatdan milliy yuksalish konsepsiyasi mamlakatni yuqori o‘rta daromadli davlatlar qatoriga kiritish maqsadini o‘z oldiga qo‘yadi. Bu maqsadga erishish uchun iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, yuqori texnologiyali tarmoqlarni rivojlantirish, eksport salohiyatini oshirish va innovatsion tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash kabi vazifalar belgilangan. IT sohasida O‘zbekiston jadal rivojlanish yo‘liga o‘tdi: IT Park loyihasi, "Bir million dasturchi" dasturi va boshqa tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasi qabul qilindi, uning doirasida sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili, blokcheyn kabi zamonaviy texnologiyalarni joriy etish rejalashtirilgan.

Ma'naviy-madaniy jihatdan milliy yuksalish konsepsiyasi milliy identitetni mustahkamlash va zamonaviy dunyo bilan uyg‘un integratsiyalashuvni ta'minlashga qaratilgan. Bu borada milliy qadriyatlar va zamonaviy qadriyatlarning uyg‘unligi, an'anaviy madaniyat va zamonaviy san'atning o‘zaro ta'siri, milliy tilning rivojlanishi va xalqaro tillarni o‘rganish kabi masalalar muhim o‘rin tutadi. Konsepsiya o‘zbek xalqining boy madaniy merosini jahon miqyosida targ‘ib qilish, Samarqand, Buxoro, Xiva kabi tarixiy shaharlarning jahon turizm xaritasidagi o‘rnini mustahkamlash kabi vazifalarni ham o‘z ichiga oladi. 2022-yilda ShHTning Samarqand

BUKHARA_HAMD_PRINT

sammiti muvaffaqiyatli o‘tkazilishi O‘zbekistonning ma'naviy-madaniy salohiyatini jahonga namoyish etdi.

4. O‘zbekistonning zamonaviy rivojlanish modeli va uning xalqaro tajribadagi o‘rni

O‘zbekistonning zamonaviy rivojlanish modeli o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, u bir necha muhim tamoyillarga asoslanadi. Bu model "evolyutsion islohotlar" yondashuvi deb ataladi, chunki u tub o‘zgarishlarni amalga oshirishda barqarorlikni saqlash va izchillikni ta'minlashga asoslanadi. Modelning birinchi tamoyili – bosqichmalik: islohotlar ketma-ket, bir-birini to‘ldiruvchi bosqichlarda amalga oshiriladi. Ikkinchi tamoyil – komplekslik: siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy sohalar bir vaqtning o‘zida isloh qilinadi. Uchinchi tamoyil – milliy xususiyatlarni hisobga olish: xalqaro tajriba mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan holda qo‘llaniladi. To‘rtinchi tamoyil – inson manfaatlarini ustuvorligi: barcha islohotlarning yakuniy maqsadi fuqarolarning hayot sifatini yaxshilashdir.

Iqtisodiy jihatdan O‘zbekiston modeli aralash iqtisodiyot tamoyiliga asoslanadi. Davlat iqtisodiyotning strategik tarmoqlarida tartibga soluvchi funktsiyasini saqlab qolgan holda, xususiy sektorga keng imkoniyatlar yaratmoqda. Bu yondashuv Sharqiy Osiyo mamlakatlarining – Janubiy Koreya, Singapur va Malayziyaning taraqqiyot tajribasidan ilhomlangan, lekin O‘zbekistonning o‘ziga xos sharoitlariga moslashtirilgan. Valyuta bozorini liberallashtirish, soliq islohotlari, davlat-xususiy sherikchilik mexanizmlarini joriy etish, erkin iqtisodiy zonalarni kengaytirish kabi qadamlar bu modelning iqtisodiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Natijada O‘zbekiston yalpi ichki mahsulotining o‘sish sur'ati so‘nggi yillarda 5–7 foiz atrofida barqaror saqlanib kelmoqda, bu ko‘rsatkich mintaqada eng yuqorilardan biridir.

Siyosiy jihatdan O‘zbekiston modeli demokratik boshqaruvni bosqichma-bosqich rivojlantirish tamoyiliga asoslanadi. Bu yondashuv Turkiya, Indoneziya va boshqa musulmon ko‘pchillik

BUKHARA_HAMD_PRINT

mamlakatlarning tajribasidan farqli o‘laroq, o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Birinchidan, davlat hokimiyati tizimida ochiqlik va shaffoflik tamoyillarini kuchaytirish orqali fuqarolarning davlat boshqaruvida ishtirokini kengaytirish. Ikkinchidan, fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish va nodavlat tashkilotlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash. Uchinchidan, ommaviy axborot vositalari va internet erkinligini kengaytirish. Bu jarayonlar natijasida O‘zbekistonda siyosiy muhit sezilarli darajada o‘zgardi: fuqarolar davlat siyosatini muhokama qilish va tanqid qilish imkoniyatiga ega bo‘ldi, ijtimoiy tarmoqlar orqali ochiq dialog kengaydi.

Xalqaro tajriba nuqtai nazaridan O‘zbekiston modeli bir necha jihatlari bilan alohida e'tiborga loyiqdir. Birinchidan, bu model o‘tish iqtisodiyotiga ega bo‘lgan mamlakatlar uchun qimmatli tajriba manbaidir. O‘zbekiston sobiq sovet respublikalari orasida nisbatan barqaror va izchil islohotlar amalga oshirgan mamlakat sifatida tan olinmoqda. Ikkinchidan, model mintaqaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim o‘rin tutadi: O‘zbekiston Markaziy Osiyoning eng katta aholisiga ega davlati sifatida butun mintaqaning taraqqiyotiga ta'sir ko‘rsatadi. Uchinchidan, O‘zbekiston tajribasi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun "iqtisodiy liberallashtirish + ijtimoiy barqarorlik" formulasining amaliy namunasi sifatida o‘rganilmoqda.

Jahon banki, Xalqaro valyuta fondi va boshqa nufuzli xalqaro tashkilotlar O‘zbekistondagi islohotlarni yuqori baholagan. Jahon banki o‘zining muntazam hisobotlarida O‘zbekistonni eng tez islohotlar amalga oshirayotgan mamlakatlardan biri sifatida ta'riflagan. "Doing Business" va "Global Competitiveness" reytinglarida mamlakatning pozitsiyasi sezilarli darajada yaxshilangan. Xalqaro ekspertlar, ayniqsa, O‘zbekistonning valyuta bozorini liberallashtirish, soliq islohotlari va investitsiya muhitini yaxshilash bo‘yicha qo‘ygan qadamlarini yuqori baholashgan. Bu

BUKHARA_HAMD_PRINT

baholashlar O‘zbekiston modelining xalqaro miqyosda tan olinganligining dalilidir.

Shu bilan birga, O‘zbekistonning zamonaviy rivojlanish modeli doimiy takomillashtirish jarayonida. Mamlakat oldida hali bir qator muhim vazifalar turibdi: iqtisodiyotni yanada diversifikatsiya qilish, yuqori texnologiyali tarmoqlarni rivojlantirish, ta'lim va sog‘liqni saqlash sifatini yanada oshirish, korrupsiyaga qarshi kurashni kuchaytirish, huquqiy davlat tamoyillarini yanada mustahkamlash. Bu vazifalarning hal etilishi O‘zbekiston modelining samaradorligini yanada oshiradi va mamlakatni rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqishga xizmat qiladi. Milliy yuksalish yo‘lidagi bu harakatlar O‘zbekistonning nafaqat mintaqaviy, balki global miqyosda ham muhim o‘rin egallashiga asos bo‘ladi. O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda amalga oshirilgan izchil islohotlar barqaror taraqqiyotga olib keladi va bu tajriba jahon hamjamiyati uchun qimmatli saboq bo‘lib xizmat qiladi.

Nazorat savollari:

1. "Milliy tiklanish" va "milliy yuksalish" tushunchalari o‘rtasidagi farq nimada?
2. O‘zbekistonning mustaqillik yillaridagi asosiy taraqqiyot bosqichlarini tavsiflang.
3. Yangi O‘zbekiston konsepsiyasining asosiy tamoyillarini sanab o‘ting.
4. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning xalqaro ahamiyati nimada?
5. Milliy yuksalish yo‘lida qanday asosiy vazifalar belgilangan?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. – T.: O‘zbekiston, 2022.
3. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023.

BUKHARA_HAMD_PRINT

4. Karimov I.A. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. – T.: O‘zbekiston, 2011.

5. Jalolov O., Muxammadjonov A. Yangi O‘zbekiston: islohotlar va istiqbollar. – T.: Fan, 2023.

BUKHARA_HAMD_PRINT

2 - MAVZU: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI SH.M. MIRZIYOYEV YANGI O‘ZBEKISTONNING NOVATOR RAHBARI SIFATIDA

Reja:

1. Sh.M. Mirziyoyevning siyosiy faoliyati va davlat boshqaruvidagi tajribasi
2. Prezidentning islohotchilik faoliyati va innovatsion yondashuvi
3. Xalq bilan muloqot tizimini joriy etish va ochiq boshqaruv tamoyillari
4. Sh.M. Mirziyoyevning xalqaro maydondagi tashabbuskorligi va diplomatik yutuqlari

Kalit so‘zlar: *Novator rahbar, islohotchi, ochiq boshqaruv, xalq bilan muloqot, virtual qabulxona, diplomatiya, tashabbuskorlik, siyosiy yetakchilik, demokratik islohotlar, modernizatsiya*

1. Sh.M. Mirziyoyevning siyosiy faoliyati va davlat boshqaruvidagi tajribasi

Shavkat Miromonovich Mirziyoyev 1957-yil 24-iyulda Jizzax viloyatining Zaamin tumanida tug‘ilgan. U o‘zining ta'lim hayotini Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari institutida (hozirgi Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislari milliy tadqiqot universiteti) boshlagan va 1981-yilda ushbu oliy ta'lim muassasasini muhandis-mexanik mutaxassisligi bo‘yicha muvaffaqiyatli tamomlagan. Oliy ta'limni tugatgandan so‘ng, u shu institutda ilmiy-pedagogik faoliyatini boshladi va aspiranturani tugatib, texnika fanlari nomzodi ilmiy darajasini oldi. Sh.M. Mirziyoyevning akademik muhitda orttirgan tajribasi uning keyingi davlat boshqaruvi faoliyatida ilmiy yondashuvni qo‘llash mahoratini shakllantirdi. U nazariy bilimlarni amaliyot bilan uyg‘unlashtirish, muammolarga tizimli yondashish va innovatsion yechimlar izlash ko‘nikmalarini aynan shu davrda egalladi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Sh.M. Mirziyoyevning davlat boshqaruvi sohasidagi faoliyati 1990-yillarning boshlarida boshlandi. U dastlab Mirzo Ulug‘bek tumanida, so‘ngra Jizzax viloyatida turli rahbarlik lavozimlarida ishladi. 1996-yilda Jizzax viloyati hokimi lavozimiga tayinlandi va bu lavozimda 2001-yilgacha faoliyat yuritdi. Jizzax viloyatini boshqarish davrida u viloyat iqtisodiyotini rivojlantirish, ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash va aholi turmush darajasini oshirish bo‘yicha samarali ishlar olib bordi. Uning rahbarligi davrida viloyatda yangi sanoat korxonalari ishga tushirildi, qishloq xo‘jaligi modernizatsiya qilindi va ta'lim muassasalari tarmog‘i kengaytirildi. Bu davrdagi tajriba Sh.M. Mirziyoyevga hududiy boshqaruvning barcha jihatlarini chuqur o‘rganish va mahalliy muammolarni yaqindan bilish imkonini berdi.

2001-yilda Sh.M. Mirziyoyev Samarqand viloyati hokimi lavozimiga tayinlandi va 2003-yilgacha bu lavozimda ishladi. Samarqand – O‘zbekistonning eng qadimiy va madaniy jihatdan boy viloyatlaridan biri bo‘lib, uni boshqarish alohida mas'uliyat va mahoratni talab qilardi. Bu davrda u viloyatning tarixiy-madaniy merosini saqlash va turizm salohiyatini rivojlantirish bilan bir qatorda, iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlash va ijtimoiy muammolarni hal etish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib bordi. Samarqand viloyatidagi tajriba Sh.M. Mirziyoyevning boshqaruv mahoratini yanada sayqalladi va unga yirik hududlarni boshqarish bo‘yicha qimmatli tajriba berdi. U turli soha va tarmoqlarni muvofiqlashtirish, mahalliy hokimiyat organlari va fuqarolar o‘rtasidagi munosabatlarni uyg‘unlashtirish ko‘nikmalarini egalladi.

2003-yil 12-dekabrda Sh.M. Mirziyoyev O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri lavozimiga tayinlandi. Bu lavozimda u 2016-yil sentyabrigacha, ya'ni 13 yil davomida faoliyat yuritdi. Bosh vazir sifatida u mamlakatning iqtisodiy siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish, hukumat faoliyatini muvofiqlashtirish, tarmoqlar va hududlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni ta'minlash kabi mas'uliyatli vazifalarni bajardi. Bu davr mobaynida O‘zbekiston

BUKHARA_HAMD_PRINT

iqtisodiyoti barqaror o‘sishni namoyish etdi, sanoat salohiyati kuchaydi, qishloq xo‘jaligi modernizatsiyalandi va ijtimoiy infratuzilma sezilarli darajada rivojlandi. Sh.M. Mirziyoyev Bosh vazir sifatida yirik investitsiya loyihalarini amalga oshirish, xorijiy hamkorlarni jalb etish va mamlakatning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirishga alohida e'tibor qaratdi.

2016-yil 8-sentabrda Birinchi Prezident Islam Karimov vafot etgandan so‘ng, Sh.M. Mirziyoyev Konstitutsiya tartibiga muvofiq prezident vazifasini bajaruvchi etib tayinlandi. 2016-yil 4-dekabrda bo‘lib o‘tgan prezidentlik saylovida u saylovchilarning 88,61 foiz ovozini qo‘lga kiritib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti etib saylandi. 2021-yil 24-oktabrda bo‘lib o‘tgan navbatdagi prezidentlik saylovida Sh.M. Mirziyoyev saylovchilarning 80,12 foiz ovozini olib, qayta saylandi. 2023-yil 9-iyulda yangilangan Konstitutsiya asosida o‘tkazilgan muddatidan oldingi prezidentlik saylovida esa u 87,05 foiz ovoz bilan yana bir bor xalq ishonchini qozondi. Bu natijalar O‘zbekiston xalqining Sh.M. Mirziyoyevning islohotlar siyosatiga bo‘lgan kuchli ishonchini yaqqol namoyish etadi.

Sh.M. Mirziyoyevning davlat boshqaruvidagi ko‘p yillik tajribasi uning siyosiy yetukligini va boshqaruv mahoratini shakllantirdi. U hududiy boshqaruvdan markaziy hukumatgacha bo‘lgan barcha bosqichlarni bosib o‘tdi va har bir bosqichda qimmatli tajriba orttirdi. Akademik muhitdagi ilmiy yondashuv, hududiy boshqaruvdagi amaliy tajriba va hukumat rahbarligidagi strategik ko‘nikma – bularning barchasi uning prezidentlik faoliyatida mujassamlashdi. Mutaxassislar ta'kidlashadiki, Sh.M. Mirziyoyevning eng muhim xususiyatlaridan biri – bu muammolarning ildiz sabablarini aniqlash va ularga tizimli yechim topish qobiliyatidir. U mamlakatning har bir hududi, har bir tarmog‘i va har bir ijtimoiy qatlamining muammolarini yaqindan biladi va bu bilim islohotlarni samarali rejalashtirish va amalga oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda.

BUKHARA_HAMD_PRINT

2. Prezidentning islohotchilik faoliyati va innovatsion yondashuvi

Sh.M. Mirziyoyevning prezidentlik faoliyatining eng muhim xususiyati – uning chuqur va keng koʻlamli islohotchilik dasturi boʻldi. Prezidentlikka kirishgan dastlabki kunlardan boshlab u mamlakatning barcha sohalarida tub oʻzgarishlar zarurligini e'lon qildi va bu oʻzgarishlarni amalda boshladi. 2017-yil 7-fevralda qabul qilingan "Oʻzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boʻyicha Harakatlar strategiyasi toʻgʻrisida"gi Prezident Farmoni bu islohotlarning huquqiy asosini yaratdi. Harakatlar strategiyasi beshta ustuvor yoʻnalishni belgilab berdi: davlat qurilishi va boshqaruvini takomillashtirish, qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini isloh qilish, iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish, ijtimoiy sohani rivojlantirish, xavfsizlik va millatlararo totuvlikni ta'minlash. Bu strategiya Oʻzbekiston tarixidagi eng keng koʻlamli islohotlar dasturi sifatida baholandi.

Iqtisodiy sohadagi islohotlar Sh.M. Mirziyoyevning islohotchilik faoliyatining markaziy oʻqini tashkil etdi. 2017-yil 5-sentabrda valyuta bozorini liberallashtirish toʻgʻrisidagi tarixiy qaror qabul qilindi. Bu qaror natijasida milliy valyuta – soʻmning erkin konvertatsiyasi ta'minlandi, qora bozor bartaraf etildi va mamlakatning xalqaro iqtisodiy integratsiyasi uchun muhim shart yaratildi. Soliq tizimi tubdan isloh qilindi: soliq stavkalari pasaytirildi, yagona soliq toʻlovi joriy etildi, soliq ma'muriyatchiligi soddalashtrildi va raqamlashtirildi. Tadbirkorlik muhitini yaxshilash boʻyicha 100 dan ortiq ruxsat berish tartib-qoidalari bekor qilindi, biznesni roʻyxatdan oʻtkazish jarayoni soddalashtrildi va elektron tizimga oʻtkazildi. Bu islohotlar natijasida Oʻzbekiston Jahon bankining "Doing Business" reytingida sezilarli darajada yuksaldi.

Davlat boshqaruvi tizimidagi islohotlar ham keng koʻlamli va chuqur xarakterga ega boʻldi. Prezident tashabbusi bilan hukumat tuzilmasi qayta tashkil etildi: bir qator vazirliklar va idoralar

BUKHARA_HAMID_PRINT

birlashtirildi, yangilari tashkil etildi, boshqaruv vertikal takomillashtirildi. Mahalliy hokimiyat organlari tizimida muhim o‘zgarishlar amalga oshirildi: hokimlarning hisobdorligi kuchaytirildi, mahalla institutining roli oshirildi, fuqarolarning mahalliy boshqaruvda ishtirok etish mexanizmlari kengaytirildi. Raqamli davlat boshqaruvi tizimini joriy etish bo‘yicha tizimli ishlar olib borildi: "Elektron hukumat" portali kengaytirildi, davlat xizmatlarining aksariyati onlayn formatga o‘tkazildi, ochiq ma'lumotlar platformasi yaratildi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev har bir islohotning samaradorligini shaxsan nazorat qilish an'anasini joriy etdi – bu uning boshqaruv uslubining muhim xususiyatidir.

Sh.M. Mirziyoyevning innovatsion yondashuvi islohotlarning metodologiyasida yaqqol namoyon bo‘ladi. U an'anaviy boshqaruv usullaridan farqli o‘laroq, bir qator novatorlik tamoyillarini joriy etdi. Birinchidan, "pastdan yuqoriga" islohotlar tamoyili – islohotlar faqat yuqoridan buyruq bilan emas, balki fuqarolarning ehtiyojlari va takliflari asosida ishlab chiqiladi. Ikkinchidan, "sinab ko‘rish va kengaytirish" usuli – yangi tashabbuslar avval pilot loyihalar sifatida sinovdan o‘tkaziladi, natijalar tahlil qilinadi va muvaffaqiyatli tajribalar butun mamlakatga tarqatiladi. Uchinchidan, raqamli texnologiyalardan keng foydalanish – barcha sohalarda axborot texnologiyalarini joriy etish orqali samaradorlikni oshirish. To‘rtinchidan, xalqaro tajribani o‘rganish va moslashtirish – rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or tajribalari O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan holda qo‘llaniladi.

Sud-huquq sohasidagi islohotlar Sh.M. Mirziyoyevning islohotchilik faoliyatining muhim yo‘nalishlaridan birini tashkil etadi. "Habeas corpus" instituti joriy etildi – hibsga olishga ruxsat berish vakolati prokuraturadan sudlarga o‘tkazildi. Advokatura instituti mustahkamlandi, fuqarolarning huquqiy yordam olish imkoniyatlari kengaytirildi. Ma'muriy sudlar tizimi yaratildi, iqtisodiy sudlar tizimi takomillashtirildi. Jinoyat-jazoni ijro etish tizimida insonparvarlashtirish siyosati yuritildi: amnistiyalar

BUKHARA_HAMD_PRINT

o‘tkazildi, jazoning muqobil turlari kengaytirildi, qamoqxonalardagi sharoitlar yaxshilandi. Korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha maxsus davlat organi – Korrupsiyaga qarshi kurash agentligi tashkil etildi va bu sohada tizimli ishlar boshlandi. Bu islohotlar natijasida O‘zbekistonda qonun ustuvorligi va fuqarolar huquqlarining himoyalanganlik darajasi sezilarli oshdi.

Ijtimoiy sohadagi islohotlar ham Prezidentning innovatsion yondashuvini yaqqol namoyish etadi. Ta'lim sohasida inqilobiy o‘zgarishlar amalga oshirildi: oliy ta'lim muassasalari soni ikki barobardan ko‘p oshirildi, maktabgacha ta'lim qamrovi 2017-yildagi 27 foizdan 2023-yilga kelib 70 foizdan oshiq darajaga yetdi, xorijiy universitetlarning O‘zbekistondagi filiallari soni 20 dan oshdi. Sog‘liqni saqlash sohasida yangi tibbiyot muassasalari qurildi, tibbiy kadrlarni tayyorlash tizimi isloh qilindi, aholi uchun bepul tibbiy xizmatlar doirasi kengaytirildi. Kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha manzilli dasturlar – "Temir daftar", "Ayollar daftari", "Yoshlar daftari" joriy etildi. Pensiya tizimi isloh qilindi, ijtimoiy nafaqalar miqdori muntazam oshirib borildi. Bu islohotlar Sh.M. Mirziyoyevning "Xalq uchun xizmat qilish" tamoyiliga amalda sodiqligini ko‘rsatadi.

3. Xalq bilan muloqot tizimini joriy etish va ochiq boshqaruv tamoyillari

Sh.M. Mirziyoyevning eng muhim innovatsiyalaridan biri – davlat va fuqarolar o‘rtasida bevosita muloqot tizimini yaratish bo‘ldi. Prezidentlikka kirishgan dastlabki kunlardanoq u "Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqga xizmat qilishi kerak" degan tamoyilni e'lon qildi va bu tamoyilni amalda joriy etish bo‘yicha tizimli ishlarni boshladi. 2016-yil 28-dekabrda Prezidentning Virtual qabulxonasi faoliyat boshladi. Bu tizim orqali har bir fuqaro to‘g‘ridan-to‘g‘ri Prezidentga murojaat qilish, o‘z muammolarini bayon etish va taklif kiritish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Virtual qabulxona faoliyatining dastlabki yillaridayoq millionlab murojaatlar kelib tushdi, ularning aksariyati ijobiy hal etildi. Bu

BUKHARA_HAMD_PRINT

tizim nafaqat fuqarolarning muammolarini hal etish, balki davlat boshqaruvida mavjud kamchiliklarni aniqlash va bartaraf etish uchun ham muhim manba bo‘lib xizmat qildi.

Xalq qabulxonalari tizimining yaratilishi muloqot tizimining yana bir muhim tarkibiy qismi bo‘ldi. 2017-yilda mamlakatning barcha tuman va shaharlarida Prezident qabulxonalari tashkil etildi. Bu qabulxonalar orqali fuqarolar o‘z murojaatlari va shikoyatlarini bevosita Prezident apparatiga yetkazish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Har bir qabulxonada malakali mutaxassislar fuqarolarning muammolarini joyida o‘rganish va hal etish bilan shug‘ullandi. Qabulxonalar tizimi davlat organlari va mahalliy hokimiyatning fuqarolarga bo‘lgan munosabatini tubdan o‘zgartirdi: rahbarlar xalq muammolariga befarq bo‘lish imkoniyatidan mahrum bo‘ldi, chunki har bir murojaat nazoratga olindi va uning ijrosi yuzasidan hisobot talab qilindi. Bu tizim O‘zbekistonda davlat boshqaruvining ochiqligini ta'minlashda muhim qadam bo‘ldi.

Prezidentning shaxsan hududlarga tashrif buyurish amaliyoti ochiq boshqaruvning yana bir muhim elementi sifatida shakllandи. Sh.M. Mirziyoyev mamlakatning barcha viloyatlari, tuman va shaharlariga muntazam tashrif buyurib, aholining muammolari va ehtiyojlari bilan bevosita tanishadi. Bu tashriflar oddiy inspektor tekshiruvi emas, balki hududlarning strategik rivojlanish masalalarini joyida hal etish mexanizmi sifatida ishlaydi. Har bir tashrifda Prezident mahalliy aholi vakillari, tadbirkorlar, yoshlar va ziyolilar bilan ochiq muloqot o‘tkazadi, ularning fikr va takliflarini tinglaydi. Tashriflar natijasida aniq topshiriqlar beriladi va ularning ijrosi qat'iy nazorat qilinadi. Bu amaliyot mahalliy rahbarlarning mas'uliyatini oshirdi va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga kuchli turtki berdi.

Ochiq boshqaruv tamoyillarining amalda joriy etilishi bir qator muhim tizimli o‘zgarishlarni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, davlat organlari faoliyatining shaffofligi oshirildi: hukumat yig‘ilishlari onlayn translyatsiya qilina boshladi, vazirliklar va idoralar o‘z

BUKHARA_HAMD_PRINT

faoliyati to‘g‘risida muntazam hisobot berish majburiyatiga ega bo‘ldi. Ikkinchidan, ommaviy axborot vositalari erkinligi kengaytirildi: blokirovka qilingan veb-saytlar ochildi, jurnalistlarning huquqlari kuchaytirildi, davlat organlari matbuot xizmatlari isloh qilindi. Uchinchidan, jamoatchilik nazorati mexanizmlari kuchaytirildi: fuqarolik jamiyati institutlari, nodavlat tashkilotlar va jamoatchilik kengashlari faoliyatiga keng imkoniyatlar yaratildi. Bu o‘zgarishlar O‘zbekistonda demokratik boshqaruv tamoyillarining mustahkamlanishiga muhim hissa qo‘shdi.

Raqamli texnologiyalarning davlat boshqaruviga joriy etilishi ochiq boshqaruv tizimining muhim tarkibiy qismiga aylandi. "Elektron hukumat" tizimi kengaytirildi va takomillashtirildi: 600 dan ortiq davlat xizmatlari onlayn formatga o‘tkazildi, fuqarolar va tadbirkorlar ko‘plab masalalarni uydan turib hal etish imkoniyatiga ega bo‘ldi. "Ochiq byudjet" platformasi orqali fuqarolar davlat byudjeti xarajatlarini kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ldi. "Ochiq ma'lumotlar" portali tashkil etilib, davlat organlari faoliyatiga oid statistik ma'lumotlar ommaga ochiq holda taqdim etildi. "Mening fikrim" onlayn platformasi orqali fuqarolar qonun loyihalari va davlat dasturlari muhokamasida ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu raqamli vositalar fuqarolar va davlat o‘rtasidagi masofa ni qisqartirdi va boshqaruv jarayonlarining samaradorligini oshirdi.

Xalq bilan muloqot tizimining samaradorligi aniq raqamlarda o‘z aksini topgan. Prezident Virtual qabulxonasiga tashkil etilgan vaqtdan buyon millionlab murojaatlar kelib tushgan va ularning katta qismi ijobiy hal etilgan. Xalq qabulxonalari tizimi orqali yuz minglab fuqarolarning muammolari joyida hal etilgan. Bu murojaatlar tahlili asosida bir qator muhim tizimli qarorlar qabul qilingan: qonunchilikka o‘zgartirishlar kiritilgan, yangi dasturlar ishlab chiqilgan, davlat organlari faoliyati takomillashtirilgan. Xalqaro ekspertlar Sh.M. Mirziyoyevning xalq bilan muloqot tizimini o‘tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlar uchun noyob tajriba

BUKHARA_HAMD_PRINT

sifatida baholashgan. Bu tizim nafaqat O‘zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo mintaqasida davlat boshqaruvini demokratlashtirish sohasida muhim namuna bo‘lib xizmat qilmoqda.

4. Sh.M. Mirziyoyevning xalqaro maydondagi tashabbuskorligi va diplomatik yutuqlari

Sh.M. Mirziyoyevning prezidentlik faoliyatida tashqi siyosat sohasidagi o‘zgarishlar alohida o‘rin tutadi. U prezidentlikka kirishishi bilan O‘zbekistonning tashqi siyosat kursini tubdan qayta ko‘rib chiqdi va ochiq, pragmatik hamda faol tashqi siyosat yuritish tamoyilini e'lon qildi. Bu o‘zgarishning birinchi va eng muhim yo‘nalishi Markaziy Osiyo mintaqasidagi munosabatlarni yaxshilash bo‘ldi. Prezident o‘zining birinchi xorijiy tashriflarini aynan qo‘shni davlatlarga amalga oshirdi, bu esa mintaqaviy hamkorlikka ustuvorlik berilayotganidan dalolat berdi. Qirg‘iziston, Tojikiston, Qozog‘iston va Turkmaniston bilan munosabatlarda ko‘p yillik muammolar – chegara masalalari, suv resurslari taqsimoti, transport kommunikatsiyalari va savdo-iqtisodiy aloqalar bo‘yicha muhim kelishuvlarga erishildi.

Markaziy Osiyo mintaqasida hamkorlikni mustahkamlash bo‘yicha Sh.M. Mirziyoyev bir qator tarixiy tashabbuslar bilan chiqdi. Uning tashabbusi bilan Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlari maslahatlashuvlari mexanizmi yaratildi va 2018-yildan boshlab ushbu format muntazam o‘tkazilib kelinmoqda. Bu maslahatlashuvlar mintaqadagi ko‘p tomonlama hamkorlikni rivojlantirish, umumiy muammolarni birgalikda hal etish va mintaqaviy integratsiya jarayonlarini chuqurlashtirishga xizmat qilmoqda. Sh.M. Mirziyoyev Markaziy Osiyoni yagona iqtisodiy, madaniy va gumanitar makon sifatida rivojlantirish g‘oyasini ilgari surdi. Uning tashabbusi bilan mintaqadagi savdo aylanmasi sezilarli oshdi, transport yo‘laklari kengaytirildi, madaniy-gumanitar aloqalar faollashdi. Bu o‘zgarishlar Markaziy Osiyoni jahon siyosiy

BUKHARA_HAMD_PRINT

xaritasida mustaqil va o‘ziga xos mintaqa sifatida shakllantirishga muhim hissa qo‘shdi.

BMT minbarida Sh.M. Mirziyoyev bir qator muhim global tashabbuslar bilan chiqdi. 2017-yilda BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida u Orol dengizi muammosini hal etish bo‘yicha maxsus BMT dasturini yaratish tashabbusini ilgari surdi. Bu taklif keng qo‘llab-quvvatlandi va 2018-yilda BMT Bosh Assambleyasi "Orol dengizi mintaqasini ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar zonasi deb e'lon qilish to‘g‘risida" maxsus rezolutsiya qabul qildi. 2021-yilda BMT Bosh Assambleyasining 75-sessiyasida Prezident Orol bo‘yi aholisini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha BMT ko‘p sherikli Insonga ishonch fondini tashkil etish tashabbusini ilgari surdi. Shuningdek, u Afg‘oniston muammosini tinch yo‘l bilan hal etish, xalqaro terrorizmga qarshi kurash, iqlim o‘zgarishiga qarshi chora-tadbirlar ko‘rish kabi masalalar bo‘yicha muhim takliflar bilan chiqdi.

Sh.M. Mirziyoyevning diplomatik faoliyati ikki tomonlama munosabatlar sohasida ham katta yutuqlarni qayd etdi. AQSh bilan strategik sherikchilik munosabatlari yangi bosqichga ko‘tarildi: 2018-yilda Sh.M. Mirziyoyev AQSh prezidenti Donal Tramp bilan Oq uyda uchrashuv o‘tkazdi, ikkala mamlakat o‘rtasida strategik sherikchilik to‘g‘risida deklaratsiya imzolandi. Xitoy bilan keng qamrovli strategik sherikchilik munosabatlari mustahkamlandi: savdo-iqtisodiy hamkorlik hajmi oshdi, "Bir kamar, bir yo‘l" tashabbusi doirasida yirik infratuzilma loyihalari amalga oshirildi. Rossiya bilan an'anaviy do‘stona munosabatlar yanada chuqurlashdi: harbiy-texnik hamkorlik, energetika, ta'lim va madaniyat sohalarida ko‘plab kelishuvlar imzolandi. Yevropa Ittifoqi bilan hamkorlik kengaytirildi va yangi Kengaytirilgan sherikchilik va hamkorlik to‘g‘risidagi bitim imzolandi.

Xalqaro tashkilotlar doirasidagi faoliyat ham Sh.M. Mirziyoyevning diplomatik yutuqlarining muhim qismini tashkil etadi. O‘zbekiston ShHT (Shanxay Hamkorlik Tashkiloti) faoliyatida

BUKHARA_HAMD_PRINT

faol ishtirok etib, tashkilotning iqtisodiy hamkorlik va xavfsizlik masalalaridagi salohiyatini oshirishga hissa qo‘shmoqda. 2022-yilda O‘zbekiston ShHTga raislik qildi va Samarqandda tashkilotning tarixiy sammiti o‘tkazildi, unda dunyoning yetakchi davlatlari rahbarlari ishtirok etdi. MDH (Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi) doirasida O‘zbekiston iqtisodiy integratsiya va gumanitar hamkorlikni rivojlantirishga ustuvorlik bermoqda. Turkiy davlatlar tashkilotida O‘zbekiston faol ishtirok etib, turkiy xalqlar o‘rtasidagi madaniy-tarixiy aloqalarni mustahkamlashga hissa qo‘shmoqda. Islom hamkorlik tashkiloti, YUNESKO va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik ham kengaymoqda.

Sh.M. Mirziyoyevning xalqaro maydondagi faoliyatining natijasi sifatida O‘zbekistonning xalqaro obro‘si va ta'siri sezilarli darajada oshdi. Mamlakatga xorijiy investitsiyalar oqimi ko‘paydi, xalqaro reyting tashkilotlarining baholari yaxshilandi, O‘zbekiston jahonning yetakchi iqtisodiy va siyosiy forumlari ishtirokchisiga aylandi. Jahon savdo tashkilotiga qo‘shilish bo‘yicha muzokaralar faol davom ettirilmoqda, bu esa mamlakatning xalqaro iqtisodiy integratsiyasi uchun muhim qadam bo‘ladi. Sh.M. Mirziyoyevning shaxsiy diplomatik uslubi – ochiqlik, pragmatizm va o‘zaro hurmat asosida muloqot qilish – xalqaro hamjamiyatda yuqori baholanmoqda. Uning tashabbuskarligi va diplomatik mahorati O‘zbekistonni mintaqaviy va global miqyosda muhim siyosiy aktyor sifatida o‘rnatdi va mamlakatning kelajakdagi rivojlanishi uchun qulay xalqaro muhit yaratishga xizmat qilmoqda.

Nazorat savollari:

1. Sh.M. Mirziyoyevning islohotchilik faoliyatining asosiy yo‘nalishlarini tushuntiring.
2. Xalq bilan ochiq muloqot tizimi qanday joriy etildi?
3. Virtual qabulxonaning ahamiyati va natijalari haqida nimalarni bilasiz?
4. Prezidentning xalqaro tashabbuslaridan qaysilarini bilasiz?

BUKHARA_HAMD_PRINT

5. Novator rahbar tushunchasini Sh.M. Mirziyoyev faoliyati misolida izohlang.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O‘zbekiston, 2017.

2. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. – T.: O‘zbekiston, 2018.

3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.

4. Abdullayev A. Yangi O‘zbekiston: rahbar va islohotlar. – T.: Sharq, 2022.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti: president.uz

BUKHARA_HAMD_PRINT

3 - MAVZU: HARAKATLAR STRATEGIYASI: JADAL TARAQQIYOT VA YANGILANISH MODELI

Reja:

1. 2017–2021 yillarga mo‘ljallangan Harakatlar strategiyasining qabul qilinishi va maqsadlari
2. Harakatlar strategiyasining beshta ustuvor yo‘nalishi va ularning mazmuni
3. Strategiya doirasida erishilgan natijalar va yutuqlar
4. Harakatlar strategiyasidan Taraqqiyot strategiyasiga o‘tish: davomiylik va yangilanish

Kalit so‘zlar: *Harakatlar strategiyasi, besh ustuvor yo‘nalish, jadal taraqqiyot, yangilanish modeli, islohotlar dasturi, davlat boshqaruvi, iqtisodiy liberallashtirish, ijtimoiy siyosat, huquqiy davlat, xavfsizlik*

1. 2017–2021 yillarga mo‘ljallangan Harakatlar strategiyasining qabul qilinishi va maqsadlari

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev 2017-yil 7-fevralda PF-4947-sonli "O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida" Farmonga imzo chekdi. Bu hujjat mamlakatning 2017–2021 yillardagi rivojlanish yo‘lini belgilab bergan strategik dastur sifatida tarixiy ahamiyat kasb etdi. Harakatlar strategiyasining qabul qilinishi tasodifiy hodisa emas, balki mamlakatning o‘sha davrdagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy vaziyatini chuqur tahlil qilish natijasi edi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev o‘z lavozimiga kirishgan dastlabki kunlardan boshlab mamlakatning barcha sohalarini tanqidiy tahlil qildi va ko‘p yillar davomida to‘planib qolgan muammolarni ochiq e'tirof etdi. Davlat boshqaruvi tizimidagi ortiqcha byurokratiya, iqtisodiyotdagi yopiqlik va liberallashtirish zarurati, sud-huquq tizimidagi kamchiliklar, ijtimoiy sohadagi muammolar – bularning barchasi tizimli va keng qamrovli islohotlar o‘tkazish zaruriyatini ko‘rsatdi.

Harakatlar strategiyasining qabul qilinishiga bir necha muhim omillar sabab bo‘ldi. Birinchidan, mamlakatning iqtisodiy

BUKHARA_HAMD_PRINT

rivojlanish sur'atlarining sekinlashishi va xalqaro iqtisodiy integratsiyaning yetarli emasligi. Valyuta bozorining cheklanganligi, investitsiya muhitining noqulayligi va tadbirkorlik faoliyatiga to‘siqlar iqtisodiy islohotlarni tezlashtirish zaruriyatini ko‘rsatdi. Ikkinchidan, fuqarolarning davlat organlariga bo‘lgan ishonchining pasayishi va davlat boshqaruvi tizimidagi samarasizlik. Uchunchidan, mintaqaviy va global miqyosdagi o‘zgarishlar – Markaziy Osiyo mintaqasidagi geosiyosiy jarayonlar, globallashuv va texnologik inqilob O‘zbekistondan yangi siyosiy va iqtisodiy yondashuvlarni talab qildi. To‘rtinchidan, aholining ijtimoiy ehtiyojlarining o‘sishi va mavjud ijtimoiy himoya tizimining bu ehtiyojlarga javob bera olmasligi. Bu omillarning majmuyi Harakatlar strategiyasini ishlab chiqish va qabul qilish uchun ob'ektiv zaruriyat yaratdi.

Harakatlar strategiyasining umumiy maqsadi O‘zbekiston Respublikasini har tomonlama rivojlantirish, fuqarolarning hayot sifatini yaxshilash va mamlakatning xalqaro obro‘sini oshirish edi. Bu umumiy maqsad bir qator aniq va o‘lchanadigan vazifalarga bo‘lindi. Strategiyaning asosiy maqsadlaridan biri davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirish, parlamentning, siyosiy partiyalarning va fuqarolik jamiyati institutlarining mamlakatni modernizatsiya qilish va yanada demokratlashtirishdagi rolini kuchaytirishdan iborat edi. Yana bir muhim maqsad qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini isloh qilish, fuqarolar huquqlari va erkinliklarining ishonchli himoyasini ta'minlash, sud hokimiyatining chinakam mustaqilligiga erishish bo‘ldi. Iqtisodiy sohadagi maqsad milliy iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirish, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va yuqori iqtisodiy o‘sish sur'atlarini saqlab qolishdan iborat edi.

Strategiyaning metodologik jihatlari ham alohida ahamiyat kasb etdi. Harakatlar strategiyasi "Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqga xizmat qilishi kerak" degan tamoyilga asoslandi. Bu tamoyil islohotlarning barcha yo‘nalishlarida bosh g‘oya sifatida

BUKHARA_HAMD_PRINT

namoyon bo‘ldi. Strategiya "yilma-yil" amalga oshirish printsipiga qurildi: har bir yil uchun alohida davlat dasturi ishlab chiqildi va u shu yilning ustuvor yo‘nalishlarini belgilab berdi. 2017-yil "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili", 2018-yil "Faol tadbirkorlik, innovatsion g‘oyalar va texnologiyalarni qo‘llab-quvvatlash yili", 2019-yil "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili", 2020-yil "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili", 2021-yil "Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" deb nomlandi. Bu yondashuv islohotlarning izchil va bosqichma-bosqich amalga oshirilishini ta'minladi.

Harakatlar strategiyasining qabul qilinishi nafaqat mamlakatning ichki rivojlanishi, balki tashqi siyosat sohasida ham muhim maqsadlarni belgilab berdi. Strategiya doirasida O‘zbekistonning ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat yuritishi, Markaziy Osiyo mintaqasida barqarorlik va hamjihatlikni ta'minlash, xalqaro hamjamiyat bilan o‘zaro manfaatli hamkorlikni kengaytirish kabi vazifalar qo‘yildi. Shuningdek, strategiya milliy xavfsizlik, diniy bag‘rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash masalalariga ham alohida e'tibor qaratdi. Bu keng qamrovli maqsadlar tizimi Harakatlar strategiyasini mamlakatning har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan yaxlit va izchil dastur sifatida shakllantirdi.

Strategiyaning ishlab chiqilishi jarayoni ham alohida e'tiborga loyiq. Harakatlar strategiyasi faqat yuqoridan turib ishlab chiqilgan hujjat emas edi – uning tayyorlanishida keng jamoatchilik muhokamalari o‘tkazildi, ekspertlar, olimlar, fuqarolik jamiyati vakillari va oddiy fuqarolarning fikr-mulohazalari hisobga olindi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev o‘zi mamlakatning barcha viloyatlariga tashrif buyurib, aholi bilan bevosita muloqot qildi va ularning muammolari hamda takliflarini yig‘di. Bu yondashuv strategiyaning real hayotga, real muammolarga asoslanishini ta'minladi. Xalqaro ekspertlar va tashkilotlar – Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, BMT agentliklari ham strategiyani ishlab chiqishda maslahat berdi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Natijada Harakatlar strategiyasi nafaqat siyosiy iroda ifodasi, balki ilmiy jihatdan asoslangan, amaliy jihatdan ishlab chiqilgan va xalqaro standartlarga mos keladigan strategik hujjat sifatida shakllandi.

2. Harakatlar strategiyasining beshta ustuvor yo‘nalishi va ularning mazmuni

Harakatlar strategiyasining birinchi ustuvor yo‘nalishi davlat va jamiyat qurilishi tizimini takomillashtirishga qaratilgan edi. Bu yo‘nalish doirasida bir qator muhim vazifalar belgilandi: parlamentarizm institutini mustahkamlash, siyosiy partiyalarning davlat va jamiyat hayotidagi rolini oshirish, davlat boshqaruvi tizimini isloh qilish, jamoatchilik nazorati mexanizmlarini kuchaytirish va fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish. Amalda bu yo‘nalish doirasida Oliy Majlis palatalari vakolatlari kengaytirildi, siyosiy partiyalarning qonunchilik jarayonidagi ishtiroki kuchaytirildi. Hukumat tuzilmasi qayta tashkil etildi: bir qator vazirliklar birlashtirildi, yangi boshqaruv organlari tashkil etildi, idoralararo muvofiqlashtirish mexanizmlari takomillashtirildi. Mahalliy hokimiyat organlari tizimida sezilarli o‘zgarishlar amalga oshirildi: hokimlarning aholiga hisobdorligi kuchaytirildi, mahalla institutining maqomi oshirildi va unga yangi vakolatlar berildi. "Ochiq hukumat" tamoyili joriy etilib, davlat organlari faoliyatining shaffofligi oshirildi.

Ikkinchi ustuvor yo‘nalish qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini isloh qilishga bag‘ishlandi. Bu yo‘nalish doirasida sudlar mustaqilligini kuchaytirish, fuqarolar huquqlari va erkinliklarining ishonchli kafolatlarini yaratish, sud tizimining samaradorligini oshirish, jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirish, korrupsiyaga qarshi kurash mexanizmlarini yaratish kabi vazifalar belgilandi. Amalga oshirilgan ishlar orasida eng muhimlari: "habeas corpus" institutining joriy etilishi – hibsga olish sanksiyasini berish vakolati prokuraturadan sudga o‘tkazildi; advokatura institutining

BUKHARA_HAMD_PRINT

mustahkamlanishi; ma'muriy sudlar tizimining yaratilishi; jinoyat jazolarining insoniylashtirilishi. Korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha maxsus agentlik tashkil etildi, korrupsiyaga oid jinoyatlar uchun javobgarlik kuchaytirildi, davlat xizmatchilarining deklaratsiya to‘ldirish tizimi joriy etildi. Bu islohotlar fuqarolarning huquqiy himoyalanganlik darajasini sezilarli oshirdi.

Uchinchi ustuvor yo‘nalish iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirish masalalarini qamrab oldi. Bu yo‘nalish doirasida makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, iqtisodiy o‘sish sur'atlarini oshirish, investitsiya muhitini yaxshilash, bank-moliya tizimini isloh qilish, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish, turizm sohasini rivojlantirish kabi vazifalar belgilandi. Amaliy jihatdan bu yo‘nalishda eng muhim qadam 2017-yil sentyabrida amalga oshirilgan valyuta bozorining liberallashtirilishi bo‘ldi. So‘mning erkin konvertatsiyasi ta'minlandi, bu esa mamlakatning xalqaro iqtisodiy integratsiyasi uchun asosiy to‘siqni bartaraf etdi. Soliq tizimi tubdan isloh qilindi: soliq turlari soni qisqartirildi, stavkalar pasaytirildi, yagona soliq to‘lovi joriy etildi. Tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun 100 dan ortiq ruxsatnoma va litsenziya bekor qilindi. Davlat korxonalarini xususiylashtirish dasturi kengaytirildi, erkin iqtisodiy zonalar soni oshirildi.

To‘rtinchi ustuvor yo‘nalish ijtimoiy sohani rivojlantirishga qaratilgan edi. Bu yo‘nalish doirasida aholining bandligi va real daromadlarini oshirish, sog‘liqni saqlash va ta'lim tizimlarini isloh qilish, aholining ijtimoiy himoyasini kuchaytirish, ayollar va yoshlarning jamiyatdagi rolini oshirish, uy-joy qurilishi va kommunal xo‘jalik infratuzilmasini rivojlantirish kabi vazifalar belgilandi. Ta'lim sohasida inqilobiy o‘zgarishlar amalga oshirildi: oliy ta'lim muassasalari soni 77 tadan 200 dan ortigiga yetdi, oliy ta'limga qabul kvotalari sezilarli oshirildi, maktabgacha ta'lim qamrovi bir necha barobar kengaytirildi. Sog‘liqni saqlash sohasida yangi tibbiy muassasalar qurildi, mavjudlari modernizatsiya qilindi, tibbiy kadrlarni tayyorlash tizimi isloh qilindi. Kambag‘allikni

BUKHARA_HAMD_PRINT

qisqartirish bo‘yicha «Temir daftar», «Ayollar daftari», «Yoshlar daftari» kabi manzilli dasturlar joriy etildi. Uy-joy qurilishi va kommunal infratuzilmani rivojlantirish bo‘yicha yirik loyihalar amalga oshirildi.

Beshinchi ustuvor yo‘nalish xavfsizlik, millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta'minlash hamda chuqur o‘ylangan, o‘zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat olib borishga bag‘ishlandi. Bu yo‘nalish doirasida mamlakatning mudofaa salohiyatini kuchaytirish, chegaralar xavfsizligini ta'minlash, terrorizmga va ekstremizmga qarshi kurash, millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash, tashqi siyosatda ochiqlik va pragmatizm tamoyillarini joriy etish kabi vazifalar belgilandi. Amaliy jihatdan bu yo‘nalishda eng muhim yutuqlardan biri Markaziy Osiyo mintaqasidagi munosabatlarning tubdan yaxshilanishi bo‘ldi. Qo‘shni davlatlar bilan ko‘p yillik chegara muammolari hal etildi, savdo-iqtisodiy aloqalar kengaytirildi, transport kommunikatsiyalari rivojlantirildi. O‘zbekiston xalqaro maydonda faol va ochiq tashqi siyosat yurita boshladi.

Harakatlar strategiyasining beshta ustuvor yo‘nalishi bir-biri bilan chambarchas bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida ishlab chiqildi. Masalan, iqtisodiy islohotlar qonun ustivorligi va sud mustaqilligi ta'minlanmasdan samarali bo‘lishi mumkin emas. Xuddi shunday, ijtimoiy soha islohotlari iqtisodiy o‘sishsiz moliyaviy ta'minot ololmaydi. Tashqi siyosatdagi muvaffaqiyatlar ichki barqarorlik va iqtisodiy rivojlanishga bog‘liq. Shu sababli Harakatlar strategiyasi yaxlit, kompleks dastur sifatida ishlab chiqildi va barcha yo‘nalishlar parallel ravishda amalga oshirildi. Har bir yo‘nalish bo‘yicha aniq ko‘rsatkichlar belgilandi, ijro muddatlari aniqlandi va mas'ul organlar tayinlandi. Bu tizimli yondashuv strategiyaning samarali amalga oshirilishini ta'minladi va O‘zbekistonning islohotlar tajribasining muhim xususiyatiga aylandi.

3. Strategiya doirasida erishilgan natijalar va yutuqlar

BUKHARA_HAMD_PRINT

Harakatlar strategiyasining 2017–2021 yillardagi amalga oshirilishi davomida mamlakatning barcha sohalarida sezilarli natijalar erishildi. Iqtisodiy sohadagi yutuqlar alohida e'tiborga loyiq. Strategiya amalga oshirilgan davr mobaynida O‘zbekiston yalpi ichki mahsuloti (YaIM) hajmi sezilarli oshdi. 2017-yilda YaIM 49,7 mlrd AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lsa, 2021-yilga kelib bu ko‘rsatkich 69,2 mlrd dollarga yetdi. Bu o‘sish global COVID-19 pandemiyasi sharoitida erishilganligi alohida ahamiyatga ega. YaIMning o‘sish sur'ati 2017–2019 yillarda yiliga 5–6 foiz atrofida bo‘lib, 2020-yilda pandemiya ta'sirida 1,9 foizga tushgan bo‘lsa-da, 2021-yilda 7,4 foiz o‘sish qayd etildi. Bu ko‘rsatkich mintaqada eng yuqorilardan biri bo‘ldi. Mamlakatga jalb etilgan xorijiy investitsiyalar hajmi sezilarli oshdi: 2017-yilda 3,7 mlrd dollar bo‘lgan to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar 2021-yilga kelib ikki barobardan ko‘p oshdi.

Valyuta bozorining liberallashtirilishi va unga bog‘liq iqtisodiy islohotlarning natijalari ham muhim yutuqlar sirasiga kiradi. So‘mning erkin konvertatsiyasi ta'minlangandan so‘ng mamlakatning tashqi savdo hajmi sezilarli oshdi: eksport va import hajmlari o‘sdi, tashqi savdo geografiyasi kengaydi. Soliq islohotlari natijasida soliq yukining YaIMga nisbati pasaydi, shu bilan birga soliq tushumlarining hajmi bozaning kengayishi hisobiga oshdi. Tadbirkorlik muhitining yaxshilanishi natijasida yangi biznes sub'ektlari soni ko‘paydi, xususiy sektor YaIMdagi ulushi oshdi. Jahon bankining «Doing Business» reytingida O‘zbekiston 2017-yildagi 87-o‘rindan 2020-yilda 69-o‘ringa ko‘tarildi – bu 18 pog‘onaga yuksalish qisqa muddat ichida erishilgan muhim yutuq. Bank-moliya tizimidagi islohotlar natijasida banklarning kreditlash faoliyati kengaydi, elektron to‘lov tizimlari rivojlandi, moliya bozori infratuzilmasi yaxshilandi.

Davlat boshqaruvi va qonun ustivorligi sohasidagi yutuqlar ham sezilarli bo‘ldi. Davlat organlari faoliyatining shaffofligi oshdi: hukumat yig‘ilishlari ochiq o‘tkazila boshladi, vazirliklar va idoralar

BUKHARA_HAMD_PRINT

o‘z faoliyati to‘g‘risida muntazam hisobot berish tizimini joriy etdi. Prezident virtual qabulxonasi orqali millionlab murojaatlar ko‘rib chiqildi va hal etildi. Xalq qabulxonalari tizimi barcha tuman va shaharlarda tashkil etildi. Sud-huquq tizimidagi islohotlar natijasida habeas corpus instituti joriy etildi, advokatura institutining roli kuchaydi, ma'muriy sudlar tizimi yaratildi. Jinoyat jazolarining insoniylashtirilishi natijasida mahkumlar soni kamaydi, amnistiyalar o‘tkazildi. Korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha maxsus agentlik tashkil etildi va faoliyat boshladi. Bu islohotlar natijasida fuqarolarning davlatga bo‘lgan ishonchi sezilarli oshdi, huquqiy madaniyat darajasi ko‘tarildi.

Ijtimoiy sohadagi natijalar Harakatlar strategiyasining eng ko‘zga ko‘rinarli yutuqlaridan biri bo‘ldi. Ta'lim sohasida oliy ta'lim muassasalari soni 77 tadan 200 dan ortigiga yetdi, oliy ta'limga qabul kvotalari bir necha barobar oshirildi. Agar 2016-yilda oliy ta'limga qamrov darajasi 9 foiz atrofida bo‘lgan bo‘lsa, 2021-yilga kelib bu ko‘rsatkich 28 foizga yetdi. Maktabgacha ta'lim sohasida ham sezilarli o‘zgarishlar ro‘y berdi: maktabgacha ta'lim muassasalari soni oshirildi va qamrov darajasi 27 foizdan 60 foizga yetdi. Xorijiy universitetlarning O‘zbekistondagi filiallari soni 10 dan oshdi. Sog‘liqni saqlash sohasida yangi tibbiyot muassasalari qurildi, mavjudlari modernizatsiya qilindi, tibbiy xodimlarning malakasini oshirish dasturlari amalga oshirildi. COVID-19 pandemiyasiga qarshi kurashda samarali chora-tadbirlar ko‘rildi va vaccinalash kampaniyasi muvaffaqiyatli o‘tkazildi.

Tashqi siyosat va xavfsizlik sohasidagi yutuqlar ham strategiyaning muhim natijalari sirasiga kiradi. Markaziy Osiyo mintaqasidagi munosabatlar sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarildi. Qirg‘iziston va Tojikiston bilan ko‘p yillik chegara muammolari hal etildi, savdo-iqtisodiy aloqalar kengaydi. Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlari maslahatlashuvlari mexanizmi yaratildi va muntazam o‘tkazila boshladi. O‘zbekiston xalqaro maydonda yangi diplomatik tashabbuslar bilan chiqdi: Orol dengizi

BUKHARA_HAMD_PRINT

muammosini hal etish bo‘yicha BMT rezolutsiyasiga erishildi, Afg‘oniston bo‘yicha Toshkent konferensiyasi o‘tkazildi. Mamlakatning xalqaro reytinglardagi pozitsiyasi yaxshilandi: Transparency International, Freedom House, Human Rights Watch kabi tashkilotlar O‘zbekistondagi ijobiy o‘zgarishlarni qayd etdi. Bu natijalar mamlakatning xalqaro obro‘sining sezilarli oshganligidan dalolat berdi.

Strategiya doirasida raqamli transformatsiya sohasida ham muhim natijalar erishildi. «Elektron hukumat» tizimi sezilarli kengaytirildi: 600 dan ortiq davlat xizmatlari onlayn formatga o‘tkazildi. «Raqamli O‘zbekiston – 2030» strategiyasi qabul qilindi va uning amalga oshirilishi boshlandi. IT Park loyihasi ishga tushirildi, u IT sohasida tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish uchun muhim platforma bo‘ldi. «Bir million dasturchi» dasturi e'lon qilindi va ming-minglab yoshlar IT sohasida bilim olish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Raqamli texnologiyalar ta'lim, sog‘liqni saqlash, qishloq xo‘jaligi va boshqa sohalarga faol joriy etildi. Bu natijalar O‘zbekistonning zamonaviy raqamli iqtisodiyotga o‘tish yo‘lidagi muhim qadamlar sifatida baholandi va mamlakatning kelajakdagi raqobatbardoshligi uchun mustahkam asos yaratdi.

4. Harakatlar strategiyasidan Taraqqiyot strategiyasiga o‘tish: davomiylik va yangilanish

Harakatlar strategiyasining 2017–2021 yillardagi amalga oshirilishi yakunlangandan so‘ng, Prezident Sh.M. Mirziyoyev mamlakatni yanada rivojlantirish uchun yangi strategik hujjat zarurligini e'lon qildi. 2022-yil 28-yanvarda «Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida» PF-60-son Prezident Farmoni bilan 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi qabul qilindi. Bu yangi strategiya Harakatlar strategiyasining mantiqiy davomi va ayni paytda sifat jihatidan yangi bosqich sifatida ishlab chiqildi. Harakatlar strategiyasidan Taraqqiyot strategiyasiga o‘tish jarayoni mamlakatning islohotlar tajribasining muhim xususiyatini

BUKHARA_HAMD_PRINT

– davomiylik va yangilanish tamoyilini yaqqol namoyish etdi. Yangi strategiya oldingi strategiyaning yutuqlari asosida qurildi, lekin yangi sharoitlar va yangi maqsadlarga mos ravishda yangilandi va kengaytirildi.

Harakatlar strategiyasidan Taraqqiyot strategiyasiga o‘tishning ob'ektiv sabablari mavjud edi. Birinchidan, Harakatlar strategiyasi doirasida boshlangan islohotlar o‘zining mantiqiy davomini talab qildi – ko‘plab sohalarda boshlangan o‘zgarishlar yangi bosqichga o‘tish uchun chuqurroq va kengroq islohotlar zarur edi. Ikkinchidan, 2020–2021 yillardagi global COVID-19 pandemiyasi mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy siyosatiga yangi talablar qo‘ydi: iqtisodiyotni tiklash, sog‘liqni saqlash tizimini mustahkamlash, raqamli transformatsiyani tezlashtirish kabi vazifalar kun tartibiga chiqdi. Uchinchidan, xalqaro vaziyatdagi o‘zgarishlar – geosiyosiy keskinliklar, energiya inqirozi, iqlim o‘zgarishi kabi global muammolar mamlakatning tashqi siyosat va iqtisodiy strategiyasini qayta ko‘rib chiqishni talab qildi. To‘rtinchidan, Harakatlar strategiyasi tajribasi asosida islohotlarning metodologiyasini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish imkoniyati paydo bo‘ldi.

Taraqqiyot strategiyasi Harakatlar strategiyasidan bir qator muhim jihatlarda farq qiladi. Birinchidan, ustuvor yo‘nalishlar soni beshdan yettiga oshirildi: inson qadr-qimmatini yuksaltirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, adolat va qonun ustivorligini ta'minlash, iqtisodiyotni rivojlantirish, ijtimoiy siyosat yuritish, ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash, xavfsizlik va tashqi siyosat, yoshlar siyosati va «Uchinchi Renessans». Ikkinchidan, yangi strategiyada aniq raqamli maqsadlar belgilandi: 2030-yilga kelib YaIM hajmini ikki baravar oshirish, aholi jon boshiga YaIM ko‘rsatkichini 4000 AQSh dollariga yetkazish, kambag‘allik darajasini ikki baravar kamaytirish kabi o‘lchanadigan maqsadlar qo‘yildi. Uchinchidan, strategiyada «Uchinchi Renessans» va yoshlar

BUKHARA_HAMD_PRINT

siyosati mustaqil yo‘nalish sifatida ajratildi – bu Harakatlar strategiyasida bo‘lmagan yangi element.

Davomiylik tamoyili Harakatlar strategiyasidan Taraqqiyot strategiyasiga o‘tishda asosiy prinsip bo‘lib xizmat qildi. Bu davomiylik bir necha jihatda namoyon bo‘ldi. Birinchidan, Harakatlar strategiyasi doirasida boshlangan islohotlar to‘xtatilmadi, balki yangi strategiya doirasida davom ettirildi va chuqurlashtirildi. Masalan, iqtisodiy liberallashtirish jarayoni yangi bosqichga – davlat korxonalarini keng ko‘lamli xususiylashtirish, moliya bozorini rivojlantirish, raqamli iqtisodiyotga o‘tishni tezlashtirish bosqichiga o‘tdi. Ikkinchidan, Harakatlar strategiyasida joriy etilgan boshqaruv mexanizmlari – virtual qabulxona, xalq qabulxonalari, hududlarga tashriflar amaliyoti saqlanib qoldi va yanada takomillashtirildi. Uchinchidan, kadrlar siyosatida davomiylik ta'minlandi: islohotlarni amalga oshirgan tajribali kadrlar o‘z lavozimlarida saqlanib qoldi va yangi vazifalar yuklatildi.

Yangilanish tamoyili Taraqqiyot strategiyasining Harakatlar strategiyasidan sifat jihatidan farqlanishini ta'minladi. Eng muhim yangilik – inson qadr-qimmatini yuksaltirish tamoyilining strategiyaning birinchi ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilanishi bo‘ldi. Bu o‘zgarish islohotlarning falsafiy asosida muhim siljish bo‘lganлигини ko‘rsatdi: agar Harakatlar strategiyasi ko‘proq tizimlarni isloh qilishga qaratilgan bo‘lsa, Taraqqiyot strategiyasi bevosita inson manfaatlariga yo‘naltirildi. Yana bir muhim yangilik – 100 ta maqsadli ko‘rsatkich (indikator) tizimining joriy etilishi. Har bir ustuvor yo‘nalish bo‘yicha aniq, o‘lchanadigan va muddati belgilangan ko‘rsatkichlar aniqlandi, bu esa islohotlarning samaradorligini ob'ektiv baholash imkonini yaratdi. Bu indikatorlar tizimi xalqaro tajribaga asoslangan bo‘lib, BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari bilan uyg‘unlashtirildi.

Harakatlar strategiyasidan Taraqqiyot strategiyasiga o‘tish tajribasi O‘zbekistonning islohotlar modelining muhim xususiyatini

BUKHARA_HAMD_PRINT

koʻrsatdi – bu model statik emas, balki dinamik, oʻzgaruvchan va oʻz-oʻzini takomillashtiruvchi tizim. Har bir bosqichda oldingi davr tajribalari tanqidiy tahlil qilinadi, muvaffaqiyatlar mustahkamlanadi, kamchiliklar bartaraf etiladi va yangi maqsadlar belgilanadi. Bu yondashuv mamlakatga tashqi va ichki sharoitlardagi oʻzgarishlarga tezkor moslashish, islohotlar sur'atini oshirish yoki sekinlashtirish, strategik yoʻnalishlarni zarur hollarda qayta koʻrib chiqish imkonini beradi. Xalqaro ekspertlar Oʻzbekistonning bu tajribasini «adaptiv islohotlar modeli» deb atashmoqda va uni oʻtish iqtisodiyotiga ega boʻlgan boshqa mamlakatlar uchun namuna sifatida tavsiya etishmoqda. Bu model mamlakatning barqaror rivojlanishi va «milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari» yoʻlida muvaffaqiyatli harakatlanishining kafolati boʻlib xizmat qilmoqda.

Nazorat savollari:

1. Harakatlar strategiyasi qachon va qanday maqsadlarda qabul qilingan?
2. Strategiyaning beshta ustuvor yoʻnalishlarini sanab bering.
3. Harakatlar strategiyasi doirasida iqtisodiy sohada qanday natijalar erishildi?
4. Davlat boshqaruvi tizimida qanday islohotlar amalga oshirildi?
5. Harakatlar strategiyasi va Taraqqiyot strategiyasi oʻrtasidagi bogʻliqlikni tushuntiring.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni.
2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasiga aylanishi kerak. – T., 2017.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi Oʻzbekiston strategiyasi. – T.: Oʻzbekiston, 2021.

BUKHARA_HAMD_PRINT

4. Toshmatov Sh. Harakatlar strategiyasi: natijalar va istiqbollar. – T.: Fan, 2022.

5. O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi materiallari. strategy.uz

BUKHARA_HAMD_PRINT

4 - MAVZU: TARAQQIYOT STRATEGIYASINING MAZMUN MOHIYATI, MAQSAD VA VAZIFALARI

Reja:

1. 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasining tuzilishi va asosiy tamoyillari
2. Strategiyaning ettita ustuvor yo‘nalishi va ularning mazmuni
3. Taraqqiyot strategiyasining ilmiy-nazariy asoslari va metodologiyasi
4. Strategiya maqsadlariga erishish mexanizmlari va kutilayotgan natijalar

Kalit so‘zlar: *Taraqqiyot strategiyasi, etti ustuvor yo‘nalish, 2022–2026, maqsad va vazifalar, inson qadr-qimmati, adolat, iqtisodiy taraqqiyot, ma’naviyat, xavfsizlik, tashqi siyosat, yoshlar*

1. 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasining tuzilishi va asosiy tamoyillari

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev 2022-yil 28-yanvarda PF-60-sonli «Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida» Farmonga imzo chekdi. Bu strategik hujjat mamlakatning keyingi besh yillik rivojlanish yo‘lini belgilab beruvchi fundamental dastur sifatida qabul qilindi. Taraqqiyot strategiyasi Harakatlar strategiyasining (2017–2021) mantiqiy davomi bo‘lib, u oldingi davr tajribalari, erishilgan yutuqlar va aniqlangan muammolar asosida ishlab chiqildi. Strategiyaning qabul qilinishi uchun chuqur tayyorgarlik ishlari olib borildi: mamlakatning barcha sohalaridagi holat tanqidiy tahlil qilindi, xalqaro tajribalar o‘rganildi, keng jamoatchilik muhokamalari o‘tkazildi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev strategiyani «Yangi O‘zbekiston qurishning asosiy yo‘l xaritasi» deb ta'rifladi va bu hujjatning mamlakatning kelajagini belgilashdagi muhim ahamiyatini ta'kidladi.

Taraqqiyot strategiyasining tuzilishi o‘ziga xos mantiqiy izchillikka ega. Strategiya etti ustuvor yo‘nalishni o‘z ichiga oladi va har bir yo‘nalish bo‘yicha aniq maqsadlar, vazifalar va kutilayotgan

BUKHARA_HAMD_PRINT

natijalar belgilangan. Umuman olganda, strategiya 100 ta maqsadli koʻrsatkichni (indikatorni) qamrab oladi, bu esa uning amalga oshirilishini ob'ektiv baholash imkonini beradi. Strategiya «yilma-yil» amalga oshirish tamoyiliga asoslangan boʻlib, har bir yil uchun alohida davlat dasturi ishlab chiqiladi. 2022-yil «Insonning qadr-qimmatini ta'minlash va mahalla yili», 2023-yil «Insonga e'tibor va sifatli ta'lim yili», 2024-yil «Yashil makon va butun xalqning manfaatlari yili», 2025-yil «E'tiborni kuchaytiramiz va sifatli oʻzgarishlarni davom ettiramiz yili» deb e'lon qilindi. Bu yondashuv islohotlarning har bir bosqichida aniq ustuvorliklarni belgilash va resurslarni maqsadli yoʻnaltirish imkonini beradi.

Taraqqiyot strategiyasining asosiy tamoyillari mamlakatning islohotlar falsafasini aks ettiradi. Birinchi va eng muhim tamoyil – «Inson qadr-qimmatini yuksaltirish». Bu tamoyil strategiyaning bosh gʻoyasi sifatida barcha yoʻnalishlarni birlashtiradi. Inson manfaatlari, huquqlari va erkinliklari islohotlarning yakuniy maqsadi etib belgilangan. Har bir islohot, har bir dastur va har bir loyiha avvalo fuqarolarning hayot sifatini yaxshilashga, ularning qadr-qimmatini ta'minlashga qaratilgan boʻlishi kerak. Bu tamoyil Oʻzbekistonning Konstitutsiyasida (2023-yilda yangilangan tahrirda) mustahkamlangan «Oʻzbekistonda inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi» degan normaga asoslanadi.

Ikkinchi muhim tamoyil – «Adolat va qonun ustivorligi». Strategiya barcha fuqarolar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlash, sud tizimining mustaqilligini kuchaytirish, korrupsiyaga qarshi kurashni chuqurlashtirish zarurligini ta'kidlaydi. Bu tamoyil islohotlarning huquqiy asosini tashkil etadi va barcha boshqa yoʻnalishlardagi oʻzgarishlarning samaradorligini ta'minlash uchun muhim shart hisoblanadi. Uchinchi tamoyil – «Xalq bilan ochiq muloqot». Davlat organlari va fuqarolar oʻrtasida doimiy, samarali va ikki tomonlama muloqotni ta'minlash islohotlarning muvaffaqiyati uchun zarur shart sifatida belgilangan. Bu tamoyil

BUKHARA_HAMD_PRINT

virtual qabulxona, xalq qabulxonalari, jamoatchilik muhokamasi va boshqa mexanizmlar orqali amalda ta'minlanadi.

To‘rtinchi tamoyil – «Innovatsiya va raqamlashtirish». Strategiya zamonaviy texnologiyalarni barcha sohalarga joriy etish, raqamli iqtisodiyotga o‘tishni tezlashtirish, sun'iy intellekt va boshqa ilg‘or texnologiyalardan foydalanish zarurligini belgilaydi. Bu tamoyil mamlakatning raqobatbardoshligini oshirish va jahon iqtisodiyotiga integratsiyalashish uchun muhim omil sifatida qaraladi. Beshinchi tamoyil – «Yashil rivojlanish va ekologik barqarorlik». Strategiya iqlim o‘zgarishiga moslashish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik muammolarni hal etish masalalariga alohida e'tibor qaratadi. Bu tamoyil O‘zbekistonning BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlariga sodiqligi va Orol dengizi muammosini hal etish bo‘yicha xalqaro tashabbuslarini aks ettiradi.

Oltinchi tamoyil – «Mintaqaviy va xalqaro hamkorlik». Strategiya ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat yuritish, Markaziy Osiyo mintaqasida hamkorlikni chuqurlashtirish, xalqaro tashkilotlar bilan munosabatlarni kengaytirish yo‘nalishlarini belgilaydi. Yettinchi tamoyil – «Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va kelajak avlodga investitsiya». Strategiyada yoshlar siyosati alohida ustuvor yo‘nalish sifatida ajratilgan, bu esa mamlakatning demografik tuzilishi va kelajakdagi raqobatbardoshligini hisobga olgan muhim qaror. Bu tamoyillar majmuyi Taraqqiyot strategiyasining nazariy asosini tashkil etadi va barcha amaliy chora-tadbirlarning yo‘nalishini belgilab beradi. Strategiyaning tamoyillari bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, yaxlit va izchil islohotlar tizimini shakllantiradi.

2. Strategiyaning ettita ustuvor yo‘nalishi va ularning mazmuni

Taraqqiyot strategiyasining birinchi ustuvor yo‘nalishi – inson qadr-qimmatini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish. Bu yo‘nalish strategiyaning bosh g‘oyasini aks ettiradi va boshqa barcha

BUKHARA_HAMD_PRINT

yo‘nalishlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Uning doirasida fuqarolar huquqlari va erkinliklarini kengaytirish, fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish, mahalla institutining rolini oshirish, gender tenglikni ta'minlash, aholi uchun davlat xizmatlarini yaxshilash kabi vazifalar belgilangan. Amaliy jihatdan bu yo‘nalish doirasida Konstitutsiya yangilandi (2023), unda inson huquqlari va erkinliklariga oid normalar sezilarli kengaytirildi. Ombudsman institutining vakolatlari oshirildi, Bola huquqlari bo‘yicha ombudsman lavozimi joriy etildi. Nodavlat notijorat tashkilotlar faoliyati uchun qulay sharoit yaratildi, ularning soni va faoliyat ko‘lami kengaydi.

Ikkinchi ustuvor yo‘nalish – adolat va qonun ustivorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish. Bu yo‘nalish doirasida sud tizimining mustaqilligini yanada mustahkamlash, fuqarolarning huquqiy savodxonligini oshirish, advokatura institutini rivojlantirish, korrupsiyaga qarshi kurashni tizimli olib borish, jinoyat-jazoni ijro etish tizimini isloh qilish kabi vazifalar belgilangan. Uchinchi ustuvor yo‘nalish – milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o‘sish sur'atlarini ta'minlash. Bu yo‘nalish mamlakatning iqtisodiy kuchini oshirish, YaIM hajmini 2030-yilga kelib ikki baravar oshirish, aholi jon boshiga daromadni sezilarli ko‘paytirish, sanoatlashtirish jarayonini chuqurlashtirish, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish, turizm salohiyatini ro‘yobga chiqarish, raqamli iqtisodiyotga o‘tishni tezlashtirish kabi vazifalarni qamrab oladi.

To‘rtinchi ustuvor yo‘nalish – adolatli ijtimoiy siyosat yuritish va inson kapitalini rivojlantirish. Bu yo‘nalish doirasida kambag‘allikni qisqartirish, ta'lim tizimini sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarish, sog‘liqni saqlash xizmatlarini yaxshilash, aholining bandligini ta'minlash, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish, pensiya tizimini isloh qilish kabi vazifalar belgilangan. Bunda «inson kapitali» tushunchasi markaziy o‘rin tutadi – davlat fuqarolarning ta'lim olishi, kasb o‘rganishi, sog‘lig‘ini saqlashi va o‘z salohiyatini

BUKHARA_HAMID_PRINT

ro‘yobga chiqarishi uchun barcha sharoitlarni yaratish majburiyatini oladi. Beshinchi ustuvor yo‘nalish – ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish. Bu yo‘nalish milliy qadriyatlar va an'analarni asrash, madaniyat va san'atni rivojlantirish, kitobxonlik madaniyatini oshirish, tarixiy merosni saqlash, ma'naviy tahdidlarga qarshi kurash kabi vazifalarni o‘z ichiga oladi.

Oltinchi ustuvor yo‘nalish – xavfsizlik va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat yuritish. Bu yo‘nalish milliy xavfsizlikni ta'minlash, mudofaa qobiliyatini oshirish, terrorizmga va ekstremizmga qarshi kurash, chegaralar xavfsizligini mustahkamlash, mintaqaviy hamkorlikni chuqurlashtirish, xalqaro tashkilotlar bilan munosabatlarni kengaytirish, Jahon savdo tashkilotiga qo‘shilish bo‘yicha muzokaralarni faollashtirish kabi vazifalarni qamrab oladi. Yettinchi ustuvor yo‘nalish – «Yangi O‘zbekiston – Uchinchi Renessans: yoshlar – kelajak bunyodkori». Bu yo‘nalish strategiyaga kiritilgan eng muhim yangilikdir – u yoshlar siyosatini alohida strategik yo‘nalish sifatida belgilaydi. Uning doirasida yoshlarning ta'lim olishi, kasb o‘rganishi, tadbirkorlik bilan shug‘ullanishi, ilmiy tadqiqotlar olib borishi, jamoat ishlarida faol ishtirok etishi uchun sharoit yaratish kabi vazifalar belgilangan.

Strategiyaning ettita ustuvor yo‘nalishi bir-biri bilan chambarchas bog‘liq tizim sifatida ishlab chiqilgan. Masalan, inson qadr-qimmatini yuksaltirish (1-yo‘nalish) adolat va qonun ustivorligi (2-yo‘nalish) ta'minlanmasdan mumkin emas. Iqtisodiy taraqqiyot (3-yo‘nalish) inson kapitaliga investitsiya (4-yo‘nalish) va ma'naviy taraqqiyot (5-yo‘nalish) bilan bevosita bog‘liq. Xavfsizlik va tashqi siyosat (6-yo‘nalish) barcha ichki islohotlarning muvaffaqiyati uchun zarur tashqi sharoit yaratadi. Yoshlar siyosati (7-yo‘nalish) esa mamlakatning kelajakdagi barqaror rivojlanishining kafolati sifatida namoyon bo‘ladi. Bu yaxlit tizim

BUKHARA_HAMD_PRINT

O‘zbekiston modelining o‘ziga xos xususiyati – kompleks, har tomonlama va izchil islohotlar strategiyasi ekanligini ko‘rsatadi.

Har bir ustuvor yo‘nalish bo‘yicha aniq maqsadli ko‘rsatkichlar (indikatorlar) belgilangan bo‘lib, ular jami 100 tani tashkil etadi. Bu ko‘rsatkichlar xalqaro standartlarga, xususan BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari indikatorlariga mos keladi. Masalan, iqtisodiy yo‘nalish bo‘yicha YaIM hajmi, aholi jon boshiga daromad, inflyatsiya darajasi, investitsiyalar hajmi kabi ko‘rsatkichlar; ijtimoiy yo‘nalish bo‘yicha kambag‘allik darajasi, ta'lim qamrovi, sog‘liqni saqlash ko‘rsatkichlari; huquqiy yo‘nalish bo‘yicha sud ishlari ko‘rib chiqilish muddati, fuqarolar murojaatlari hal etilish darajasi kabi ko‘rsatkichlar belgilangan. Bu indikatorlar tizimi islohotlarning borishi va natijalarini ob'ektiv, shaffof va xalqaro miqyosda solishtirish mumkin bo‘lgan tarzda baholash imkonini beradi.

3. Taraqqiyot strategiyasining ilmiy-nazariy asoslari va metodologiyasi

Taraqqiyot strategiyasi chuqur ilmiy-nazariy asoslarga qurilgan strategik hujjat hisoblanadi. Uning nazariy bazasi bir necha muhim ilmiy konsepsiya va nazariyalardan tashkil topgan. Birinchidan, «inson taraqqiyoti» (human development) konsepsiyasi – bu konsepsiya Nobel mukofoti laureati Amartya Sen va mashhur iqtisodchi Mahbub ul-Haq tomonidan ishlab chiqilgan bo‘lib, taraqqiyotning asosiy maqsadi iqtisodiy o‘sish emas, balki insonning salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun sharoit yaratish ekanligini ta'kidlaydi. Strategiyaning birinchi ustuvor yo‘nalishi – inson qadr-qimmatini yuksaltirish – aynan shu konsepsiyaga asoslanadi. Ikkinchidan, «inson kapitali» (human capital) nazariyasi – Gary Becker va Theodore Schultz tomonidan ishlab chiqilgan bu nazariya ta'lim, sog‘liq va ko‘nikmalarra investitsiya qilish iqtisodiy o‘sishning eng samarali omili ekanligini isbotlaydi. Strategiyaning to‘rtinchi ustuvor yo‘nalishi bu nazariyaga bevosita asoslanadi.

Uchinchidan, «institutsional iqtisodiyot» nazariyasi strategiyaning muhim nazariy asoslaridan birini tashkil etadi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Douglass North va boshqa institutsionalistlar ta'kidlaganidek, iqtisodiy taraqqiyot faqat samarali institutlar – huquqiy tizim, mulk huquqi himoyasi, shaffof boshqaruv, mustaqil sud – mavjud bo‘lganda barqaror bo‘ladi. Strategiyaning ikkinchi ustuvor yo‘nalishi – adolat va qonun ustivorligi – aynan shu nazariy asosga tayanadi. To‘rtinchidan, «barqaror rivojlanish» (sustainable development) konsepsiyasi strategiyaning muhim metodologik asosi hisoblanadi. Bu konsepsiya 1987-yilda Brundtland komissiyasi tomonidan ilgari surilgan bo‘lib, taraqqiyot kelajak avlodlarning ehtiyojlarini qondirish qobiliyatiga putur yetkazmasligi kerakligini ta'kidlaydi. Strategiyaning ekologik masalalarga, yashil iqtisodiyotga va iqlim o‘zgarishiga e'tibor qaratishi aynan shu konsepsiyaga asoslanadi.

Beshinchidan, «modernizatsiya nazariyasi» strategiyaning yana bir muhim nazariy asosini tashkil etadi. Bu nazariya an'anaviy jamiyatdan zamonaviy jamiyatga o‘tish jarayonini – sanoatlashtirish, urbanizatsiya, ta'lim va sog‘liqni saqlash tizimlarini rivojlantirish, demokratik institutlarni shakllantirish kabi jarayonlarni o‘rganadi. O‘zbekiston hozirgi bosqichda aynan shu transformatsiya jarayonini boshdan kechirayotgan mamlakat sifatida modernizatsiya nazariyasining ko‘plab qoidalarini amaliyotga tatbiq etmoqda. Oltinchidan, «innovatsion rivojlanish» nazariyasi – Joseph Schumpeter tomonidan asos solingan va keyinchalik ko‘plab olimlar tomonidan rivojlantirilgan bu nazariya innovatsiyalar iqtisodiy o‘sishning asosiy harakatlantiruvchi kuchi ekanligini ta'kidlaydi. Strategiyada raqamli iqtisodiyot, sun'iy intellekt, IT sohasini rivojlantirish kabi masalalarning ustuvor etib belgilanishi shu nazariy asosga tayanganligi bilan izohlanadi.

Taraqqiyot strategiyasining metodologiyasi ham o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Strategiya ishlab chiqilishida bir necha muhim metodologik yondashuvlar qo‘llanildi. Birinchidan, «natijaga yo‘naltirilgan boshqaruv» (results-based management) metodologiyasi – bu yondashuv barcha faoliyatlarni aniq,

BUKHARA_HAMD_PRINT

o‘lchanadigan natijalarra yo‘naltirish va ularning bajarilishini muntazam monitoring qilish tamoyiliga asoslanadi. 100 ta maqsadli ko‘rsatkich (indikator) tizimining joriy etilishi aynan shu metodologiyaning amaliy ifodasidir. Ikkinchidan, «SMART» maqsadlar tamoyili – har bir maqsad aniq (specific), o‘lchanadigan (measurable), erishish mumkin (achievable), dolzarb (relevant) va muddatli (time-bound) bo‘lishi kerak. Strategiyadagi barcha ko‘rsatkichlar shu tamoyilga muvofiq belgilangan.

Uchinchidan, «dalillarga asoslangan siyosat» (evidence-based policy) metodologiyasi – strategiyaning ishlab chiqilishida keng ko‘lamli statistik tahlillar, ijtimoiy-iqtisodiy tadqiqotlar, xalqaro solishtirish ma'lumotlari va ekspert baholari qo‘llanildi. Bu yondashuv siyosiy qarorlarning sub'ektiv fikrlarga emas, balki ob'ektiv dalillarga asoslanishini ta'minlaydi. To‘rtinchidan, «ishtirokchilik» (participatory) metodologiyasi – strategiyaning ishlab chiqilishida fuqarolar, tadbirkorlar, olimlar, nodavlat tashkilotlar, xalqaro ekspertlar va boshqa manfaatdor tomonlarning keng ishtiroki ta'minlandi. Bu yondashuv strategiyaning legitimligi va hayotiyligi uchun muhim shart hisoblanadi. Strategiyani ishlab chiqishda minglab takliflar yig‘ildi, yuzlab ekspert muhokamalar o‘tkazildi va xalqaro tashkilotlarning tavsiyalari hisobga olindi.

Strategiyaning metodologik xususiyatlaridan yana biri – uning «adaptiv» xarakteridir. Strategiya statik hujjat emas, balki o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashish qobiliyatiga ega bo‘lgan dinamik dastur sifatida ishlab chiqilgan. Har yili strategiyaning amalga oshirilishi natijalari tahlil qilinadi, zarur hollarda maqsadlar va chora-tadbirlar qayta ko‘rib chiqiladi. Bu metodologik yondashuv O‘zbekistonning oldingi strategik rejalashtirish tajribasidan kelib chiqqan – Harakatlar strategiyasi davomida ham yillik dasturlar moslashtirilgan va yangilangan. Shu bilan birga, strategiyaning uzoq muddatli maqsadlari barqaror saqlanadi – bu «strategik izchillik» tamoyili deb ataladi. Adaptivlik va izchillikning uyg‘unligi strategiyaning samaradorligini ta'minlashning muhim sharti

BUKHARA_HAMD_PRINT

hisoblanadi va O‘zbekistonning islohotlar modelining o‘ziga xos xususiyatini tashkil etadi.

4. Strategiya maqsadlariga erishish mexanizmlari va kutilayotgan natijalar

Taraqqiyot strategiyasining maqsadlariga erishish uchun bir qator samarali mexanizmlar joriy etilgan. Birinchi va eng muhim mexanizm – Prezidentning shaxsiy rahbarligi va nazorati. Sh.M. Mirziyoyev strategiyaning amalga oshirilishini shaxsan nazorat qiladi: muntazam yig‘ilishlar o‘tkazadi, hududlarga tashrif buyuradi, mas'ul rahbarlar bilan hisobotlar tinglaydi. Bu yuqori darajadagi siyosiy iroda islohotlarning izchil va samarali amalga oshirilishining kafolati hisoblanadi. Ikkinchi mexanizm – institutsional tizim. Strategiyaning amalga oshirilishi uchun maxsus Vazirlar Mahkamasi komissiyasi tashkil etilgan, har bir ustuvor yo‘nalish bo‘yicha mas'ul vazirlik va idoralar belgilangan. Hududiy darajada viloyat va tuman hokimliklari strategiyaning mahalliy darajadagi ijrosini ta'minlash uchun javobgar.

Uchinchi mexanizm – moliyaviy ta'minot tizimi. Strategiyaning maqsadlariga erishish uchun davlat byudjetidan, xalqaro moliya institutlaridan, xorijiy investitsiyalardan va xususiy sektordan mablag‘ jalb etish ko‘zda tutilgan. Davlat byudjetining ijtimoiy sohaga – ta'lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya – yo‘naltiriladigan ulushi oshirildi. Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya institutlari bilan strategiya doirasidagi loyihalarni moliyalashtirish bo‘yicha kelishuvlar imzolandi. Xorijiy to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarni jalb etish uchun investitsiya muhiti yanada yaxshilanmoqda: maxsus investitsiya rejimlari, erkin iqtisodiy zonalar, davlat-xususiy sherikchilik mexanizmlari kengaytirilmoqda. Bu diversifikatsiyalangan moliyalashtirish tizimi strategiyaning moliyaviy barqarorligini ta'minlaydi.

To‘rtinchi mexanizm – monitoring va baholash tizimi. Strategiyaning 100 ta maqsadli ko‘rsatkichi bo‘yicha muntazam

BUKHARA_HAMD_PRINT

monitoring olib boriladi. Har chorak va har yil yakunida koʻrsatkichlarning bajarilish darajasi tahlil qilinadi va natijalar Prezidentga taqdim etiladi. Monitoring tizimi raqamli platformalar orqali avtomatlashtirilgan – bu real vaqt rejimida ma'lumotlar toʻplash va tahlil qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, mustaqil baholash mexanizmi ham joriy etilgan: xalqaro tashkilotlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari va fuqarolik jamiyati institutlari strategiyaning amalga oshirilishi boʻyicha mustaqil tahlillar oʻtkazadi. Bu ikki darajali – ichki va tashqi – monitoring tizimi ob'ektivlik va shaffoflikni ta'minlaydi. Beshinchi mexanizm – kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish. Strategiyaning samarali amalga oshirilishi uchun davlat xizmatchilari va boshqaruv kadrlarining malakasini oshirish dasturlari amalga oshirilmoqda.

Strategiyaning iqtisodiy sohadagi kutilayotgan natijalari juda ulkan. 2030-yilga kelib YaIM hajmini 160 mlrd AQSh dollariga yetkazish, aholi jon boshiga daromadni 4000 dollardan oshirish, kambagʻallik darajasini ikki baravar kamaytirish maqsad qilib qoʻyilgan. Sanoat ishlab chiqarishi hajmini 1,4 baravar oshirish, eksport hajmini 30 mlrd dollarga yetkazish, qishloq xoʻjaligi ishlab chiqarishini 1,5 baravar koʻpaytirish rejalashtirilgan. Raqamli iqtisodiyotning YaIMdagi ulushini ikki baravar oshirish, IT xizmatlari eksportini sezilarli koʻpaytirish maqsad etib belgilangan. Tadbirkorlik muhitini yanada yaxshilash natijasida yangi ish oʻrinlari yaratish, xususiy sektor ulushini oshirish va investitsiya muhitini jahon standartlariga yaqinlashtirish kutilmoqda. Bu iqtisodiy maqsadlar Oʻzbekistonni yuqori oʻrta daromadli davlatlar qatoriga kiritish uchun zarur shart-sharoit yaratadi.

Ijtimoiy sohadagi kutilayotgan natijalar ham muhim koʻrsatkichlarni oʻz ichiga oladi. Ta'lim sohasida oliy ta'limga qamrov darajasini 50 foizga yetkazish, maktabgacha ta'lim qamrovini 80 foizdan oshirish, ta'lim sifati boʻyicha xalqaro reytinglarda mamlakatning pozitsiyasini yaxshilash maqsad etib qoʻyilgan. Sogʻliqni saqlash sohasida oʻrtacha umr koʻrish

BUKHARA_HAMD_PRINT

davomiyligini 75 yoshga yetkazish, ona va bola o‘limi ko‘rsatkichlarini kamaytirish, tibbiy xizmatlar sifatini oshirish rejalashtirilgan. Bandlik sohasida ishsizlik darajasini pasaytirish, aholi real daromadlarini oshirish, ijtimoiy himoya tizimini yanada takomillashtirish kutilmoqda. Ma'naviy sohada milliy qadriyatlarni mustahkamlash, madaniyat va san'atni rivojlantirish, tarixiy merosni saqlash bo‘yicha aniq maqsadlar belgilangan.

Tashqi siyosat va xavfsizlik sohasidagi kutilayotgan natijalar O‘zbekistonning xalqaro maydondagi obro‘sini yanada oshirishga qaratilgan. Markaziy Osiyo mintaqasida hamkorlikni chuqurlashtirish, Jahon savdo tashkilotiga qo‘shilish bo‘yicha muzokaralarni yakunlash, Yevropa Ittifoqi bilan yangi Kengaytirilgan sherikchilik va hamkorlik bitimini to‘liq amalga oshirish, xalqaro tashkilotlar faoliyatida faol ishtirok etish kabi maqsadlar belgilangan. Xavfsizlik sohasida mudofaa salohiyatini modernizatsiya qilish, terrorizmga va ekstremizmga qarshi kurashni kuchaytirish, kiberxavfsizlikni ta'minlash kabi vazifalar ko‘zda tutilgan. Yoshlar siyosati sohasida yoshlarning ta'lim, mehnat va jamoat hayotidagi ishtirokini kengaytirish, yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash, iqtidorli yoshlarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish rejalashtirilgan. Ushbu ko‘p qirrali kutilayotgan natijalar Taraqqiyot strategiyasining mamlakatni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan yaxlit va ambitsiyali dastur ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Nazorat savollari:

1. Taraqqiyot strategiyasining qabul qilinish sabablari va zaruriyatini tushuntiring.
2. Strategiyaning ettita ustuvor yo‘nalishlarini sanab bering.
3. Taraqqiyot strategiyasi va Harakatlar strategiyasi o‘rtasidagi farqlar nimada?
4. Strategiyaning ilmiy-nazariy asoslari qanday tamoyillarga asoslangan?

BUKHARA_HAMD_PRINT

5. Strategiya doirasida belgilangan asosiy maqsadli ko‘rsatkichlar qanday?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni.

2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.

3. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekistonning yangi taraqqiyot davri uchun asos. – T., 2022.

4. Quronov M., Raximova D. Taraqqiyot strategiyasi: nazariya va amaliyot. – T.: Fan, 2023.

5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi qarori. gov.uz

BUKHARA_HAMD_PRINT

5 - MAVZU: INSON QADRINI YUKSALTIRISH VA ERKIN FUQAROLIK JAMIYATINI YANADA RIVOJLANTIRISH ORQALI XALQPARVAR DAVLAT BARPO ETISH

Reja:

1. Inson qadr-qimmati tushunchasi va uning huquqiy asoslari
2. Fuqarolik jamiyati institutlari va ularni rivojlantirish yo‘nalishlari
3. Xalqparvar davlat konsepsiyasi va ijtimoiy himoya tizimi
4. Inson huquqlari sohasidagi islohotlar va xalqaro hamkorlik

Kalit so‘zlar: *Inson qadr-qimmati, fuqarolik jamiyati, xalqparvar davlat, inson huquqlari, ijtimoiy himoya, nodavlat tashkilotlar, demokratiya, huquqiy madaniyat, ombudsman, gender tenglik*

1. Inson qadr-qimmati tushunchasi va uning huquqiy asoslari

Inson qadr-qimmati tushunchasi insoniyat tarixida eng qadimiy va eng fundamental tushunchalardan biri bo‘lib, u har bir insonning tug‘ilganidan boshlab o‘ziga xos, takrorlanmas va daxlsiz qadriyatga ega ekanligini anglatadi. Bu tushuncha falsafiy, huquqiy, diniy va axloqiy jihatdan turlicha talqin qilinsa-da, uning mohiyati barcha madaniyat va sivilizatsiyalarda bir xil: har bir inson, uning ijtimoiy kelib chiqishi, irqi, jinsi, dini, siyosiy qarashlari va boshqa xususiyatlaridan qat'i nazar, hurmatga loyiq va daxlsiz huquqlarga ega. Zamonaviy huquq fanida inson qadr-qimmati (human dignity) barcha boshqa huquq va erkinliklarning manbayi va asosi sifatida qaraladi. Ya'ni inson huquqlari – so‘z erkinligi, vijdon erkinligi, mehnat qilish huquqi, ta'lim olish huquqi va boshqalar – barchasi inson qadr-qimmatidan kelib chiqadi. Bu tushuncha XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab xalqaro huquqning asosiy tamoyillaridan biriga aylandi.

Inson qadr-qimmati tushunchasining tarixiy ildizlari juda chuqur. Sharq falsafasida, xususan islom madaniyatida inson «Allohning yer yuzidagi xalifasi» sifatida eng yuksak qadr-qimmatga ega mavjudot deb qaralgan. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino kabi buyuk mutafakkirlar inson

BUKHARA_HAMD_PRINT

qadr-qimmati, uning aql-zakovati va ijodiy salohiyati haqida chuqur fikrlar bildirganlar. G‘arb falsafasida inson qadr-qimmati tushunchasi Renessans davrida keng yoyildi va Immanuel Kant falsafasida o‘zining eng mukammal ifodasini topdi. Kant ta'kidlaganidek, inson hech qachon vosita sifatida emas, balki doimo maqsad sifatida qaralishi kerak – bu tamoyil zamonaviy inson huquqlari tizimining falsafiy asosini tashkil etadi. XX asrda ikki jahon urushi va totalitar rejimlarning dahshatli jinoyatlaridan keyin inson qadr-qimmati xalqaro huquqning markaziy tushunchasiga aylandi.

Xalqaro huquqda inson qadr-qimmatining huquqiy asoslari bir qator fundamental hujjatlarda mustahkamlangan. 1945-yilda qabul qilingan BMT Nizomida «asosiy inson huquqlariga, inson shaxsining qadr-qimmati va qadriga ishonchni qayta tasdiqlash» haqida so‘z yuritiladi. 1948-yilda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 1-moddasida «Barcha odamlar erkin, qadr-qimmat va huquqlarda teng bo‘lib tug‘iladilar» deb belgilangan. 1966-yilda qabul qilingan Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt hamda Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning preambulasida inson qadr-qimmati barcha huquqlarning manbayi ekanligi ta'kidlangan. Shuningdek, 1950-yildagi Yevropa inson huquqlari konventsiyasi, 1981-yildagi Afrika inson va xalqlar huquqlari xartiyasi va boshqa mintaqaviy hujjatlar ham inson qadr-qimmatini muhim tamoyil sifatida mustahkamlagan.

O‘zbekiston Respublikasida inson qadr-qimmatining huquqiy asoslari Konstitutsiya va milliy qonunchilikda mustahkamlangan. 2023-yilda yangilangan Konstitutsiyaning 13-moddasida «O‘zbekiston Respublikasida inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi» deb belgilangan. Bu norma mamlakatning huquqiy tizimining asosiy tamoyili sifatida barcha qonunlar va normativ-huquqiy hujjatlarning mazmunini belgilab beradi. Konstitutsiyada

BUKHARA_HAMD_PRINT

mustahkamlangan inson huquqlari va erkinliklari ro‘yxati sezilarli kengaytirildi: shaxsiy daxlsizlik, uy-joy daxlsizligi, yashirin yozishma va telefon muloqotlari sir saqlanishi, erkin harakatlanish, vijdon va e'tiqod erkinligi, so‘z va matbuot erkinligi, yig‘ilishlar erkinligi va boshqa ko‘plab huquqlar kafolatlangan.

Milliy qonunchilikda inson qadr-qimmatini himoya qilish bo‘yicha keng huquqiy baza yaratilgan. «Fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini buzuvchi xatti-harakatlar va qarorlar ustidan sudga shikoyat qilish to‘g‘risida»gi Qonun, «Inson huquqlari bo‘yicha Oliy Majlis vakili (ombudsman) to‘g‘risida»gi Qonun, «Bola huquqlari kafolatlari to‘g‘risida»gi Qonun, «Ayollar va erkaklar teng huquqliligi kafolatlari to‘g‘risida»gi Qonun va boshqa ko‘plab qonunlar inson qadr-qimmatini himoya qilishning huquqiy asosini tashkil etadi. Shuningdek, O‘zbekiston BMTning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt, bolalar huquqlari konventsiyasi va boshqa muhim xalqaro hujjatlarga qo‘shilgan, bu esa milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish uchun muhim asos yaratadi.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev rahbarligida inson qadr-qimmatini yuksaltirish mamlakatning eng ustuvor siyosiy maqsadiga aylandi. «Inson qadr-qimmatini ta'minlash va mahalla yili» (2022) doirasida bir qator muhim tashabbuslar amalga oshirildi. Mahallalarda inson qadr-qimmatini ta'minlash bo‘yicha maxsus inspektorlar tizimi joriy etildi, ular fuqarolarning huquqlari buzilishi holatlarini aniqlash va bartaraf etish bilan shug‘ullanadi. Jinoyat qonunchiligiga inson sha'ni va qadr-qimmatini kamsitish uchun javobgarlikni kuchaytiruvchi o‘zgartirishlar kiritildi. Mehnat qonunchiligida majburiy mehnatni bartaraf etish bo‘yicha muhim qadamlar tashlandi va Xalqaro mehnat tashkiloti O‘zbekistondagi paxta yig‘imida tizimli majburiy mehnatning bartaraf etilganligini rasman e'tirof etdi. Bu yutuqlar O‘zbekistonning inson qadr-qimmatini yuksaltirish sohasidagi islohotlarining samaradoligini yaqqol ko‘rsatdi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

2. Fuqarolik jamiyati institutlari va ularni rivojlantirish yo‘nalishlari

Fuqarolik jamiyati – bu davlat va bozor tuzilmalaridan mustaqil bo‘lgan, fuqarolarning o‘z manfaat va qadriyatlarini himoya qilish, jamoatchilik ishlarida ishtirok etish va ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun o‘zlari tashkil etgan muassasalar, tashkilotlar va harakatlar majmuasidir. Fuqarolik jamiyati institutlari demokratik davlat qurilishining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ular davlat hokimiyatini nazorat qilish, fuqarolar manfaatlarini ifodalash, ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish va jamoatchilik fikrni shakllantirish funktsiyalarini bajaradi. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari mustaqillik yillarida shakllanib, so‘nggi yillarda sezilarli rivojlanish bosqichini bosib o‘tdi. Mamlakatda faoliyat yuritayotgan asosiy fuqarolik jamiyati institutlari qatoriga nodavlat notijorat tashkilotlar, siyosiy partiyalar, ommaviy axborot vositalari, mahalla institutlari, kasaba uyushmalari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari va boshqa jamoat birlashmalari kiradi.

O‘zbekistondagi fuqarolik jamiyatining eng o‘ziga xos va muhim instituti – bu mahalla hisoblanadi. Mahalla O‘zbekiston xalqining ko‘p asrlik an'analariga asoslangan o‘zini o‘zi boshqarish instituti bo‘lib, u fuqarolarning kundalik hayotida muhim o‘rin tutadi. Mahalla an'anaviy ravishda qo‘shnichilik munosabatlari, o‘zaro yordam, bayramlar va marosimlarni tashkil etish, nizolarni hal etish kabi funktsiyalarni bajarga. Zamonaviy sharoitda mahalla institutiga yangi vazifalar yuklatildi: u ijtimoiy himoya tizimining muhim bo‘g‘iniga aylandi, kambag‘al oilalarni aniqlash va qo‘llab-quvvatlash, yoshlar va ayollar muammolarini hal etish, tadbirkorlikni rivojlantirish kabi masalalar bilan shug‘ullanmoqda. 2022-yilda qabul qilingan yangilangan Konstitutsiyada mahalla instituti alohida bob sifatida mustahkamlandi, bu esa uning huquqiy maqomini sezilarli oshirdi. Mamlakatda 9500 dan ortiq mahalla fuqarolar yig‘ini faoliyat yuritmoqda va ularning vakolatlari yildan-yilga kengaymoqda.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Nodavlat notijorat tashkilotlar (NNT) O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatining muhim tarkibiy qismini tashkil etadi. So‘nggi yillarda NNTlar soni va ularning faoliyat ko‘lami sezilarli oshdi. Hozirgi kunda mamlakatda 10 000 dan ortiq NNT ro‘yxatdan o‘tgan va faoliyat yuritmoqda. Ular ta'lim, sog‘liqni saqlash, ekologiya, inson huquqlari, ayollar va yoshlar muammolari, nogironlar huquqlari, madaniyat va boshqa ko‘plab sohalarda faoliyat olib bormoqda. NNTlarning davlat organlari bilan munosabatlari ham sifat jihatidan o‘zgardi: agar oldin NNTlar ko‘proq davlat nazoratida bo‘lgan bo‘lsa, endi ular davlatning teng huquqli sherigi sifatida tan olinmoqda. Parlament qoshida Nodavlat notijorat tashkilotlar va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha jamoatchilik fondi faoliyat yuritmoqda, u NNTlarni moliyaviy va tashkiliy jihatdan qo‘llab-quvvatlaydi.

Ommaviy axborot vositalari (OAV) va internet fuqarolik jamiyatining muhim elementlari sifatida so‘nggi yillarda sezilarli rivojlandi. O‘zbekistonda OAV erkinligi darajasi oshdi: ilgari blokirovka qilingan bir qator veb-saytlar, jumladan, xalqaro axborot agentliklari va ijtimoiy tarmoqlar ochildi. Jurnalistlarning huquqiy himoyasi kuchaytirildi, matbuot konferensiyalari va brifinglar muntazam o‘tkaziladigan bo‘ldi, davlat organlari faoliyati to‘g‘risidagi axborotga kirish imkoniyatlari kengaydi. Ijtimoiy tarmoqlar va bloggerlar faoliyati ham sezilarli kengaydi – ular jamoatchilik fikrini shakllantirish va davlat organlari faoliyatini jamoatchilik nazoratiga olishda muhim o‘rin tutmoqda. Biroq, OAV erkinligi sohasida hali ham muayyan muammolar mavjud bo‘lib, ularning hal etilishi davom ettirilmoqda. Xalqaro tashkilotlar O‘zbekistondagi OAV erkinligi darajasining oshganligini qayd etish bilan birga, bu sohada yanada ko‘proq islohotlar zarurligini ta'kidlamoqda.

Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha bir qator strategik yo‘nalishlar belgilangan. Birinchidan, fuqarolarning davlat boshqaruvida ishtirokini kengaytirish: jamoatchilik muhokamasi,

BUKHARA_HAMD_PRINT

jamoatchilik kengashlari, jamoatchilik nazorati mexanizmlarini takomillashtirish. Ikkinchidan, NNTlarning institutsional salohiyatini oshirish: ularning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, kadrlar salohiyatini kuchaytirish, xalqaro hamkorlik imkoniyatlarini kengaytirish. Uchinchidan, mahalla institutini yanada rivojlantirish: mahallaning ijtimoiy xizmatlar koʻrsatish, tadbirkorlikni qoʻllab-quvvatlash va fuqarolik tashabbuslarini amalga oshirishdagi rolini oshirish. Toʻrtinchidan, OAV erkinligini yanada kengaytirish va axborot maydonini rivojlantirish. Beshinchidan, raqamli fuqarolik jamiyatini shakllantirish: elektron demokratiya vositalari, onlayn petitsiyalar, raqamli jamoatchilik muhokamasi platformalarini joriy etish.

Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda xalqaro hamkorlik ham muhim oʻrin tutadi. Oʻzbekiston BMT, YEXHT (Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti), Yevropa Ittifoqi va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan fuqarolik jamiyatini rivojlantirish boʻyicha hamkorlik dasturlarini amalga oshirmoqda. Xalqaro tashkilotlar NNTlarning salohiyatini oshirish, inson huquqlari sohasida treninglar oʻtkazish, jamoatchilik nazorati mexanizmlarini takomillashtirish kabi sohalarda texnik yordam koʻrsatmoqda. Shu bilan birga, Oʻzbekiston oʻzining milliy an'analari va madaniy xususiyatlariga asoslangan fuqarolik jamiyati modelini shakllantirmoqda – mahalla instituti bunga yorqin misol. Bu model Gʻarbiy demokratiya an'analaridan farqli oʻlaroq, jamoaviylik, oʻzaro yordam va an'anaviy qadriyatlar asosida fuqarolar ishtirokini ta'minlashga qaratilgan. Bu oʻziga xos yondashuv xalqaro tajribani mahalliy sharoitlarga moslashtirishning samarali namunasi sifatida baholanmoqda.

3. Xalqparvar davlat konsepsiyasi va ijtimoiy himoya tizimi

Xalqparvar davlat (social state, welfare state) konsepsiyasi zamonaviy davlat qurilishining eng muhim gʻoyalaridan biri boʻlib, u davlatning asosiy vazifasi fuqarolarning farovonligi, ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlarni ta'minlash ekanligini anglatadi. Bu

BUKHARA_HAMD_PRINT

konsepsiya XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Yevropada shakllangan bo‘lib, Bismarkning Germaniyasidagi ijtimoiy sug‘urta tizimidan boshlab, Skandinaviya mamlakatlarining rivojlangan «farovonlik davlati» modeliga qadar turli shakllarda namoyon bo‘lgan. O‘zbekiston sharoitida xalqparvar davlat konsepsiyasi o‘ziga xos xususiyatlarga ega: u G‘arbiy modellarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirmasdan, milliy an'analar, madaniy qadriyatlar va mamlakat sharoitlarini hisobga olgan holda shakllantirilmoqda. Prezident Sh.M. Mirziyoyev bu konsepsiyani «Xalq uchun xizmat qilish» tamoyili bilan ifodalagan va uni mamlakatning barcha islohotlarining bosh maqsadi sifatida belgilagan.

O‘zbekistonda xalqparvar davlat konsepsiyasining amaliy ifodalanishi bir necha muhim yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, ijtimoiy himoya tizimini yaratish va takomillashtirish – muhtoj qatlamlarni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, pensiya tizimini isloh qilish, ijtimoiy nafaqalar va kompensatsiyalar tizimini rivojlantirish. Ikkinchidan, ommaviy ijtimoiy xizmatlarni taqdim etish – ta'lim, sog‘liqni saqlash, kommunal xo‘jalik xizmatlarini barcha fuqarolar uchun qulay va sifatli tarzda ta'minlash. Uchinchidan, bandlik va daromadlarni ta'minlash – ish o‘rinlari yaratish, kasbiy ta'lim va qayta tayyorlash, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash orqali fuqarolarning daromad olish imkoniyatlarini kengaytirish. To‘rtinchidan, ijtimoiy adolatni ta'minlash – jamiyatda teng imkoniyatlarni yaratish, kamsitishga qarshi kurash, zaif qatlamlarni himoya qilish.

O‘zbekistondagi ijtimoiy himoya tizimi so‘nggi yillarda tubdan isloh qilindi va sezilarli kengaydi. Bu tizimning asosiy elementlari quyidagilardan iborat. Birinchidan, pensiya tizimi: mamlakatda 3,5 milliondan ortiq pensioner davlat pensiyasi oladi. Pensiya miqdorlari har yili oshirib borilmoqda, pensiya tizimining qamrovi kengaytirilmoqda. Ikkinchidan, ijtimoiy nafaqalar tizimi: nogironligi bo‘lgan shaxslar, boquvchisini yo‘qotgan oilalar, ko‘p bolali oilalar va boshqa muhtoj qatlamlar uchun davlat tomonidan muntazam

BUKHARA_HAMD_PRINT

nafaqalar to‘lanadi. Uchinchidan, manzilli ijtimoiy yordam dasturlari: «Temir daftar» – kambag‘al oilalar ro‘yxati asosida manzilli yordam ko‘rsatish dasturi, «Ayollar daftari» – muhtoj ayollarni qo‘llab-quvvatlash dasturi, «Yoshlar daftari» – yoshlarni qo‘llab-quvvatlash dasturi. Bu dasturlar orqali yuz minglab oilalarga aniq va manzilli yordam ko‘rsatilmoqda.

Sog‘liqni saqlash sohasidagi ijtimoiy himoya ham xalqparvar davlat konsepsiyasining muhim tarkibiy qismidir. O‘zbekistonda aholiga bepul tibbiy yordam ko‘rsatish kafolatlangan tibbiy xizmatlar ro‘yxati belgilangan va u muntazam kengaytirilmoqda. Onalar va bolalar sog‘lig‘ini muhofaza qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri: homilador ayollar va 2 yoshgacha bo‘lgan bolalar bepul tibbiy xizmat olish huquqiga ega. Shoshilinch tibbiy yordam barcha fuqarolar uchun bepul ko‘rsatiladi. So‘nggi yillarda tibbiy sug‘urta tizimini joriy etish bo‘yicha ishlar boshlandi – bu tizim aholining tibbiy xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojini yanada to‘liqroq qondirish imkonini beradi. COVID-19 pandemiyasi davrida davlat aholini bepul vaccinalash, kasallarga bepul davolash va ijtimoiy yordam ko‘rsatish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar ko‘rdi – bu xalqparvar davlat tamoyilining amaliy ifodalanishi bo‘ldi.

Ta'lim sohasidagi ijtimoiy himoya ham muhim o‘rin tutadi. O‘zbekistonda umumiy o‘rta ta'lim bepul va majburiy hisoblanadi. So‘nggi yillarda ta'lim tizimidagi ijtimoiy himoya sezilarli kengaydi: maktabgacha ta'lim muassasalarida kam ta'minlangan oilalarning bolalari uchun imtiyozlar joriy etildi, umumiy o‘rta ta'lim maktablarida muhtoj o‘quvchilar uchun bepul ovqatlanish, darsliklar va maktab formasini ta'minlash dasturlari amalga oshirilmoqda. Oliy ta'limda davlat grantlari tizimi kengaytirildi va ta'lim kreditlari mexanizmi joriy etildi – bu kam ta'minlangan oilalarning farzandlari uchun oliy ta'lim olish imkoniyatini kengaytirdi. «El-yurt umidi» fondi orqali iqtidorli yoshlarga xorijda ta'lim olish uchun grantlar ajratilmoqda. Bu chora-tadbirlar ta'lim

BUKHARA_HAMD_PRINT

sohasida ijtimoiy adolatni ta'minlash va inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan.

Uy-joy sohasidagi ijtimoiy himoya xalqparvar davlat siyosatining yana bir muhim yoʻnalishidir. Oʻzbekistonda arzon uy-joy qurilishi boʻyicha davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Kam ta'minlangan oilalar uchun imtiyozli ipoteka kreditlari ajratilmoqda, yosh oilalar uchun uy-joy qurilishi dasturlari ishlab chiqilgan. Qishloq joylarda zamonaviy uy-joy massivlari barpo etilmoqda, shaharlarda ommaviy koʻp qavatli uy-joy qurilishi kengaytirilmoqda. Kommunal xoʻjalik infratuzilmasini modernizatsiya qilish – suv ta'minoti, kanalizatsiya, issiqlik ta'minoti, elektr ta'minoti tizimlarini yangilash boʻyicha yirik loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu dasturlar natijasida fuqarolarning turar-joy sharoitlari sezilarli yaxshilanmoqda va uy-joy olish imkoniyatlari kengaymoqda. Xalqparvar davlat konsepsiyasining amaliy ifodalanishi sifatida bu yoʻnalishdagi ishlar mamlakatning ijtimoiy barqarorligini ta'minlash va fuqarolar farovonligini oshirishga muhim hissa qoʻshmoqda.

4. Inson huquqlari sohasidagi islohotlar va xalqaro hamkorlik

Oʻzbekistonda inson huquqlari sohasidagi islohotlar 2017-yildan boshlab sezilarli tezlashdi va sifat jihatidan yangi bosqichga oʻtdi. Bu islohotlarning asosiy yoʻnalishlari quyidagilarni oʻz ichiga oladi: birinchidan, fuqarolarning shaxsiy huquqlari va erkinliklarini kengaytirish – soʻz erkinligi, yigʻilish erkinligi, vijdon erkinligi, erkin harakatlanish huquqi kabilar; ikkinchidan, sud-huquq tizimini isloh qilish orqali fuqarolar huquqlarining ishonchli himoyasini ta'minlash; uchinchidan, iqtisodiy va ijtimoiy huquqlarni ta'minlash – mehnat huquqi, ta'lim olish huquqi, sogʻliqni saqlash huquqi; toʻrtinchidan, zaif qatlamlarning – ayollar, bolalar, nogironligi boʻlgan shaxslar, milliy ozchiliklarning huquqlarini himoya qilish. Bu islohotlar Oʻzbekiston Konstitutsiyasining yangilangan tahriri (2023) bilan huquqiy jihatdan mustahkamlandi – Konstitutsiyada

BUKHARA_HAMD_PRINT

inson huquqlari va erkinliklariga bag‘ishlangan normalar soni va mazmuni sezilarli kengaytirildi.

So‘z va axborot erkinligi sohasidagi islohotlar eng ko‘zga ko‘rinarli o‘zgarishlardan biri bo‘ldi. 2017-yildan boshlab ilgari blokirovka qilingan ko‘plab veb-saytlar, jumladan, xalqaro axborot agentliklari, ijtimoiy tarmoqlar va mustaqil axborot resurslari ochildi. Internet erkinligi darajasi oshdi, bloggerlar va ijtimoiy tarmoqlar foydalanuvchilari faoliyati uchun qulay sharoit yaratildi. Jurnalistlar huquqlarini himoya qilish bo‘yicha qonunchilik takomillashtirildi, OAV vakillariga davlat organlari faoliyati to‘g‘risidagi axborotga kirish imkoniyati kengaydi. Shu bilan birga, matbuot erkinligi sohasida hali hal etilmagan muammolar mavjud va bu yo‘nalishdagi islohotlar davom ettirilmoqda. Yig‘ilish va birlashish erkinligi sohasida ham muhim o‘zgarishlar bo‘ldi: nodavlat tashkilotlarni ro‘yxatdan o‘tkazish tartibi soddalashtrildi, tinch yig‘ilishlar huquqi kengaytirildi, jamoat tashabbuslarini amalga oshirish uchun qulay sharoit yaratildi.

Majburiy mehnatni bartaraf etish O‘zbekistonning inson huquqlari sohasidagi eng muhim yutuqlaridan biri bo‘ldi. Ko‘p yillar davomida paxta yig‘imi mavsumida majburiy mehnat qo‘llanilishi mamlakatga xalqaro tanqidning asosiy sabablaridan biri edi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev rahbarligida bu muammoni bartaraf etish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlar ko‘rildi: majburiy mehnatga oid qonunchilik kuchaytirildi, nazorat mexanizmlari joriy etildi, buzg‘unchilar javobgarlikka tortildi. 2022-yilda Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) O‘zbekistondagi paxta yig‘imida tizimli majburiy mehnatning bartaraf etilganligini rasman e'tirof etdi va Cotton Campaign koalitsiyasi O‘zbekiston paxtasiga nisbatan o‘rnatilgan ko‘p yillik global boykotni bekor qildi. Bu yutuq mamlakatning inson huquqlari sohasidagi islohotlarining eng yorqin namunasi bo‘ldi va xalqaro obro‘ning sezilarli oshishiga olib keldi.

Ayollar va gender tenglik sohasidagi islohotlar ham muhim o‘rin tutadi. «Ayollar va erkaklar teng huquqliligi kafolatlari to‘g‘risida»gi

BUKHARA_HAMD_PRINT

Qonun qabul qilindi, oilaviy zo‘ravonlikka qarshi kurash bo‘yicha qonunchilik kuchaytirildi. Ayollarning siyosiy ishtirokini oshirish maqsadida parlament va mahalliy kengashlarda ayollar kvotasi joriy etildi. Ayollar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda. Bolalar huquqlarini himoya qilish sohasida Bola huquqlari bo‘yicha ombudsman lavozimi joriy etildi, maktablarda bolalarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi kurash tizimi kuchaytirildi. Nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlarini himoya qilish bo‘yicha ham muhim islohotlar amalga oshirildi: inklyuziv ta'lim kengaytirildi, to‘siqlarsiz muhit yaratish bo‘yicha dasturlar amalga oshirilmoqda, nogironligi bo‘lgan shaxslarni ish bilan ta'minlash bo‘yicha imtiyozlar joriy etildi.

Xalqaro hamkorlik O‘zbekistonning inson huquqlari sohasidagi islohotlarining muhim tarkibiy qismidir. O‘zbekiston BMTning inson huquqlari bo‘yicha shartnoma organlari – Inson huquqlari qo‘mitasi, Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar bo‘yicha qo‘mita, Bolalar huquqlari bo‘yicha qo‘mita, Ayollarra nisbatan kamsitishning barcha shakllarini tugatish bo‘yicha qo‘mita va boshqalar bilan faol hamkorlik qilmoqda. Mamlakat ushbu organlarga muntazam hisobotlar taqdim etadi va ularning tavsiyalarini amalga oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar ko‘radi. BMT Inson huquqlari kengashining Universal davriy ko‘rik (UPR) mexanizmi doirasida O‘zbekiston o‘z hisobotlarini taqdim etgan va ko‘plab tavsiyalarni qabul qilgan. YEXHT, Yevropa Ittifoqi, AQSh va boshqa xalqaro hamkorlar bilan inson huquqlari bo‘yicha muntazam dialog olib borilmoqda.

Xalqaro hamkorlikning amaliy natijalari sezilarli bo‘ldi. BMT maxsus ma'ruzachilari O‘zbekistonga tashriflar amalga oshirdi va mamlakatdagi ijobiy o‘zgarishlarni qayd etdi. ILO bilan hamkorlik majburiy mehnatni bartaraf etishda hal qiluvchi rol o‘ynadi. UNDP (BMT Taraqqiyot dasturi) bilan hamkorlikda inson huquqlari sohasida kadrlar tayyorlash, qonunchilikni takomillashtirish va institutsional salohiyatni oshirish bo‘yicha loyihalar amalga

BUKHARA_HAMD_PRINT

oshirilmoqda. YUNISEF bilan hamkorlikda bolalar huquqlarini himoya qilish bo‘yicha dasturlar ishlab chiqildi. Shu bilan birga, O‘zbekiston o‘zining inson huquqlari sohasidagi tajribasini boshqa mamlakatlar bilan baham ko‘rish amaliyotini ham rivojlantirmoqda. Mamlakatning bu sohadagi islohotlari ko‘plab xalqaro ekspertlar va tashkilotlar tomonidan o‘tish iqtisodiyotiga ega mamlakatlar uchun namuna sifatida baholanmoqda. Bu baholashlar O‘zbekistonning inson qadr-qimmatini yuksaltirish va xalqparvar davlat qurishga qaratilgan strategik yo‘lining to‘g‘riligini va samaradorligini tasdiqlaydi.

Nazorat savollari:

1. "Xalqparvar davlat" tushunchasining mohiyatini tushuntiring.
2. O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari qanday rivojlanmoqda?
3. Inson qadr-qimmatini yuksaltirish borasida qanday islohotlar amalga oshirildi?
4. Nodavlat notijorat tashkilotlarning jamiyatdagi o‘rnini baholang.
5. Inson huquqlari sohasida O‘zbekistonning xalqaro hamkorligi haqida ma'lumot bering.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (yangilangan tahriri). – T., 2023.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.
3. "Fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari to‘g‘risida" O‘zbekiston Respublikasi Qonuni.
4. Saidov A. Inson huquqlari: nazariya va amaliyot. – T.: Adolat, 2022.
5. BMT Inson huquqlari bo‘yicha Kengash hisobotlari. ohchr.org

BUKHARA_HAMD_PRINT

6 - MAVZU: MAMLAKATIMIZDA ADOLAT VA QONUN USTIVORLIGI TAMOYILLARINI TARAQQIYOTNING ENG ASOSIY VA ZARUR SHARTIGA AYLANTIRISH

Reja:

1. Adolat va qonun ustivorligi tushunchalarining nazariy asoslari
2. Sud-huquq tizimidagi islohotlar va ularning natijalari
3. Korrupsiyaga qarshi kurash va shaffoflikni ta'minlash mexanizmlari
4. Qonun ustivorligini ta'minlashda fuqarolar ishtirokini kuchaytirish

Kalit so‘zlar: *Adolat, qonun ustivorligi, sud islohotlari, huquqiy davlat, korrupsiyaga qarshi kurash, shaffoflik, sud mustaqilligi, habeas corpus, advokatura, huquqiy madaniyat*

1. Adolat va qonun ustivorligi tushunchalarining nazariy asoslari

Adolat tushunchasi insoniyat tarixida eng qadimiy va eng chuqur falsafiy kategoriyalardan biri bo‘lib, u jamiyatdagi munosabatlarning asosiy tartibga soluvchi tamoyili sifatida barcha sivilizatsiyalarda markaziy o‘rin tutgan. Qadimgi Yunonistonda Platon adolatni ideal davlatning asosiy tamoyili sifatida ta'riflagan va «Davlat» asarida adolatli jamiyat qanday bo‘lishi kerakligini batafsil tasvirlab bergan. Aristotel adolatni «taqsimlovchi adolat» (distributive justice) va «tuzatuvchi adolat» (corrective justice) ga bo‘lgan – birinchisi jamiyat ne'matlarining adolatli taqsimlanishini, ikkinchisi esa huquqbuzarliklar natijasida yetkazilgan zararning qoplanishini anglatadi. Sharq falsafasida, xususan islom huquqshunosligida adolat (adl) tushunchasi eng muhim tamoyillardan biri bo‘lib, Qur'oni Karimda «Albatta, Alloh adolatga, yaxshilikka buyuradi» (Nahl surasi, 90-oyat) deb marhamat qilingan. Abu Nasr Forobiy «Fozil shahar ahli» asarida adolatli jamiyat modelini ishlab chiqqan, Alisher Navoiy esa o‘z asarlarida adolatli hukmdor obrazini yaratgan.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Zamonaviy falsafa va huquq fanida adolat tushunchasi yanada chuqurroq va ko‘p qirrali talqin qilinmoqda. XX asrning eng nufuzli siyosiy faylasufi Jon Rolls o‘zining «Adolat nazariyasi» (A Theory of Justice, 1971) asarida adolatning ikkita asosiy tamoyilini ilgari surgan: birinchi tamoyil – har bir shaxs boshqa shaxslarning xuddi shunday erkinliklari bilan mos keladigan eng keng asosiy erkinliklarga teng huquqga ega bo‘lishi kerak; ikkinchi tamoyil – ijtimoiy va iqtisodiy tengsizliklar faqat jamiyatning eng nochor a'zolariga foyda keltiradigan tarzda tartibga solinishi kerak (farqlanish tamoyili). Robert Nozik o‘zining «Anarxiya, davlat va utopiya» (1974) asarida libertarian adolat nazariyasini ilgari surib, shaxsiy mulk huquqi va erkinlik tamoyillarini adolatning asosiy mezonlari sifatida belgilagan. Amartya Sen «Adolat g‘oyasi» (The Idea of Justice, 2009) asarida adolatni abstrakt idealga emas, balki amaliy natijalarga qarab baholash zarurligini ta'kidlagan.

Qonun ustivorligi (rule of law) tushunchasi zamonaviy demokratik davlat qurilishining eng muhim tamoyillaridan biri bo‘lib, u davlat hokimiyatining qonunga bo‘ysunishi, barcha fuqarolarning qonun oldida tengligi va huquqiy davlat tamoyillarining amal qilishini anglatadi. Bu tushunchaning tarixiy ildizlari Qadimgi Yunonistongacha borib taqaladi – Aristotel «qonunlar hokimligi» tushunchasini ilgari surgan. Angliyada XIII asrda Magna Karta (1215) bilan qirol hokimiyatining qonun bilan cheklanishi tamoyili o‘rnatilgan. XVII–XVIII asrlarda Jon Lokk, Sharl Monteskye va boshqa mutafakkirlar hokimiyat bo‘linishi, tabiiy huquqlar va qonun ustivorligi haqidagi nazariyalarni ishlab chiqishgan, bu g‘oyalar Frantsiya inqilobi va Amerika Konstitutsiyasiga asos bo‘lgan. XX asrda Albert Venn Daysi tomonidan ishlab chiqilgan «qonun ustivorligi» klassik talqini uchta asosiy elementni o‘z ichiga oladi: hech kim qonunsiz jazolanmasligi, barcha shaxslarning qonun oldida tengligi va konstitutsion huquqlarning sud tomonidan himoya qilinishi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Zamonaviy xalqaro huquqda qonun ustivorligi tamoyili BMT, Yevropa Kengashi, YEXHT va boshqa xalqaro tashkilotlar tomonidan demokratik davlat qurilishining zaruriy sharti sifatida tan olingan. BMT Bosh kotibi 2004-yilda qonun ustivorligini quyidagicha ta'riflagan: «Bu – barcha shaxslar, institutlar va sub'ektlar – davlat va xususiy, jumladan, davlatning o‘zi – ommaviy e'lon qilingan, teng ravishda amalga oshiriladigan, mustaqil sud tomonidan qo‘llaniladigan va xalqaro inson huquqlari normalari va standartlariga mos keladigan qonunlarga bo‘ysunishini nazarda tutuvchi boshqaruv tamoyili». Jahon adolat loyihasi (World Justice Project) har yili qonun ustivorligi indeksini e'lon qiladi, u 8 ta asosiy omilni baholaydi: davlat hokimiyatining cheklanishi, korrupsiyaning yo‘qligi, ochiq hukumat, fundamental huquqlar, tartib va xavfsizlik, normativ jihatdan amalga oshirish, fuqarolik sudlovi va jinoyat sudlovi.

O‘zbekiston sharoitida adolat va qonun ustivorligi tushunchalari milliy an'analar va zamonaviy huquqiy tamoyillarning uyg‘unligi asosida shakllanmoqda. O‘zbek xalqining ko‘p asrlik davlatchilik tajribasida adolat tamoyili doimo markaziy o‘rin tutgan. Amir Temur o‘zining «Temur tuzuklari»da adolatni davlat boshqaruvining asosiy tamoyili sifatida belgilagan: «Adolat bilan ish tutdim, qonun va intizom bilan mamlakat ishlarini boshqardim». Bu an'ana zamonaviy O‘zbekistonda yangi mazmun kasb etmoqda. Prezident Sh.M. Mirziyoyev «Adolat – bu nafaqat huquqiy tushuncha, balki hayot tarzi, jamiyat asosi, davlat siyosatining bosh tamoyili bo‘lishi kerak» deb ta'kidlagan. Taraqqiyot strategiyasida adolat va qonun ustivorligi taraqqiyotning eng asosiy va zaruriy sharti sifatida belgilangan – bu esa bu tamoyillarning nafaqat huquqiy, balki iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot uchun ham muhim ahamiyat kasb etishini anglatadi.

Adolat va qonun ustivorligi tamoyillarining iqtisodiy taraqqiyot bilan bog‘liqligi zamonaviy ilm-fanda keng o‘rganilgan. Douglass North va boshqa institutsional iqtisodchilar isbotlaganidek,

BUKHARA_HAMD_PRINT

mustahkam huquqiy tizim, mulk huquqining himoyalanishi, shartnomalar ijrosining kafolatlanganligi va sud tizimining mustaqilligi iqtisodiy o‘sishning zaruriy shartlari hisoblanadi. Daron Acemoglu va Jeyms Robinson «Xalqlar nima uchun muvaffaqiyatsizlikka uchraydi» (Why Nations Fail) asarida isbotlaganidek, inklyuziv – ya'ni barcha fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratuvchi – institutlar iqtisodiy taraqqiyotning asosiy omili bo‘lib, bu institutlar faqat qonun ustivorligi sharoitida samarali ishlaydi. O‘zbekiston bu nazariy tamoyillarni amaliyotga tatbiq etmoqda: iqtisodiy islohotlar bilan bir vaqtda sud-huquq tizimini isloh qilish, mulk huquqini mustahkamlash, tadbirkorlik huquqlarini himoya qilish bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda.

2. Sud-huquq tizimidagi islohotlar va ularning natijalari

O‘zbekistonda sud-huquq tizimidagi islohotlar 2017-yildan boshlab mamlakatning eng keng ko‘lamli va chuqur o‘zgarishlaridan biriga aylandi. Bu islohotlarning asosiy maqsadi – fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlarining ishonchli sud himoyasini ta'minlash, sud hokimiyatining chinakam mustaqilligiga erishish va zamonaviy, samarali sud tizimini yaratish edi. Islohotlarning huquqiy asosi 2017-yildagi Harakatlar strategiyasining ikkinchi ustuvor yo‘nalishi – «Qonun ustivorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini isloh qilish» bo‘lib, keyinchalik Taraqqiyot strategiyasida (2022–2026) bu yo‘nalish yanada chuqurlashtirildi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev «Sud – adolat posboni bo‘lishi kerak» degan tamoyilni ilgari surib, sud tizimini tubdan isloh qilish zarurligini ta'kidladi va bu yo‘nalishda shaxsan tashabbuskorlik ko‘rsatdi.

Sud tizimidagi eng muhim islohotlardan biri «habeas corpus» institutining joriy etilishi bo‘ldi. 2017-yildan boshlab hibsga olish sanksiyasini berish vakolati prokuraturadan sudga o‘tkazildi. Bu o‘zgarish fuqarolarning shaxsiy erkinligi va daxlsizligini himoya qilishda muhim qadam bo‘ldi. Endi har bir hibsga olish qarori sud tomonidan ko‘rib chiqiladi va tasdiqlaydi, bu esa sub'ektiv qarorlar

BUKHARA_HAMD_PRINT

qabul qilinishi ehtimolini sezilarli kamaytiradi. Habeas corpus instituti jahon amaliyotida fuqarolar huquqlarini himoya qilishning eng samarali mexanizmlaridan biri sifatida tan olingan va uning O‘zbekistonda joriy etilishi mamlakatning demokratik rivojlanishidagi muhim qadam sifatida baholandi. Statistik ma'lumotlarga ko‘ra, habeas corpus joriy etilgandan so‘ng hibsga olish sanksiyalari berish bo‘yicha sudlarning rad etish holatlari sezilarli oshdi – bu sudlarning mustaqil va ob'ektiv qaror qabul qilayotganligidan dalolat beradi.

Sud tizimining tuzilmasida ham muhim o‘zgarishlar amalga oshirildi. Ma'muriy sudlar tizimi yaratildi – bu sudlar fuqarolar va davlat organlari o‘rtasidagi nizolarni ko‘rib chiqish uchun ixtisoslashtirilgan. Oldin fuqarolar davlat organlarining noqonuniy qarorlari ustidan shikoyat qilish uchun samarali mexanizmga ega bo‘lmagan bo‘lsa, endi ma'muriy sudlar orqali ular o‘z huquqlarini himoya qilishlari mumkin. Iqtisodiy sudlar tizimi takomillashtirildi: tadbirkorlik nizolarini ko‘rib chiqish tartibi soddalashtrildi, mediatsiya va arbitraj mexanizmlari rivojlantirildi. Oliy sud tizimi isloh qilindi: O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi va Oliy xo‘jalik sudi birlashtirildi va yagona Oliy sud tashkil etildi, bu esa sud amaliyotining yagonaligini ta'minlashga xizmat qildi. Konstitutsiyaviy sud faoliyati kuchaytirildi, u qonunlarning Konstitutsiyaga muvofiqligini tekshirish bo‘yicha vakolatlarini faolroq amalga oshira boshladi.

Advokatura institutining mustahkamlanishi sud-huquq islohotlarining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘ldi. Advokatura to‘g‘risidagi qonunchilik takomillashtirildi, advokatlarning professional mustaqilligi kuchaytirildi. Advokatlarning jarayondagi ishtiroki kengaytirildi: jinoyat ishlarida advokat ishtirokisiz tergov harakatlari o‘tkazish cheklandi, fuqarolik va ma'muriy ishlarda advokat yordamidan foydalanish imkoniyatlari oshirildi. Bepul yuridik yordam tizimi yaratildi: kam ta'minlangan fuqarolar, ayollar, nogironligi bo‘lgan shaxslar va boshqa zaif qatlamlar davlat

BUKHARA_HAMD_PRINT

hisobidan advokat yordamini olish huquqiga ega bo‘ldi. Advokatlar sonini oshirish va ularning malakasini yaxshilash bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, prokuratura tizimi ham isloh qilindi: prokuraturaning vazifalari qayta ko‘rib chiqildi, sudda davlat ayblovini qo‘llab-quvvatlash funksiyasi kuchaytirildi, prokuratura nazoratining samaradorligi oshirildi.

Jinoyat qonunchiligini insonparvarlashtirish sud-huquq islohotlarining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘ldi. Bir qator jinoyatlar dekriminalizatsiya qilindi – ya'ni jinoyat javobgarligi ma'muriy javobgarlik bilan almashtirildi. Ozodlikdan mahrum qilish muddatlari bir qator jinoyatlar uchun qisqartirildi, jazoning muqobil turlari – jarimalar, majburiy mehnat, shartli hukm va boshqalar kengaytirildi. Amnistiyalar muntazam o‘tkazilmoqda: har yili ming-minglab mahkumlar amnistiya asosida ozodlikka chiqarilmoqda. Qamoqxonalardagi sharoit yaxshilanmoqda: mahkumlarning huquqlari kengaytirildi, ular bilan psixologik ish olib borish tizimi joriy etildi, kasbiy ta'lim va ijtimoiy reabilitatsiya dasturlari kuchaytirildi. Voyaga yetmaganlar adolat tizimi isloh qilindi: voyaga yetmagan jinoyatchilar bilan ishlashning maxsus tartibi belgilandi, ularni jazodan ko‘ra tarbiyaviy ta'sir choralariga yo‘naltirish tamoyili kuchaytirildi.

Sud-huquq islohotlarining natijalari aniq raqamlarda o‘z aksini topmoqda. Habeas corpus joriy etilgandan so‘ng sudlar tomonidan hibsga olish rad etilgan holatlar soni sezilarli oshdi. Ma'muriy sudlar faoliyatga kirishgandan buyon fuqarolar va tadbirkorlarning davlat organlariga qarshi ming-minglab da'volari ko‘rib chiqildi va ularning katta qismi fuqarolar foydasiga hal etildi. Jinoyat jazolarining insoniylashtirilishi natijasida qamoqxonalardagi mahkumlar soni kamaydi. Advokatura institutining mustahkamlanishi fuqarolarning yuridik yordam olish imkoniyatlarini kengaytirdi. Xalqaro baholashlarda ham ijobiy o‘zgarishlar qayd etilmoqda: Jahon adolat loyihasi (World Justice Project) ning qonun ustivorligi indeksida O‘zbekistonning

BUKHARA_HAMD_PRINT

pozitsiyasi yaxshilandi. Bu natijalar sud-huquq islohotlarining mamlakatdagi adolat va qonun ustivorligi tamoyillarini mustahkamlashga muhim hissa qo‘shayotganligini ko‘rsatadi.

3. Korrupsiyaga qarshi kurash va shaffoflikni ta'minlash mexanizmlari

Korrupsiya – bu davlat xizmatchilari yoki boshqa vakolatli shaxslarning o‘z lavozim vakolatlaridan shaxsiy manfaat olish maqsadida noqonuniy foydalanishi bo‘lib, u barcha mamlakatlarda mavjud bo‘lgan universal muammodir. Korrupsiya iqtisodiy taraqqiyotga to‘sqinlik qiladi, ijtimoiy adolatni buzadi, davlatga bo‘lgan ishonchni pasaytiradi va qonun ustivorligi tamoyilini zaiflashtiradi. Transparency International tashkilotining tadqiqotlariga ko‘ra, korrupsiya rivojlanayotgan mamlakatlarda YaIMning 5 foizigacha zararga olib keladi. O‘zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash 2017-yildan boshlab tizimli va strategik xarakter kasb etdi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev korrupsiyani mamlakatning taraqqiyotiga eng katta to‘siqlardan biri sifatida ta'rifladi va bu muammoni bartaraf etish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlar ko‘rishni boshladi.

Korrupsiyaga qarshi kurashning institutsional asosi 2020-yilda O‘zbekiston Respublikasi Korrupsiyaga qarshi kurash agentligining tashkil etilishi bilan yaratildi. Bu agentlik to‘g‘ridan-to‘g‘ri Prezidentga bo‘ysunadi va korrupsiyaga qarshi kurash sohasida davlat siyosatini amalga oshirish, korrupsion jinoyatlarni aniqlash va oldini olish, korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha normativ-huquqiy bazani takomillashtirish kabi vazifalarni bajaradi. Agentlik tashkil etilganidan buyon yuzlab korrupsion jinoyatlar aniqlandi va tergov qilindi, yuz minglab fuqarolar murojaatlari ko‘rib chiqildi. Shuningdek, 2017-yilda «Korrupsiyaga qarshi kurash to‘g‘risida» O‘zbekiston Respublikasi Qonuni qabul qilindi, u korrupsiyaga qarshi kurashning huquqiy asosini yaratdi. Qonunda korrupsiyaning tushunchasi, shakllari, oldini olish choralari va javobgarlik masalalari batafsil belgilangan.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Korrupsiyaning oldini olish bo‘yicha bir qator samarali mexanizmlar joriy etildi. Birinchidan, davlat xaridlari tizimining shaffofligi ta'minlandi: davlat xaridlarining aksariyati elektron platforma orqali ochiq tender asosida amalga oshirilmoqda, bu esa korrupsiya ehtimolini sezilarli kamaytiradi. Ikkinchidan, davlat xizmatchilari uchun deklaratsiya to‘ldirish majburiyati joriy etildi: yuqori martabali mansabdor shaxslar o‘zlarining daromadlari, mulklari va moliyaviy manfaatlari to‘g‘risida deklaratsiya topshirishi shart. Uchinchidan, raqamli texnologiyalar korrupsiyaning oldini olishda muhim vosita sifatida qo‘llanilmoqda: davlat xizmatlarining onlayn ko‘rsatilishi fuqarolar va davlat xizmatchilari o‘rtasidagi bevosita kontaktni kamaytiradi, bu esa korrupsiya uchun imkoniyatni cheklaydi. «Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali» orqali 600 dan ortiq xizmatlar onlayn ko‘rsatilmoqda.

To‘rtinchidan, manfaatlar to‘qnashuvi (conflict of interest) institutini joriy etish korrupsiyaning oldini olishning muhim mexanizmi sifatida faoliyat ko‘rsatmoqda. Davlat xizmatchilari o‘zlarining shaxsiy manfaatlari va xizmat vazifalari o‘rtasida to‘qnashuv yuzaga kelgan hollarda bu haqda xabar berish va tegishli chora-tadbirlar ko‘rish majburiyatiga ega. Beshinchidan, xabar beruvchilarni (whistleblowers) himoya qilish tizimi yaratilmoqda: korrupsiya holatlari to‘g‘risida xabar bergan fuqarolar va davlat xizmatchilari himoya qilinadi va rag‘batlantiriladi. Oltinchidan, korrupsiyaga qarshi ta'lim va targ‘ibot ishlari olib borilmoqda: ta'lim muassasalarida korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha maxsus kurslar joriy etildi, OAV orqali keng jamoatchilikda korrupsiyaga nisbatan murosasiz munosabat shakllantirilmoqda. Bu mexanizmlar majmuyi korrupsiyaga qarshi kurashning kompleks va ko‘p qirrali tizimini tashkil etadi.

Shaffoflikni ta'minlash mexanizmlari korrupsiyaga qarshi kurashning ajralmas tarkibiy qismidir. O‘zbekistonda shaffoflikni ta'minlash bo‘yicha bir qator muhim qadamlar tashlandi. «Ochiq

BUKHARA_HAMD_PRINT

hukumat» tamoyili joriy etildi: hukumat yig‘ilishlari ochiq o‘tkazilmoqda, qarorlar va normativ hujjatlar ommaga ochiq e'lon qilinmoqda. «Ochiq byudjet» platformasi yaratildi: fuqarolar davlat byudjetining shakllanishi va sarflanishini kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ldi. «Ochiq ma'lumotlar» portali tashkil etildi: davlat organlari faoliyatiga oid statistik ma'lumotlar ommaga taqdim etilmoqda. Qonun loyihalari jamoatchilik muhokamasiga qo‘yilmoqda: «Mening fikrim» platformasi orqali fuqarolar qonun loyihalari va davlat dasturlari muhokamasida ishtirok etmoqda. Bu mexanizmlar davlat boshqaruvining shaffofligini oshirish va fuqarolarning nazorat imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Korrupsiyaga qarshi kurash sohasidagi xalqaro hamkorlik ham muhim o‘rin tutadi. O‘zbekiston BMTning Korrupsiyaga qarshi konventsiyasiga qo‘shilgan va uning talablarini milliy qonunchilikka implementatsiya qilmoqda. Transparency International, GRECO (Yevropa Kengashining korrupsiyaga qarshi kurash organi), OECD va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu hamkorlik doirasida xalqaro tajribalarni o‘rganish, ekspertlar almashinuvi, qonunchilikni takomillashtirish bo‘yicha texnik yordam kabi ishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, korrupsiyaga qarshi kurash uzoq va murakkab jarayon ekanligi ham tan olinmoqda. Bu sohada hali ko‘plab vazifalar – byurokratiyani yanada kamaytirish, davlat xizmatchilari mas'uliyatini oshirish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish – bajarilishi kerak. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, korrupsiyaga qarshi kurash doimiy va murosasiz bo‘lishi kerak.

4. Qonun ustivorligini ta'minlashda fuqarolar ishtirokini kuchaytirish

Qonun ustivorligini ta'minlashda fuqarolar ishtiroki zamonaviy demokratik davlat qurilishining muhim tamoyillaridan biri hisoblanadi. Qonun ustivorligi faqat davlat organlari va huquqni muhofaza qilish organlari faoliyati orqali ta'minlanib qolmaydi – u

BUKHARA_HAMD_PRINT

fuqarolarning faol ishtiroki, huquqiy ongi va huquqiy madaniyati bilan chambarchas bog‘liq. Fuqarolarning qonun ustivorligini ta'minlashdagi ishtiroki bir necha shaklda namoyon bo‘ladi: qonunchilik jarayonida ishtirok etish, jamoatchilik nazoratini amalga oshirish, huquqiy yordam va huquqiy ta'lim olish, huquqbuzarliklarga qarshi shikoyat qilish va sud himoyasidan foydalanish. O‘zbekistonda fuqarolar ishtirokini kuchaytirish so‘nggi yillarda davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylandi va bu sohada sezilarli natijalar erishildi.

Qonunchilik jarayonida fuqarolar ishtirokini kengaytirish bo‘yicha muhim mexanizmlar joriy etildi. «Mening fikrim» (regulation.gov.uz) onlayn platformasi orqali fuqarolar barcha qonun loyihalari va normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini muhokama qilish va o‘z fikr-mulohazalarini bildirish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu platforma orqali ming-minglab takliflar kelib tushmoqda va ularning ko‘pchiligi qonun loyihalariga kiritilmoqda. Jamoatchilik kengashlari tizimi yaratildi: barcha vazirliklar va idoralar qoshida jamoatchilik kengashlari tashkil etildi, ular tegishli organ faoliyatini muhokama qilish, taklif va tavsiyalar berish huquqiga ega. Mahalliy kengashlarga saylovlar tizimi isloh qilindi: fuqarolar mahalliy boshqaruvda faolroq ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu mexanizmlar fuqarolarning qonun ijodkorligi jarayoniga bevosita ta'sir ko‘rsatish imkoniyatini yaratdi.

Jamoatchilik nazorati qonun ustivorligini ta'minlashda fuqarolar ishtirokining muhim shakli hisoblanadi. O‘zbekistonda jamoatchilik nazorati mexanizmlari sezilarli kengaytirildi. Nodavlat notijorat tashkilotlar davlat organlari faoliyatini monitoring qilish va baholash ishlarida faol ishtirok etmoqda. OAV va ijtimoiy tarmoqlar jamoatchilik nazoratining samarali vositalariga aylandi: jurnalistlar va bloggerlar davlat organlari faoliyatidagi kamchiliklar, korrupsiya holatlari va fuqarolar huquqlarining buzilishi to‘g‘risida ma'lumot tarqatmoqda, bu esa tegishli organlarda tezkor chora-tadbirlar ko‘rilishiga olib kelmoqda. Prezident virtual qabulxonasi va xalq

BUKHARA_HAMD_PRINT

qabulxonalari ham jamoatchilik nazoratining muhim mexanizmlari sifatida faoliyat yuritmoqda: fuqarolar davlat organlarining noqonuniy harakatlariga nisbatan shikoyat qilish va javob olish imkoniyatiga ega.

Huquqiy ta'lim va huquqiy madaniyatni oshirish fuqarolar ishtirokini kuchaytirishning muhim sharti hisoblanadi. O‘zbekistonda huquqiy savodxonlikni oshirish bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida huquqiy ta'lim dasturlari kengaytirildi. «Huquqiy klinikalar» tizimi joriy etildi: oliy ta'lim muassasalarida talabalar amaliy huquqiy yordam ko‘rsatish ko‘nikmalarini egallash bilan birga, fuqarolarga bepul yuridik maslahat berishlari mumkin. OAV orqali huquqiy targ‘ibot ishlari kuchaytirildi: televizion ko‘rsatuv va radio dasturlarda huquqiy mavzular muntazam yoritilmoqda. Raqamli platformalar orqali huquqiy ma'lumotlar fuqarolarga qulay formatda taqdim etilmoqda. Biroq, huquqiy madaniyat darajasi hali yetarli emas: ko‘plab fuqarolar o‘z huquqlarini to‘liq bilmaydi, sud himoyasidan foydalanish imkoniyatlaridan xabardor emas. Bu muammoni hal etish uzoq muddatli va izchil sa'y-harakatlarni talab qiladi.

Muqobil nizolarni hal etish (alternative dispute resolution – ADR) mexanizmlari qonun ustivorligini ta'minlashda fuqarolar ishtirokining yangi shakli sifatida rivojlanmoqda. O‘zbekistonda mediatsiya instituti joriy etildi: 2018-yilda «Mediatsiya to‘g‘risida» Qonun qabul qilindi, u tomonlar o‘rtasidagi nizolarni neytral vositachi – mediator yordamida tinch yo‘l bilan hal etish mexanizmini belgilaydi. Mediatsiya sudga murojaat qilmasdan nizolarni tez va kam xarajat bilan hal etish imkonini beradi, bu esa sud tizimidagi yuklamani kamaytiradi va fuqarolar o‘rtasidagi munosabatlarni saqlashga yordam beradi. Arbitraj tizimi ham rivojlantirilmoqda: tadbirkorlik nizolarini hal etish uchun arbitraj sudlari faoliyati kengaytirildi. Mahallalarda ham nizolarni hal etish an'analari saqlanib qolgan va rivojlantirilmoqda – oqsoqollar

BUKHARA_HAMD_PRINT

kengashi va mahalla raisi nizolarni tinch yo‘l bilan hal etishda muhim o‘rin tutadi.

Fuqarolar ishtirokini kuchaytirishning istiqbolli yo‘nalishlari ham belgilangan. Birinchidan, raqamli demokratiya vositalarini kengaytirish: onlayn petitsiyalar, elektron saylovlar, raqamli referendum mexanizmlarini joriy etish. Ikkinchidan, fuqarolik byudjeti (participatory budgeting) amaliyotini kengaytirish: fuqarolarning mahalliy byudjet mablag‘larini taqsimlashda bevosita ishtirokini ta'minlash. Uchinchidan, jamoatchilik nazoratining raqamli platformalarini rivojlantirish: fuqarolar davlat organlari faoliyatini onlayn kuzatish va baholash imkoniyatiga ega bo‘lishi. To‘rtinchidan, yoshlar va ayollarning qonun ustivorligini ta'minlashdagi ishtirokini oshirish: ular uchun maxsus huquqiy ta'lim dasturlari va qatnashish mexanizmlarini yaratish. Bu yo‘nalishlar O‘zbekistonda qonun ustivorligi tamoyilining nafaqat yuqoridan, davlat tomonidan, balki pastdan, fuqarolar tomonidan ham ta'minlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, «Adolat va qonun ustivorligi – bu nafaqat davlat organlari, balki har bir fuqaroning mas'uliyati va burchi».

Nazorat savollari:

1. "Qonun ustivorligi" tamoyilining mohiyati va ahamiyatini tushuntiring.
2. O‘zbekistonda sud-huquq tizimida qanday islohotlar amalga oshirildi?
3. Korrupsiyaga qarshi kurash bo‘yicha qanday tizimli chora-tadbirlar ko‘rilgan?
4. Habeas corpus institutining joriy etilishi haqida nima deya olasiz?
5. Adolat tamoyilini taraqqiyot sharti sifatida asoslang.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – T., 2023.

BUKHARA_HAMD_PRINT

2. "Korrupsiyaga qarshi kurash to‘g‘risida" O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, 2017.

3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.

4. Ismailov B. Sud-huquq islohotlari: yutuqlar va muammolar. – T.: Adolat, 2022.

5. Transparency International hisobotlari. transparency.org

BUKHARA_HAMD_PRINT

7 - MAVZU: MILLIY IQTISODIYOTNI JADAL RIVOJLANTIRISH VA YUQORI O‘SISH SUR'ATLARINI TA'MINLASH

Reja:

1. O‘zbekiston iqtisodiyotining hozirgi holati va asosiy ko‘rsatkichlari
2. Iqtisodiy liberallashtirish va bozor islohotlari yo‘nalishlari
3. Investitsiya muhitini yaxshilash va xususiy sektorni qo‘llab-quvvatlash
4. Raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish istiqbollari

Kalit so‘zlar: *Iqtisodiy taraqqiyot, YaIM, investitsiyalar, liberallashtirish, xususiylashtirish, tadbirkorlik, raqamli iqtisodiyot, inflyatsiya, eksport, sanoatlashtirish*

1. O‘zbekiston iqtisodiyotining hozirgi holati va asosiy ko‘rsatkichlari

O‘zbekiston Respublikasi Markaziy Osiyoning eng katta aholisiga ega davlati bo‘lib, 2024-yilga kelib mamlakatning aholisi 36 milliondan oshdi. Mamlakat boy tabiiy resurslarga – oltin, mis, uran, tabiiy gaz, neft va boshqa foydali qazilmalarga ega bo‘lib, bu resurslar iqtisodiy rivojlanishning muhim omili hisoblanadi. O‘zbekiston dunyoda oltin qazib olish bo‘yicha yetakchi mamlakatlardan biri bo‘lib, Olmaliq kon-metallurgiya kombinati mamlakatning eng yirik sanoat korxonalaridan biridir. Shu bilan birga, O‘zbekiston katta qishloq xo‘jaligi salohiyatiga ega: paxta, g‘alla, meva-sabzavot yetishtirish mamlakatning an'anaviy iqtisodiy tarmoqlaridir. 2017-yildan boshlab amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar mamlakatning makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarini sezilarli yaxshiladi va iqtisodiyotning tuzilmasida muhim o‘zgarishlarni yuzaga keltirdi.

O‘zbekiston yalpi ichki mahsuloti (YaIM) so‘nggi yillarda barqaror o‘sish tendentsiyasini namoyish etmoqda. 2017-yilda YaIM hajmi taxminan 49,7 mlrd AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lsa, 2023-yilga kelib bu ko‘rsatkich 90 mlrd dollardan oshdi. YaIMning o‘sish

BUKHARA_HAMD_PRINT

sur'ati 2017–2019 yillarda yiliga 5,3–5,8 foiz atrofida bo‘ldi. 2020-yilda global COVID-19 pandemiyasi ta'sirida o‘sish sur'ati 1,9 foizga tushgan bo‘lsa-da, 2021-yilda 7,4 foiz, 2022-yilda 5,7 foiz va 2023-yilda 6,3 foiz o‘sish qayd etildi. Bu ko‘rsatkichlar MDH va Markaziy Osiyo mintaqasida eng yuqorilardan biri bo‘lib, O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror o‘sish salohiyatini ko‘rsatadi. Aholi jon boshiga YaIM ko‘rsatkichi ham oshdi: 2017-yilda 1500 dollar atrofida bo‘lgan bu ko‘rsatkich 2023-yilga kelib 2500 dollardan oshdi, mamlakatning maqsadi uni 2030-yilga kelib 4000 dollarga yetkazishdir.

Iqtisodiyotning tarmoq tuzilmasi so‘nggi yillarda sezilarli o‘zgarishlarni boshdan kechirdi. Sanoat tarmoqi YaIMning taxminan 28–30 foizini tashkil etib, mamlakatning iqtisodiy qudratining muhim asosini tashkil qiladi. Tog‘-kon metallurgiya sanoati, kimyo sanoati, mashinasozlik, to‘qimachilik, oziq-ovqat sanoati va qurilish materiallari ishlab chiqarish asosiy sanoat tarmoqlari hisoblanadi. Qishloq xo‘jaligi YaIMda 25–27 foiz ulushga ega bo‘lib, aholining katta qismini ish bilan ta'minlaydi. So‘nggi yillarda qishloq xo‘jaligida klaster va kooperatsiya tizimlariga o‘tish amalga oshirildi, bu esa tarmoqning samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Xizmatlar sektori jadal rivojlanmoqda va YaIMdagi ulushi oshib bormoqda – turizm, IT xizmatlari, moliyaviy xizmatlar, transport va logistika kabi sohalar alohida rivojlanish dinamikasini namoyish etmoqda.

Tashqi savdo O‘zbekiston iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, so‘nggi yillarda sezilarli o‘sish tendentsiyasini ko‘rsatmoqda. 2023-yilda tashqi savdo aylanmasi 50 mlrd dollardan oshdi, bu 2017-yildagi ko‘rsatkichdan ikki barobardan ko‘p. Eksport tuzilmasida diversifikatsiya jarayoni kuzatilmoqda: an'anaviy eksport mahsulotlari – oltin, paxta tolasi, tabiiy gaz bilan birga tayyor sanoat mahsulotlari, to‘qimachilik buyumlari, meva-sabzavot mahsulotlari eksporti oshmoqda. Asosiy savdo hamkorlari qatoriga Xitoy, Rossiya, Qozog‘iston, Turkiya, Janubiy Koreya va Yevropa Ittifoqi

BUKHARA_HAMD_PRINT

mamlakatlari kiradi. Import tuzilmasida mashina-uskunalar, kimyoviy mahsulotlar, oziq-ovqat mahsulotlari va iste'mol tovarlari asosiy o‘rin tutadi. Tashqi savdo balansini yaxshilash va eksportni diversifikatsiya qilish mamlakatning iqtisodiy siyosatining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Makroiqtisodiy barqarorlik ko‘rsatkichlari ham muhim dinamikani namoyish etmoqda. Inflyatsiya darajasi 2017-yildagi valyuta liberallashtirilishidan keyin vaqtincha oshgan bo‘lsa-da, keyingi yillarda bosqichma-bosqich pasayish tendentsiyasini ko‘rsatmoqda: 2023-yilda inflyatsiya 8,8 foiz atrofida bo‘lib, Markaziy bankning maqsadli ko‘rsatkichlariga yaqinlashdi. Davlat byudjeti defitsiti YaIMga nisbatan 3–4 foiz doirasida boshqarilmoqda, bu esa xalqaro standartlarga mos keladi. Tashqi qarz darajasi YaIMga nisbatan boshqariladigan darajada saqlanmoqda. Oltin-valyuta zaxiralari ham barqaror holda saqlanib, mamlakatning tashqi to‘lovlar balansini ta'minlashga xizmat qilmoqda. Markaziy bankning mustaqilligi kuchaytirildi, pul-kredit siyosati inflyatsion nishonlash (inflation targeting) rejimiga bosqichma-bosqich o‘tkazilmoqda, bu esa makroiqtisodiy boshqaruvning zamonaviy standartlarga moslashtirilayotganligini ko‘rsatadi.

Mehnat bozori va bandlik ko‘rsatkichlari mamlakatning iqtisodiy holatining muhim indikatorlari hisoblanadi. O‘zbekistonda rasmiy ishsizlik darajasi 2023-yilda 8–9 foiz atrofida bo‘lib, ammo norasmiy bandlik va mehnay migratsiyani hisobga olganda, real ko‘rsatkichlar undan yuqori bo‘lishi mumkin. Har yili mehnat bozoriga 500–600 ming yangi ishchi kuchi kirib keladi, bu esa ish o‘rinlari yaratish masalasini doimo dolzarb saqlaydi. Hukumat bu muammoni hal etish uchun tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, sanoatlashtirish, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish va xizmatlar sektorini rivojlantirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlar ko‘rmoqda. Mehnat migratsiyasi masalasi ham muhim: millionlab o‘zbekistonliklar chet ellarda,

BUKHARA_HAMD_PRINT

asosan Rossiya, Qozog‘iston va Turkiyada ishlaydi, ularning jo‘natmalari mamlakatning to‘lov balansida sezilarli o‘rin tutadi. So‘nggi yillarda hukumat mehnat migrantlarining huquqlarini himoya qilish va ularning malakasini oshirish bo‘yicha tizimli ishlar olib bormoqda.

2. Iqtisodiy liberallashtirish va bozor islohotlari yo‘nalishlari

O‘zbekistonda iqtisodiy liberallashtirish jarayoni 2017-yildan boshlab tizimli va keng ko‘lamli xarakter kasb etdi. Bu jarayonning asosiy maqsadi – davlat tomonidan ortiqcha tartibga solinadigan yopiq iqtisodiyotdan ochiq bozor iqtisodiyotiga o‘tish, xususiy sektorning rolini oshirish, raqobat muhitini yaratish va mamlakatni jahon iqtisodiyotiga integratsiya qilish edi. Liberallashtirish jarayonining eng muhim va tarixiy qadami 2017-yil 5-sentabrda amalga oshirilgan valyuta bozorining liberallashtirilishi bo‘ldi. Bu qaror asosida milliy valyuta – so‘mning erkin konvertatsiyasi ta'minlandi, valyuta kursini davlat tomonidan sun'iy tartibga solish bekor qilindi va bozor kursi joriy etildi. Bu islohot mamlakatning iqtisodiy tarixidagi eng muhim voqealardan biri bo‘ldi: u qora bozorni bartaraf etdi, xorijiy investorlar uchun mamlakatga kirish to‘siqlarini olib tashladi va O‘zbekistonning xalqaro iqtisodiy integratsiyasi uchun asos yaratdi.

Soliq tizimining isloh qilinishi iqtisodiy liberallashtirishning yana bir muhim yo‘nalishi bo‘ldi. 2019-yilda soliq tizimida tub islohotlar amalga oshirildi: soliq turlari soni qisqartirildi, stavkalar pasaytirildi va soliq ma'muriyatchiligi soddalashtrildi. Daromad solig‘ining progressiv shkalasi joriy etildi, korporativ soliq stavkasi pasaytirildi, qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) stavkasi 20 foizdan 12 foizga tushirildi. Yagona soliq to‘lovi tizimi kichik tadbirkorlik sub'ektlari uchun joriy etildi va bu ularning soliq yukini sezilarli yengillashtirdi. Soliq ma'muriyatchiligi raqamlashtirildi: onlayn soliq deklaratsiyasi, elektron hisob-fakturalar tizimi joriy etildi, soliq to‘lovchilar va soliq organlari o‘rtasidagi munosabatlar avtomatlashtirildi. Bu islohotlar natijasida soliq yukining YaIMga

BUKHARA_HAMD_PRINT

nisbati pasaydi, shu bilan birga soliq bazasining kengayishi hisobiga byudjet daromadlari barqaror saqlanib qoldi.

Savdo siyosatining liberallashtirilishi ham muhim yo‘nalish bo‘lib, u mamlakatning tashqi savdo rejimini sezilarli o‘zgartirdi. Import bojxona tariflarining o‘rtacha darajasi bosqichma-bosqich pasaytirildi, ko‘plab tovarlar bo‘yicha import cheklovlari bekor qilindi. Eksportni rag‘batlantirish bo‘yicha maxsus dasturlar ishlab chiqildi: eksportchilarga soliq va bojxona imtiyozlari berildi, eksport kreditlari va sug‘urta tizimi joriy etildi. O‘zbekiston Jahon savdo tashkilotiga (JST) qo‘shilish bo‘yicha muzokaralarni faollashtirdi – bu mamlakatning jahon savdo tizimiga to‘liq integratsiyalashishida tarixiy qadam bo‘ladi. Shu bilan birga, Markaziy Osiyo mintaqasi ichidagi savdo aloqalari ham kengaytirildi: qo‘shni davlatlar bilan savdo-iqtisodiy bitimlar imzolandi, chegaradagi savdo-sanoat zonalari yaratildi, transport va logistika infratuzilmasi rivojlantirildi.

Bank-moliya tizimining isloh qilinishi iqtisodiy liberallashtirishning muhim tarkibiy qismi bo‘ldi. Davlat banklarini tijorat asosida faoliyat yuritishga o‘tkazish bo‘yicha islohotlar boshlandi: bir qator davlat banklari xalqaro moliya institutlari ishtirokida restrukturizatsiya qilindi, boshqaruv tizimi zamonaviylashtirildi. Xususiy banklarning rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratildi, xorijiy banklarning mamlakatdagi faoliyati kengaytirildi. Moliya bozori infratuzilmasi rivojlantirildi: fond birjasi faoliyati takomillashtirildi, sug‘urta bozori kengaydi, lizing xizmatlari rivojlandi. Elektron to‘lov tizimlari jadal rivojlandi: mobil to‘lovlar, internet-banking, elektron hamyonlar keng tarqaldi. Markaziy bankning mustaqilligi qonun bilan mustahkamlandi va u pul-kredit siyosatini erkin yuritish imkoniyatiga ega bo‘ldi.

Davlat mulkini xususiylashtirish dasturi iqtisodiy liberallashtirishning yana bir muhim yo‘nalishidir. O‘zbekistonda yirik davlat korxonalarini xususiylashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli dastur amalga oshirilmoqda. Xususiylashtirish ro‘yxatiga energetika, kimyo sanoati, transport, telekommunikatsiya va boshqa

BUKHARA_HAMID_PRINT

tarmoqlardagi yirik korxonalar kiritilgan. Xususiylashtirish jarayoni shaffof va raqobatbardosh asosda o‘tkazilmoqda: xalqaro konsultantlar jalb etilmoqda, ochiq auktsionlar tashkil etilmoqda, xorijiy investorlarning ishtiroki ta'minlanmoqda. Shu bilan birga, strategik ahamiyatga ega tarmoqlarda davlat ishtiroki saqlanib qolmoqda, ammo boshqaruv samaradorligi oshirilmoqda. Bu jarayon xususiy sektorning YaIMdagi ulushini oshirish, iqtisodiyotning samaradorligini yaxshilash va xorijiy investitsiyalarni jalb etish maqsadlariga xizmat qilmoqda.

Narx siyosatining liberallashtirilishi ham iqtisodiy islohotlarning muhim yo‘nalishlaridan biridir. So‘nggi yillarda bir qator tovarlar va xizmatlar narxlari davlat tomonidan tartibga solishdan erkin bozor mexanizmlariga o‘tkazildi. Energiya resurslari – elektr energiyasi, tabiiy gaz, benzin narxlari bosqichma-bosqich bozor darajasiga yaqinlashtirilmoqda, bu esa energiya samaradorligini oshirish va investitsiyalarni jalb etish uchun zarur shart hisoblanadi. Shu bilan birga, ijtimoiy jihatdan sezgir tovarlar va xizmatlar narxlarini liberallashtirish ehtiyotkorlik bilan amalga oshirilmoqda: kam ta'minlangan qatlamlarga manzilli subsidiyalar va kompensatsiyalar berilmoqda. Bu yondashuv iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy adolat o‘rtasidagi muvozanatni saqlashga qaratilgan va O‘zbekistonning islohotlar modelining muhim xususiyatini aks ettiradi.

3. Investitsiya muhitini yaxshilash va xususiy sektorni qo‘llab-quvvatlash

Investitsiya muhitini yaxshilash O‘zbekiston iqtisodiy siyosatining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev «Investitsiya – bu kelajakka qo‘yilgan sarmoya» deb ta'kidlagan va mamlakat iqtisodiyotiga investitsiyalarni jalb etish bo‘yicha tizimli ishlarni boshlagan. 2017-yildan boshlab investitsiya muhitini yaxshilash bo‘yicha bir qator muhim qadamlar tashlandi. Birinchidan, huquqiy baza mustahkamlandi: investorlar huquqlarini himoya qilish, investitsiya nizolarini hal etish, xorijiy

BUKHARA_HAMD_PRINT

investitsiyalar kafolatlari to‘g‘risida qonunlar qabul qilindi va takomillashtirildi. Ikkinchidan, ma'muriy to‘siqlar bartaraf etildi: investitsiya loyihalarini ro‘yxatdan o‘tkazish va ruxsatnomalar olish jarayoni sezilarli soddalashtirildi, «yagona darcha» tamoyili joriy etildi. Uchinchidan, soliq imtiyozlari va rag‘batlar tizimi yaratildi: investorlarga soliq ta'tillari, bojxona imtiyozlari va boshqa rag‘batlantirish choralari berilmoqda.

Erkin iqtisodiy zonalar (EIZ) investitsiya muhitini yaxshilashning muhim vositalaridan biri bo‘lib, O‘zbekistonda ularning soni va ko‘lami sezilarli oshirildi. Hozirgi kunda mamlakatda 20 dan ortiq erkin iqtisodiy zona faoliyat yuritmoqda, ular turli tarmoqlarga – sanoat, farmatsevtika, turizm, IT, qishloq xo‘jaligi – ixtisoslashgan. EIZlarda faoliyat yurituvchi korxonalar maxsus soliq rejimidan foydalanadi: daromad solig‘i, yer solig‘i, mol-mulk solig‘i va boshqa soliqlardan muayyan muddat davomida ozod qilinadi. Shu bilan birga, kichik sanoat zonalari tizimi yaratildi: hududlarda tayyor infratuzilmaga ega sanoat maydonchalarida kichik va o‘rta tadbirkorlik sub'ektlari uchun ishlab chiqarish faoliyatini boshlash imkoniyati yaratildi. Bu zonalar, ayniqsa, qishloq joylarda bandlik muammosini hal etish va hududiy iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda muhim o‘rin tutmoqda.

Xorijiy to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar (XTI) hajmi so‘nggi yillarda sezilarli oshdi. 2017-yilda mamlakatga kiritilgan XTI hajmi 3,7 mlrd AQSh dollarini tashkil etgan bo‘lsa, keyingi yillarda bu ko‘rsatkich barqaror o‘sdi. Investitsiyalarning asosiy manbalari – Xitoy, Rossiya, Turkiya, Janubiy Koreya, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari, arab davlatlari va xalqaro moliya institutlari. Investitsiyalar asosan energetika, tog‘-kon sanoati, to‘qimachilik, avtomobilsozlik, farmatsevtika, IT va turizm sohalariga yo‘naltirilmoqda. Xalqaro moliya institutlari – Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki, Islom taraqqiyot banki – O‘zbekistondagi infratuzilma, ta'lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy loyihalarga yirik kreditlar ajratmoqda. Davlat-

BUKHARA_HAMD_PRINT

xususiy sherikchilik (DXSh) mexanizmi ham rivojlantirilmoqda: bir qator infratuzilma loyihalari DXSh asosida amalga oshirilmoqda.

Xususiy sektorni qo‘llab-quvvatlash O‘zbekiston iqtisodiy siyosatining markaziy yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Hukumat tadbirkorlik faoliyatini yuritish uchun qulay muhit yaratish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar ko‘rmoqda. Tadbirkorlikni ro‘yxatdan o‘tkazish jarayoni maksimal darajada soddalashtrildi: endi biznesni onlayn tarzda, bir kun ichida ro‘yxatdan o‘tkazish mumkin. Ruxsatnomalar va litsenziyalar soni keskin qisqartirildi: 100 dan ortiq ruxsat berish tartib-qoidalari bekor qilindi. Kichik va o‘rta biznes uchun maxsus kredit liniyalari ochildi, davlat kafolatlari va subsidiyalar tizimi yaratildi. Tadbirkorlik ombudsmani instituti joriy etildi – u tadbirkorlarning huquqlarini davlat organlari tomonidan buzilishidan himoya qiladi. «Yosh tadbirkor» dasturi orqali yoshlarga o‘z biznesini boshlash uchun grantlar va imtiyozli kreditlar ajratilmoqda.

Qishloq xo‘jaligida xususiy sektorning rivojlanishi alohida ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda qishloq xo‘jaligida tub islohotlar amalga oshirildi: fermer xo‘jaliklari tizimi takomillashtirildi, klaster va kooperatsiya modeli joriy etildi. Paxta va g‘alla yetishtirish sohasida davlat buyurtmasi tizimi isloh qilindi, fermerlar yetishtirgan mahsulotni erkin bozorda sotish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Intensiv bog‘dorchilik, issiqxona xo‘jaligi, chorvachilik va baliqchilik kabi tarmoqlar jadal rivojlanmoqda. Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash sanoati kengaytirilmoqda, bu esa qo‘shimcha qiymat yaratish va eksport salohiyatini oshirish imkonini bermoqda. Agrotexnologiyalarni joriy etish bo‘yicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda: tomchilatib sug‘orish, zamonaviy urug‘chilik, raqamli qishloq xo‘jaligi texnologiyalari keng joriy etilmoqda.

Turizm sektori O‘zbekistonning xususiy sektor rivojlanishidagi eng istiqbolli yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mamlakatning boy tarixiy-madaniy merosi – Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz kabi

BUKHARA_HAMD_PRINT

qadimiy shaharlar, Ipak yo‘li merossi, noyob me'moriy obidalar – jahon turizm bozoridagi raqobatbardosh mahsulot hisoblanadi. So‘nggi yillarda turizm sohasida muhim islohotlar amalga oshirildi: viza rejimi sezilarli yengillashtrildi (90 dan ortiq davlat fuqarolari uchun vizasiz yoki soddalashtirilgan viza rejimi joriy etildi), mehmonxona infratuzilmasi kengaytirildi, aviareyslar soni oshirildi, turizm xizmatlari sifati yaxshilandi. Natijada mamlakatga keluvchi xorijiy turistlar soni 2017-yildagi 2,7 milliondan 2023-yilga kelib 7 milliondan oshiq darajaga yetdi. Turizm sohasidagi daromadlar sezilarli oshdi va bu soha mamlakatning YaIMidagi ulushini oshirmoqda. Ekoturizm, gastroturizm, tibbiy turizm va ziyoratgohlik turizmi kabi yangi yo‘nalishlar faol rivojlantirilmoqda.

4. Raqamli iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish istiqbollari

Raqamli iqtisodiyot XXI asrning global megatrendlaridan biri bo‘lib, u an'anaviy iqtisodiy modellarni tubdan o‘zgartirib, yangi imkoniyatlar va raqobat ustunliklari yaratmoqda. Raqamli iqtisodiyot tushunchasi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, savdo va boshqaruv jarayonlariga keng joriy etish orqali iqtisodiy samaradorlikni oshirishni anglatadi. O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish 2017-yildan boshlab davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. 2020-yilda Prezident farmoni bilan «Raqamli O‘zbekiston – 2030» strategiyasi qabul qilindi, u mamlakatning raqamli transformatsiya yo‘l xaritasini belgilab berdi. Bu strategiya davlat boshqaruvini raqamlashtirish, iqtisodiyotni raqamli texnologiyalar asosida modernizatsiya qilish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish va raqamli savodxonlikni oshirish kabi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi.

IT sohasi O‘zbekistonning raqamli iqtisodiyotini rivojlantirishning eng dinamik tarmoqlaridan biriga aylandi. 2019-yilda Toshkentda IT Park loyihasi ishga tushirildi va u mamlakatning IT ekotizimining markaziy platformasiga aylandi. IT Park rezidentlari maxsus soliq rejimidan foydalanadi: ular daromad

BUKHARA_HAMD_PRINT

solig‘i, QQS va boshqa bir qator soliqlardan ozod qilingan, ijtimoiy soliq stavkasi pasaytirilgan. Bu imtiyozlar IT kompaniyalarining sonini sezilarli oshirdi: IT Park rezidentlari soni 2019-yildagi bir necha o‘nlab kompaniyadan 2023-yilga kelib 1500 dan oshiq kompaniyaga yetdi. IT xizmatlari eksporti ham sezilarli oshdi. «Bir million dasturchi» dasturi orqali yuz minglab yoshlar dasturlash va IT sohasidagi boshqa ko‘nikmalarni o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu dastur mamlakatning IT kadrlari bazasini shakllantirish va raqamli iqtisodiyot uchun inson resurslarini tayyorlashga qaratilgan.

Sun'iy intellekt (SI) texnologiyalari O‘zbekistonning raqamli rivojlanish strategiyasida alohida o‘rin tutadi. 2023-yilda Prezident farmoni bilan sun'iy intellektni rivojlantirish bo‘yicha maxsus strategiya qabul qilindi. Bu strategiya SI texnologiyalarini davlat boshqaruvi, ta'lim, sog‘liqni saqlash, qishloq xo‘jaligi, sanoat va boshqa sohalarga joriy etish yo‘l xaritasini belgilab berdi. SI bo‘yicha tadqiqot markazlari yaratilmoqda, oliy ta'lim muassasalarida SI bo‘yicha maxsus dasturlar joriy etilmoqda, startaplar va innovatsion kompaniyalar qo‘llab-quvvatlanmoqda. Shu bilan birga, katta ma'lumotlar (Big Data) tahlili, blokcheyn texnologiyalari, narsalarning interneti (IoT), bulutli hisoblash kabi boshqa zamonaviy texnologiyalar ham faol joriy etilmoqda. Bu texnologiyalar iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida samaradorlikni oshirish va yangi qiymat yaratish imkonini beradi.

Elektron tijorat O‘zbekistonda jadal rivojlanayotgan yo‘nalishlardan biri bo‘lib, u iste'molchilar va tadbirkorlar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. So‘nggi yillarda mamlakatda elektron tijorat platformalari soni sezilarli oshdi: mahalliy va xalqaro onlayn do‘konlar, yetkazib berish xizmatlari, onlayn to‘lov tizimlari keng tarqaldi. COVID-19 pandemiyasi elektron tijoratning rivojlanishiga kuchli turtki berdi: karantin davrida onlayn xaridlar hajmi bir necha baravar oshdi va bu tendentsiya pandemiyadan keyin ham davom etmoqda. Hukumat elektron tijoratni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha maxsus chora-tadbirlar ko‘rmoqda: elektron

BUKHARA_HAMD_PRINT

tijorat to‘g‘risidagi qonunchilik takomillashtirildi, onlayn to‘lov infratuzilmasi rivojlantirildi, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish mexanizmlari kuchaytirildi. Fintech (moliyaviy texnologiyalar) sektori ham jadal rivojlanmoqda: mobil to‘lov tizimlari, raqamli bankchilik, onlayn kreditlash xizmatlari kengaymoqda.

Raqamli infratuzilmaning rivojlantirilishi raqamli iqtisodiyotning asosiy shartlaridan biridir. O‘zbekistonda internet tarmog‘ining qamrovi va sifati so‘nggi yillarda sezilarli yaxshilandi. Mobil internet foydalanuvchilari soni 25 milliondan oshdi, 4G tarmog‘i deyarli butun mamlakat hududini qamrab oldi, 5G texnologiyasini joriy etish bo‘yicha sinov ishlari boshlandi. Optik tolali tarmoqlar qishloq joylargacha kengaytirilmoqda. Ma'lumotlar markazlari (data center) qurilmoqda, ular raqamli xizmatlar va bulutli hisoblash uchun zarur infratuzilma hisoblanadi. Shu bilan birga, raqamli savodxonlikni oshirish ham muhim vazifa sifatida belgilangan: aholining barcha qatlamlari raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish ko‘nikmalarini egallashi zarur. Bu maqsadda maxsus o‘quv dasturlari, treninglar va targ‘ibot ishlari olib borilmoqda.

Innovatsion rivojlanishning istiqbollari O‘zbekiston uchun katta imkoniyatlar yaratmoqda. Mamlakatda innovatsion ekotizimni shakllantirish bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda: innovatsion markazlar, texnoparklar, biznes-inkubatorlar va akseleratorlar tarmog‘i yaratilmoqda. Startap harakati qo‘llab-quvvatlanmoqda: startaplar uchun grantlar, venchur moliyalashtirish mexanizmlari, mentorlik dasturlari joriy etilmoqda. Ilm-fan va tadqiqotlarni moliyalashtirish hajmi oshirilmoqda, universitet-sanoat hamkorligi kuchaytirilmoqda. «Yashil iqtisodiyot» va «yashil texnologiyalar» ham innovatsion rivojlanishning muhim yo‘nalishlaridan biri: qayta tiklanuvchi energiya manbalari – quyosh va shamol energetikasi rivojlantirilmoqda, energiya samaradorligi dasturlari amalga oshirilmoqda, ekologik toza texnologiyalar joriy etilmoqda. Bu

BUKHARA_HAMD_PRINT

yo‘nalishlar O‘zbekistonning iqtisodiy raqobatbardoshligini oshirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va barqaror rivojlanishni ta'minlash uchun muhim asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Mamlakatning maqsadi – 2030-yilga kelib raqamli iqtisodiyotning YaIMdagi ulushini ikki baravar oshirish va innovatsion rivojlanish ko‘rsatkichlari bo‘yicha mintaqada yetakchi pozitsiyalarni egallash.

Nazorat savollari:

1. O‘zbekiston iqtisodiyotining so‘nggi yillardagi asosiy ko‘rsatkichlarini tahlil qiling.
2. Iqtisodiy liberallashtirish siyosatining mohiyati nimada?
3. Investitsiya muhitini yaxshilash bo‘yicha qanday chora-tadbirlar ko‘rilgan?
4. Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha qanday dasturlar amalga oshirilmoqda?
5. Xususiy sektorning mamlakatimiz iqtisodiyotidagi o‘rni va istiqbollarini baholang.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O‘zbekiston – 2030" strategiyasi.
3. Jahon banki hisobotlari: O‘zbekiston iqtisodiy sharhi. worldbank.org
4. Vahobov A., Tojiboyeva D. Makroiqtisodiyot. – T.: Iqtisod-moliya, 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma'lumotlari. stat.uz

BUKHARA_IHAMD_PRINT

8 - MAVZU: ADOLATLI IJTIMOIY SIYOSAT YURITISH, INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH

Reja:

1. Adolatli ijtimoiy siyosatning nazariy asoslari va O‘zbekiston tajribasi
2. Kambag‘allikni qisqartirish va ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish
3. Inson kapitalini rivojlantirish: ta'lim, sog‘liqni saqlash va mehnat bozori
4. Ijtimoiy sohadagi islohotlarning samaradorligini baholash

Kalit so‘zlar: *Ijtimoiy siyosat, inson kapitali, kambag‘allik, ijtimoiy himoya, bandlik, mehnat bozori, sog‘liqni saqlash, ta’lim, pensiya tizimi, ijtimoiy adolat*

1. Adolatli ijtimoiy siyosatning nazariy asoslari va O‘zbekiston tajribasi

Ijtimoiy siyosat – bu davlatning fuqarolar farovonligini ta'minlash, ijtimoiy adolatni mustahkamlash va jamiyatdagi barcha qatlamlarning munosib hayot kechirishini kafolatlashga qaratilgan chora-tadbirlar tizimidir. Ijtimoiy siyosat nazariyasi XIX asr oxirlarida Yevropada shakllana boshlagan bo‘lib, Germaniyada Otto fon Bismark rahbarligida joriy etilgan ijtimoiy sug‘urta tizimi bu sohaning dastlabki amaliy namunalaridan biri hisoblanadi. XX asrda ijtimoiy siyosat nazariyasi sezilarli rivojlandi: Buyuk Britaniyada Uilyam Beverij hisoboti (1942) zamonaviy «farovonlik davlati» (welfare state) konsepsiyasining asosini yaratdi. Bu hisobot beshta «ijtimoiy yovuzlik» – qashshoqlik, kasallik, jaholat, ifloslik va dangasalikka qarshi kurashni davlatning asosiy vazifasi sifatida belgiladi. Skandinaviya mamlakatlari – Shvetsiya, Norvegiya, Daniya – esa universal ijtimoiy himoya modeli asosida dunyoning eng rivojlangan farovonlik davlatlarini yaratishga muvaffaq bo‘ldi.

Zamonaviy ijtimoiy siyosat nazariyasida bir necha asosiy yondashuvlar mavjud. Birinchidan, liberal model (AQSh, Kanada) – bunda ijtimoiy himoya asosan bozor mexanizmlari orqali

BUKHARA_HAMD_PRINT

ta'minlanadi, davlat aralashuvi minimal darajada bo‘lib, faqat eng muhtoj qatlamlarga manzilli yordam ko‘rsatiladi. Ikkinchidan, korporativ-konservativ model (Germaniya, Frantsiya) – bunda ijtimoiy himoya asosan bandlik va ijtimoiy sug‘urta tizimi orqali ta'minlanadi, davlat va ish beruvchilar birgalikda ijtimoiy kafolatlar yaratadi. Uchinchidan, sosial-demokratik model (Skandinaviya mamlakatlari) – bunda davlat barcha fuqarolar uchun universal ijtimoiy kafolatlarni ta'minlaydi, soliq darajasi yuqori bo‘lib, ijtimoiy xizmatlar keng va sifatli. To‘rtinchidan, Sharqiy Osiyo modeli (Yaponiya, Janubiy Koreya) – bunda oila va korporativ tuzilmalar ijtimoiy himoyaning muhim manbayi bo‘lib, davlat ta'lim va sog‘liqni saqlashga ustuvor e'tibor qaratadi.

«Adolatli ijtimoiy siyosat» tushunchasi oddiy ijtimoiy siyosatdan farqli o‘laroq, nafaqat ijtimoiy himoyani ta'minlash, balki barcha fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratish, kamsitishga qarshi kurash va jamiyatdagi tengsizlikni kamaytirish tamoyillariga asoslanadi. Bu tushuncha Jon Rollsning adolat nazariyasidagi «farqlanish tamoyili» bilan bog‘liq – jamiyatdagi har qanday tengsizlik faqat eng nochor qatlamlar foydasiga bo‘lgan taqdirdagina oqlanishi mumkin. Amartya Senning «imkoniyatlar yondashuvi» (capability approach) ham adolatli ijtimoiy siyosatning muhim nazariy asosini tashkil etadi – bu yondashuvga ko‘ra, adolatli jamiyat har bir insonga o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun real imkoniyatlar yaratishi kerak. BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari (BMM), xususan, 1-maqsad (kambag‘allikni tugatish), 3-maqsad (sog‘lom hayot), 4-maqsad (sifatli ta'lim) va 10-maqsad (tengsizlikni kamaytirish) adolatli ijtimoiy siyosatning global ramkasini belgilab beradi.

O‘zbekistonda ijtimoiy siyosatning shakllanishi mustaqillik yillaridan boshlab o‘ziga xos yo‘lni bosib o‘tdi. Mustaqillikning dastlabki yillarida bozor iqtisodiyotiga o‘tish sharoitida ijtimoiy barqarorlikni saqlash ustuvor vazifa sifatida belgilandi. «Kuchli ijtimoiy siyosat» tamoyili mamlakatning o‘tish davridagi asosiy

BUKHARA_HAMD_PRINT

strategik yondashuvlaridan biri bo‘ldi: davlat ijtimoiy himoya tizimini saqlab qoldi, bandlikni ta'minlash chora-tadbirlarini ko‘rdi, ta'lim va sog‘liqni saqlash xizmatlarini davom ettirdi. Biroq vaqt o‘tishi bilan bu tizimda muammolar to‘planib bordi: ijtimoiy himoyaning manzilliligi yetarli emas edi, ta'lim va sog‘liqni saqlash sifati pasaydi, kambag‘allik darajasi yuqori bo‘lib qoldi. 2017-yildan boshlab Prezident Sh.M. Mirziyoyev rahbarligida ijtimoiy siyosatda tub islohotlar boshlandi.

Yangi davrda O‘zbekistonning ijtimoiy siyosati «adolatli ijtimoiy siyosat» tamoyiliga asoslangan. Bu tamoyil Taraqqiyot strategiyasining to‘rtinchi ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilangan va u bir necha muhim elementlarni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, manzilli ijtimoiy yordam – davlat resurslari eng muhtoj qatlamlarga yo‘naltiriladi, universal yondashuvdan manzilli yondashuvga o‘tilmoqda. Ikkinchidan, inson kapitaliga investitsiya – ta'lim, sog‘liqni saqlash va kasbiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga sarflanadigan mablag‘lar inson kapitaliga investitsiya sifatida qaraladi. Uchinchidan, teng imkoniyatlar – gender tenglik, mintaqaviy muvozanat va zaif qatlamlarning inklyuziyasi ta'minlanadi. To‘rtinchidan, fuqarolarning o‘z-o‘zini ta'minlashi – davlat nafaqat yordam berish, balki fuqarolarning mustaqil daromad olish va o‘z hayotini yaxshilash qobiliyatini shakllantirish maqsadini ham ko‘zlaydi.

O‘zbekiston tajribasining o‘ziga xos xususiyati – ijtimoiy siyosatning milliy an'analar bilan uyg‘unlashtirilganligidir. Mahalla instituti ijtimoiy himoyaning eng muhim tarmog‘iy bo‘g‘ini sifatida faoliyat yuritmoqda: mahalla orqali muhtoj oilalar aniqlanadi, manzilli yordam tashkil etiladi, ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatiladi. «Saxovat va ko‘mak» an'analari, «xashap» ruhiyati, qo‘shnichilik munosabatlari – bu an'anaviy institutlar zamonaviy ijtimoiy himoya tizimining tarkibiy qismi sifatida faoliyat yuritmoqda. Shu bilan birga, O‘zbekiston xalqaro tajribalarni ham faol o‘rganmoqda va o‘z sharoitlariga moslashtirmoqda: Jahon banki, BMT agentliklari, Osiyo

BUKHARA_HAMD_PRINT

taraqqiyot banki bilan ijtimoiy sohadagi islohotlar bo‘yicha yaqin hamkorlik olib borilmoqda. Bu yondashuv O‘zbekistonning adolatli ijtimoiy siyosat modelini shakllantirish va takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

2. Kambag‘allikni qisqartirish va ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish

Kambag‘allikni qisqartirish O‘zbekiston ijtimoiy siyosatining eng ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Mamlakatda kambag‘allik darajasini aniqlash va monitoring qilish tizimi so‘nggi yillarda tubdan isloh qilindi. 2021-yilda birinchi marta rasmiy ravishda mamlakatdagi kambag‘allik darajasi e'lon qilindi – bu shaffoflik va ochiqlik siyosatining muhim namunasi bo‘ldi. Jahon banki metodologiyasi asosida o‘tkazilgan tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi aholining taxminan 14–17 foizini tashkil etadi (kuniga 3,65 dollar mezoniga ko‘ra). Biroq, mintaqaviy farqlar katta: Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Surxondaryo, Qashqadaryo, Xorazm viloyatlarida kambag‘allik darajasi o‘rtacha ko‘rsatkichdan sezilarli yuqori. Qishloq joylarda kambag‘allik shaharlarga nisbatan ko‘proq tarqalgan, bu esa mintaqaviy ijtimoiy siyosat olib borish zarurligini ko‘rsatadi.

Kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha O‘zbekistonda keng ko‘lamli manzilli dasturlar amalga oshirilmoqda. Bu dasturlarning eng muhimlari quyidagilardan iborat. «Temir daftar» dasturi – bu mahalla darajasida kambag‘al va muhtoj oilalarni aniqlash va ularga manzilli yordam ko‘rsatish tizimidir. Har bir mahallada maxsus komissiya tashkil etilib, muhtoj oilalar ro‘yxatga olinadi va ularga moddiy yordam, ish bilan ta'minlash, kasbiy o‘qitish, tibbiy yordam kabi xizmatlar ko‘rsatiladi. «Ayollar daftari» dasturi – muhtoj ayollarni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan maxsus dastur bo‘lib, u ayollarga tadbirkorlik faoliyatini boshlash uchun mikrokreditlar, kasbiy ta'lim, ijtimoiy himoya xizmatlari ko‘rsatadi. «Yoshlar daftari» dasturi – muhtoj yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ularni ish

BUKHARA_HAMD_PRINT

bilan ta'minlash va ta'lim olishlarini ta'minlash maqsadida ishlab chiqilgan.

Ijtimoiy himoya tizimining takomillashtirilishi O‘zbekistondagi ijtimoiy islohotlarning muhim yo‘nalishidir. Pensiya tizimi isloh qilinmoqda: pensiya yoshini bosqichma-bosqich oshirish masalasi muhokama qilinmoqda, jamg‘arma pensiya tizimini joriy etish bo‘yicha ishlar boshlangan, pensiya miqdorlari muntazam indeksatsiya qilinmoqda. Hozirgi kunda mamlakatda 3,5 milliondan ortiq pensioner davlat pensiyasini olmoqda. Ijtimoiy nafaqalar tizimi kengaytirildi: nogironligi bo‘lgan shaxslar, boquvchisini yo‘qotgan oilalar, ko‘p bolali oilalar uchun davlat nafaqalari miqdori oshirilmoqda. «Ijtimoiy kontrakt» mexanizmi joriy etildi – bu muhtoj oilalar bilan davlat o‘rtasidagi kelishuv bo‘lib, davlat moddiy yordam beradi, oila esa o‘z-o‘zini ta'minlash bo‘yicha majburiyatlarni oladi (masalan, kasbiy o‘qitishdan o‘tish, ish topish, tadbirkorlik bilan shug‘ullanish).

Ijtimoiy yordamning raqamlashtirilishi tizimning samaradorligini sezilarli oshirmoqda. «Yagona reestr» tizimi yaratilmoqda – unda barcha ijtimoiy yordam oluvchilar haqidagi ma'lumotlar jamlangan. Bu tizim ijtimoiy yordamning takrorlanishini oldini olish, manzilliligini ta'minlash va samaradorligini oshirish imkonini beradi. Ijtimoiy xizmatlar markazi (one-stop-shop) modeli joriy etilmoqda: fuqarolar barcha ijtimoiy xizmatlarni bir joydan olish imkoniyatiga ega. Mobil ilovalar orqali ijtimoiy yordam haqida ma'lumot olish va ariza topshirish tizimlari ishlab chiqilgan. Bu raqamli vositalar byurokratiyani kamaytirish, fuqarolarga xizmat ko‘rsatish tezligini oshirish va korrupsiya ehtimolini pasaytirish imkonini bermoqda.

Bandlikni ta'minlash kambag‘allikni qisqartirishning eng samarali vositasi hisoblanadi. O‘zbekistonda bandlik masalasini hal etish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlar ko‘rilmoqda. Davlat bandlikka ko‘maklashish markazlari tarmog‘i yaratildi va ularning faoliyati takomillashtirildi: ish izlovchilarga bepul kasbiy ta'lim, qayta

BUKHARA_HAMD_PRINT

tayyorlash va ish joyiga yo‘llash xizmatlari ko‘rsatilmoqda. «Ishga marhamat» onlayn platformasi orqali ish izlovchilar va ish beruvchilar o‘rtasida vositachilik qilinmoqda. O‘z-o‘zini band qilish va tadbirkorlikni boshlash uchun mikrokreditlar va grantlar ajratilmoqda. Jamoat ishlari dasturlari orqali vaqtinchalik bandlik ta'minlanmoqda. Xorijda ishlash uchun tashkiliy chora-tadbirlar ko‘rilmoqda: xorijiy davlatlar bilan mehnat migratsiyasi bo‘yicha bitimlar imzolandi, mehnat migrantlarini tayyorlash va ularning huquqlarini himoya qilish tizimlari yaratildi.

Mintaqaviy rivojlanish dasturlari kambag‘allikni qisqartirishning muhim vositasi sifatida amalga oshirilmoqda. Har bir viloyat va tuman uchun maxsus ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish dasturlari ishlab chiqilgan. Qashqadaryo, Surxondaryo, Xorazm, Qoraqalpog‘iston kabi nisbatan kam rivojlangan hududlarga qo‘shimcha davlat investitsiyalari yo‘naltirilmoqda. Bu hududlarda sanoat korxonalari yaratish, infratuzilmani rivojlantirish, ta'lim va sog‘liqni saqlash muassasalarini modernizatsiya qilish bo‘yicha maxsus loyihalar amalga oshirilmoqda. «Obod qishloq» va «Obod mahalla» dasturlari orqali qishloq joylardagi infratuzilma – yo‘llar, suv ta'minoti, elektr ta'minoti, kommunal xizmatlar – sezilarli yaxshilanmoqda. Bu yondashuv hududiy tengsizlikni kamaytirish va kambag‘allikning ildiz sabablarini bartaraf etishga qaratilgan.

3. Inson kapitalini rivojlantirish: ta'lim, sog‘liqni saqlash va mehnat bozori

Inson kapitali – bu insonning ta'lim, sog‘liq, ko‘nikmalar va tajriba orqali to‘plagan va iqtisodiy faoliyatda foydalanish mumkin bo‘lgan bilim, malaka va qobiliyatlari majmuasidir. Bu tushuncha 1960-yillarda Nobel mukofoti laureatlaridan Gary Becker va Theodore Schultz tomonidan ilmiy asoslangan bo‘lib, ular ta'lim va sog‘liqqa investitsiya qilish moddiy kapitalga investitsiya qilish kabi iqtisodiy samaradorlikka ega ekanligini isbotladilar. Jahon banki 2018-yildan boshlab Inson kapitali indeksini (HCI) hisoblaydi – bu indeks mamlakatdagi bolaning sog‘liq va ta'lim ko‘rsatkichlari

BUKHARA_HAMD_PRINT

asosida uning kelajakdagi ish unumdorligini baholaydi. O‘zbekiston uchun bu indeks 0,62 atrofida bo‘lib, bu mintaqadagi o‘rta ko‘rsatkich hisoblanadi. Mamlakatning maqsadi bu ko‘rsatkichni sezilarli oshirish – buning uchun ta'lim, sog‘liqni saqlash va mehnat bozori sohasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Ta'lim sohasidagi islohotlar inson kapitalini rivojlantirishning eng muhim yo‘nalishi hisoblanadi. O‘zbekistonda ta'lim tizimida so‘nggi yillarda inqilobiy o‘zgarishlar amalga oshirildi. Maktabgacha ta'lim sohasida qamrov darajasi 2017-yildagi 27 foizdan 2023-yilga kelib 70 foizdan oshiq darajaga yetdi – bu dunyo miqyosida eng tezkor o‘sish ko‘rsatkichlaridan biri. Minglab yangi maktabgacha ta'lim muassasalari qurildi va ishga tushirildi, xususiy maktabgacha ta'lim muassasalari soni sezilarli oshdi. Umumiy o‘rta ta'lim tizimida 11 yillik ta'limga o‘tish amalga oshirildi, o‘quv dasturlari yangilandi, zamonaviy o‘quv usullari joriy etilmoqda. Oliy ta'lim sohasida eng katta o‘zgarishlar sodir bo‘ldi: oliy ta'lim muassasalari soni 77 tadan (2016) 210 dan ortigiga (2023) yetdi, oliy ta'limga qabul kvotalari bir necha baravar oshirildi, oliy ta'limga qamrov darajasi 9 foizdan 38 foizga yetdi.

Xorijiy universitetlarning O‘zbekistondagi filiallari ta'lim sifatini oshirish va xalqaro tajribani joriy etishning muhim vositasi bo‘lib xizmat qilmoqda. Hozirda mamlakatda Vebster universiteti, Torino politexnika universiteti, Inha universiteti, Amity universiteti va boshqa 25 dan ortiq xorijiy universitetning filiali faoliyat yuritmoqda. «El-yurt umidi» fondi orqali har yili minglab iqtidorli yoshlar dunyoning yetakchi universitetlariga davlat granti hisobiga o‘qishga yuborilmoqda. Kasbiy ta'lim tizimi ham isloh qilindi: kasb-hunar ta'limi muassasalari tarmog‘i qayta tashkil etildi, ularning o‘quv dasturlari mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirildi. Umrbod ta'lim tizimi shakllantirilmoqda: kattalar ta'limi, malaka oshirish va qayta tayyorlash dasturlari kengaytirildi.

Sog‘liqni saqlash sohasidagi islohotlar inson kapitalini rivojlantirishning ikkinchi muhim yo‘nalishi hisoblanadi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

O‘zbekistonda sog‘liqni saqlash tizimida so‘nggi yillarda muhim o‘zgarishlar amalga oshirildi. Birlamchi tibbiy-sanitariya yordami tizimi isloh qilindi: oilaviy poliklinikalar tarmog‘i kengaytirildi, shifokorlar malakasi oshirildi, tibbiy uskunalar yangilandi. Ixtisoslashtirilgan tibbiy yordam tizimi takomillashtirildi: yangi zamonaviy klinikalar qurildi, murakkab operatsiyalar o‘tkazish qobiliyati oshirildi, teletibbiyot xizmatlari joriy etildi. Ona va bola salomatligi sohasida katta yutuqlarga erishildi: chaqaloq va ona o‘limi ko‘rsatkichlari sezilarli kamaydi, vaccinalash qamrovi kengaydi. Tibbiy sug‘urta tizimini joriy etish bo‘yicha pilot loyihalar amalga oshirilmoqda – bu tizim aholining tibbiy xizmatlarga bo‘lgan ehtiyojini yanada to‘liqroq qondirish imkonini beradi.

Mehnat bozori inson kapitalining shakllanishi va qo‘llanilishining muhim maydoni hisoblanadi. O‘zbekistonda mehnat bozori so‘nggi yillarda sezilarli o‘zgarishlarni boshdan kechiryapti. Mehnat qonunchiligi isloh qilindi: yangi Mehnat kodeksi loyihasi ishlab chiqilmoqda, mehnat munosabatlarini tartibga solish zamonaviylashtirilmoqda. Norasmiy bandlikni rasmiylashtirish bo‘yicha chora-tadbirlar ko‘rilmoqda: o‘z-o‘zini band qilganlar uchun maxsus soliq rejimlari joriy etildi, norasmiy sektordagi ishchilar ijtimoiy himoya tizimiga jalb etilmoqda. Raqamli mehnat bozori shakllanmoqda: onlayn platformalar orqali masofaviy ish, frilanserlik, raqamli xizmatlar ko‘rsatish imkoniyatlari kengaymoqda. Kasbiy standartlar tizimi yaratilmoqda: tarmoqlar bo‘yicha kasbiy malaka talablari belgilanmoqda, bu esa ta'lim tizimi va mehnat bozori o‘rtasidagi muvofiqlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Inson kapitalini rivojlantirishda gender tengligi va ayollarning ishtiroki alohida ahamiyat kasb etadi. O‘zbekistonda ayollarning mehnat bozoridagi ishtiroki hali yetarli darajada emas – bu muammoni hal etish uchun maxsus chora-tadbirlar ko‘rilmoqda. Ayollar tadbirkorligi qo‘llab-quvvatlanmoqda: maxsus kredit liniyalari ochildi, kasbiy o‘qitish dasturlari tashkil etildi, ayollar

BUKHARA_HAMD_PRINT

biznes-inkubatorlari yaratildi. Bolalar bog‘chalari tarmog‘ining kengaytirilishi ayollarning mehnat bozoriga qaytishiga muhim turtki bermoqda. Maktab va oliy ta'limda qizlar ta'limiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Oilaviy zo‘ravonlikka qarshi kurash qonunchiligi kuchaytirildi, ayollar uchun psixologik va huquqiy yordam markazlari yaratildi. Bu chora-tadbirlar inson kapitalining to‘liq – har ikkala jinsning salohiyatini hisobga olgan holda – rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan.

4. Ijtimoiy sohadagi islohotlarning samaradorligini baholash

Ijtimoiy sohadagi islohotlarning samaradorligini baholash murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, u turli mezonlar va ko‘rsatkichlar asosida amalga oshiriladi. Baholashning asosiy yondashuvlari quyidagilardan iborat: birinchidan, kiritilgan resurslar (input) tahlili – ijtimoiy sohaga sarflanadigan davlat xarajatlari, investitsiyalar va inson resurslari hajmini baholash; ikkinchidan, natijalar (output) tahlili – islohotlarning bevosita natijalari – qurilgan muassasalar soni, xizmat ko‘rsatilgan fuqarolar soni va boshqalar; uchinchidan, ta'sir (outcome/impact) tahlili – islohotlarning fuqarolar hayot sifatiga, kambag‘allik darajasiga, inson kapitali ko‘rsatkichlariga real ta'sirini baholash. O‘zbekistonda islohotlarning samaradorligini baholash tizimi so‘nggi yillarda sezilarli takomillashtirildi: Taraqqiyot strategiyasidagi 100 ta maqsadli ko‘rsatkich (indikator) tizimi bu baholashning asosiy vositasi bo‘lib xizmat qilmoqda.

Ta'lim sohasidagi islohotlarning samaradorligi miqdoriy ko‘rsatkichlarda yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Maktabgacha ta'lim qamrovining 27 foizdan 70 foizdan ortiqqa o‘sishi, oliy ta'lim muassasalari sonining 77 tadan 210 dan ortiqqa oshishi, oliy ta'limga qamrov darajasining 9 foizdan 38 foizga yetishi – bularning barchasi ta'lim sohasidagi keng ko‘lamli islohotlarning aniq natijalaridir. Biroq sifat ko‘rsatkichlari bo‘yicha hali sezilarli ishlar qilish kerak: ta'lim sifati xalqaro standartlarga hali to‘liq mos kelmaydi, o‘qituvchilar malakasi yetarli emas, o‘quv dasturlari zamonaviy

BUKHARA_HAMD_PRINT

talablarga to‘liq javob bermaydi. O‘zbekiston hali PISA (Programme for International Student Assessment) xalqaro baholash dasturiga qo‘shilmagan, lekin bu yo‘nalishda tayyorgarlik ishlari olib borilmoqda. Ta'lim sifatini baholash milliy tizimining yaratilishi va xalqaro baholash dasturlariga qo‘shilish istiqbolli vazifalar sifatida belgilangan.

Sog‘liqni saqlash sohasidagi islohotlarning samaradorligi ham muhim ko‘rsatkichlar orqali baholanmoqda. O‘rtacha umr ko‘rish davomiyligi – sog‘liqni saqlash tizimining eng umumiy samaradorlik ko‘rsatkichi – O‘zbekistonda 73–74 yosh atrofida bo‘lib, u so‘nggi yillarda asta-sekin oshib bormoqda. Chaqaloq o‘limi ko‘rsatkichi 1000 ta tug‘ilishga nisbatan sezilarli kamaydi va bu ko‘rsatkich bo‘yicha mamlakat muhim yutuqlarga erishdi. Ona o‘limi ko‘rsatkichi ham pasayish tendentsiyasini namoyish etmoqda. Biroq, sog‘liqni saqlash xizmatlarining sifati va qulayligi bo‘yicha hali ko‘plab muammolar mavjud: qishloq joylardagi tibbiy muassasalar modernizatsiya talab qiladi, ixtisoslashtirilgan tibbiy yordam qulayligi yetarli emas, tibbiy kadrlar taqchilligi mavjud. Bu muammolarni hal etish uchun tibbiy ta'limni isloh qilish, tibbiy infratuzilmani yangilash va tibbiy sug‘urta tizimini to‘liq joriy etish zarur.

Kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha dasturlarning samaradorligi ham baholanmoqda. «Temir daftar» dasturi orqali yuz minglab muhtoj oilalarga manzilli yordam ko‘rsatildi va ularning hayot sharoitlari yaxshilandi. Bandlikni ta'minlash dasturlari natijasida ming-minglab yangi ish o‘rinlari yaratildi. Biroq, kambag‘allik darajasi hali maqsadli ko‘rsatkichlarga yetmagan va bu yo‘nalishda sa'y-harakatlarni kuchaytirishkerak. Ijtimoiy himoya dasturlarining manzilliligi va samaradorligini oshirish – bu yo‘nalishdagi eng muhim vazifalardan biri. Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlar O‘zbekistonning ijtimoiy himoya dasturlarini baholash bo‘yicha mustaqil tadqiqotlar o‘tkazmoqda va ularning

BUKHARA_HAMD_PRINT

natijalari islohotlarni yanada takomillashtirish uchun muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Mehnat bozori samaradorligining baholanishi ham muhim ko‘rsatkichlar asosida amalga oshirilmoqda. Rasmiy ishsizlik darajasining pasayishi, yangi ish o‘rinlari sonining o‘sishi, o‘rtacha ish haqi darajasining oshishi – bu mehnat bozori islohotlarining ijobiy natijalaridir. Biroq, norasmiy bandlik darajasi hali yuqori, mehnat unumdorligi past, kasbiy malakalar va mehnat bozori ehtiyojlari o‘rtasidagi nomuvofiqlik mavjud. Bu muammolarni hal etish uchun kasbiy ta'lim tizimini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish, norasmiy bandlikni rasmiylashtirish, mehnat unumdorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar ko‘rish zarur. Xalqaro tajriba ko‘rsatadiki, inson kapitaliga investitsiya qilish iqtisodiy o‘sishning eng samarali omili hisoblanadi va bu investitsiyalarning qaytimi uzoq muddatli va barqaror bo‘ladi.

Ijtimoiy sohadagi islohotlarning samaradorligini oshirish bo‘yicha bir qator strategik vazifalar belgilangan. Birinchidan, monitoring va baholash tizimini yanada takomillashtirish: real vaqt rejimida ma'lumotlar to‘plash, mustaqil baholash mexanizmlarini kuchaytirish, fuqarolarning qayta aloqa (feedback) mexanizmlarini joriy etish. Ikkinchidan, xalqaro tajribani yanada faolroq o‘rganish va moslashtirish: Skandinaviya mamlakatlarining universal ijtimoiy himoya tajribasidan, Janubiy Koreya va Singapurning inson kapitaliga investitsiya tajribasidan foydalanish. Uchinchidan, ijtimoiy xarajatlarning samaradorligini oshirish: davlat byudjetining ijtimoiy sohaga sarflanadigan mablag‘lari hajmini oshirish bilan birga, bu mablag‘larning samarali va manzilli sarflanishini ta'minlash. To‘rtinchidan, jamoatchilik ishtirokini kuchaytirish: fuqarolar, NNTlar va xususiy sektorning ijtimoiy siyosatni shakllantirish va amalga oshirishdagi rolini oshirish. Bu vazifalarning bajarilishi O‘zbekistonning adolatli ijtimoiy siyosat modelini yanada takomillashtirishi va mamlakatning inson kapitali ko‘rsatkichlarini sezilarli yaxshilashiga xizmat qiladi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Nazorat savollari:

1. "Inson kapitali" tushunchasining mohiyati va ahamiyatini tushuntiring.

2. Kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha qanday dasturlar amalga oshirilmoqda?

3. Ijtimoiy himoya tizimida qanday islohotlar o‘tkazildi?

4. Ta'lim va sog‘liqni saqlash sohasining inson kapitalini rivojlantirishdagi o‘rnini baholang.

5. Mehnat bozorini tartibga solish bo‘yicha qanday chora-tadbirlar ko‘rilgan?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.

2. "Bandlik to‘g‘risida" O‘zbekiston Respublikasi Qonuni.

3. BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP) hisobotlari. undp.org

4. Abdurahmanov Q., Zokirova N. Mehnat iqtisodiyoti va sotsiologiyasi. – T.: Iqtisod-moliya, 2022.

5. O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi ma'lumotlari. mehnat.uz

BUKHARA_HAMD_PRINT

9 - MAVZU: MA'NAVIY TARAQQIYOTNI TA'MINLASH VA SOHANI YANGI BOSQICHGA OLIB CHIQISH

Reja:

1. Ma'naviy taraqqiyot tushunchasi va uning jamiyat hayotidagi o‘rni
2. Milliy qadriyatlar, an'analar va ularni asrash masalalari
3. Madaniyat, san'at va adabiyotni rivojlantirish yo‘nalishlari
4. Ma'naviy tahdidlarga qarshi kurash va yoshlar ma'naviyatini shakllantirish

Kalit so‘zlar: *Ma’naviy taraqqiyot, milliy qadriyatlar, madaniyat, an’analar, ma’naviyat, identitet, globallashuv, ma’naviy tahdidlar, kitobxonlik, muzeylar, meros*

1. Ma'naviy taraqqiyot tushunchasi va uning jamiyat hayotidagi o‘rni

Ma'naviyat – bu insonning ichki dunyosi, uning qadriyatlari, e'tiqodlari, axloqiy mezonlari, bilim va madaniy saviyasi, dunyoqarashi va hayotga munosabatini belgilovchi ruhiy-intellektual sifatlar majmuasidir. Ma'naviyat tushunchasi o‘zbek tilidagi «ma'no» so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, u insonning hayotdagi o‘rnini anglash, yashashdan maqsad topish va yuksak insoniy qadriyatlarga intilish jarayonini ifodalaydi. Ma'naviy taraqqiyot esa ushbu sifatlarning jamiyat miqyosida uzluksiz rivojlanishi, boyishi va yangi sifat darajasiga ko‘tarilishi jarayonidir. Ma'naviy taraqqiyot moddiy taraqqiyot bilan chambarchas bog‘liq: moddiy ne'matlarning yaratilishi va taqsimlanishi ma'naviy qadriyatlar asosida amalga oshadi, o‘z navbatida, ma'naviy rivojlanish iqtisodiy taraqqiyotning muhim omili va harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Tarix ko‘rsatadiki, faqat moddiy boylikka asoslangan va ma'naviy asosdan mahrum bo‘lgan jamiyatlar barqaror rivojlana olmagan.

Ma'naviy taraqqiyot tushunchasi turli falsafiy maktablarda turlicha talqin qilingan. Sharq falsafasida, xususan islom madaniyatida ma'naviyat inson kamolotining asosiy yo‘nalishi

BUKHARA_HAMD_PRINT

sifatida qaralgan. Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Abu Iso Termiziy, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband kabi buyuk allomalar va mutasavviflar ma'naviy poklanish, axloqiy kamolot va ilm-ma'rifatga erishish yo‘llarini batafsil ishlab chiqqanlar. Abu Nasr Forobiy «Fozil odamlar shahri» asarida ma'naviy jihatdan yetuk insonlardan tashkil topgan ideal jamiyat modelini yaratgan. Alisher Navoiy o‘z asarlarida inson ma'naviyatining eng yuksak namunalarini ko‘rsatib bergan, Zahiriddin Muhammad Bobur esa o‘z hayoti va ijodi orqali ma'naviy kamolotning amaliy namunasini namoyish etgan. G‘arb falsafasida ma'naviyat tushunchasi asosan axloq (ethics), estetika va madaniyat falsafasi doirasida o‘rganilgan.

Zamonaviy jamiyatda ma'naviy taraqqiyotning ahamiyati yanada oshmoqda. Globallashuv jarayoni bir tomondan turli madaniyatlarning o‘zaro ta'sirini kuchaytirib, madaniy xilma-xillikni boyitmoqda, boshqa tomondan esa milliy identitetga, an'anaviy qadriyatlarga va mahalliy madaniyatlarga tahdid solmoqda. Axborot texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlarning jadal rivojlanishi ma'lumot almashish imkoniyatlarini kengaytirish bilan birga, yolg‘on axborot tarqalishi, destruktiv g‘oyalarning yoyilishi va an'anaviy qadriyatlarning emirilishi kabi muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Shuning uchun ham zamonaviy davlatlar uchun ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash – milliy qadriyatlarni asrash, madaniyat va san'atni rivojlantirish, ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani kuchaytirish – strategik ahamiyatga ega vazifa hisoblanadi.

O‘zbekistonda ma'naviy taraqqiyot masalasi mustaqillik yillaridan boshlab davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelgan. Birinchi Prezident I.A. Karimov tomonidan ilgari surilgan «Ma'naviyat – kelajak poydevori» g‘oyasi mamlakatning ma'naviy rivojlanish strategiyasining asosini tashkil etgan. «Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch» asarida ma'naviyatning jamiyat hayotidagi o‘rni, milliy qadriyatlar va ularni asrash masalalari batafsil yoritilgan. 2017-yildan boshlab Prezident Sh.M. Mirziyoyev rahbarligida ma'naviy taraqqiyot siyosati yangi bosqichga o‘tdi:

BUKHARA_HAMD_PRINT

Taraqqiyot strategiyasida ma'naviy taraqqiyot alohida ustuvor yo‘nalish sifatida belgilandi, ma'naviyat va ma'rifat sohasidagi institutsional tizim isloh qilindi, yangi tashabbuslar ilgari surildi.

Ma'naviy taraqqiyotning jamiyat hayotidagi o‘rni bir necha muhim jihatlardan namoyon bo‘ladi. Birinchidan, ma'naviyat ijtimoiy barqarorlikning asosi hisoblanadi: umumiy qadriyatlar va axloqiy normalar jamiyat a'zolarini birlashtiradi, nizolar va kelishmovchiliklarni tinch yo‘l bilan hal etish imkonini beradi. Ikkinchidan, ma'naviyat iqtisodiy taraqqiyotning muhim omili: mehnat madaniyati, halollik, intizom, innovatsiyaga intilish kabi sifatlar iqtisodiy o‘sishning zaruriy shartlari hisoblanadi. Max Weber o‘zining mashhur «Protestant etikasi va kapitalizm ruhi» asarida aynan ma'naviy-axloqiy qadriyatlar iqtisodiy taraqqiyotni harakatga keltirishi mumkinligini isbotlagan. Uchinchidan, ma'naviyat milliy xavfsizlikning muhim tarkibiy qismi: kuchli ma'naviy immunitetga ega jamiyat tashqi tahdidlarga – ekstremizm, terrorizmga qarshi turish qobiliyatiga ega bo‘ladi.

O‘zbekistonda ma'naviy taraqqiyotning institutsional asosi so‘nggi yillarda sezilarli mustahkamlandi. «O‘zbekiston – yangi taraqqiyot va yangi imkoniyatlar davri» konsepsiyasi doirasida ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimi qayta tashkil etildi. Ma'naviyat va ma'rifat ishlari bo‘yicha mahalla, tuman, shahar va viloyat darajasidagi kengashlar tizimi yaratildi. «Ma'naviyat va ma'rifat» markazi faoliyati kengaytirildi va yangilandi. Kitobxonlik madaniyatini oshirish bo‘yicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda: «Kitob – ma'rifat manbai va tarbiya vositasi» sifatida keng targ‘ib qilinmoqda. Xalq og‘zaki ijodi, milliy bayramlar va an'analarni tiklash va rivojlantirish bo‘yicha ishlar kuchaytirildi. Bu institutsional o‘zgarishlar ma'naviy taraqqiyotni tizimli va strategik asosda ta'minlash uchun muhim platforma yaratdi.

2. Milliy qadriyatlar, an'analar va ularni asrash masalalari

Milliy qadriyatlar – bu ma'lum bir xalqning tarixiy rivojlanishi davomida shakllangan, avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan va uning

BUKHARA_HAMD_PRINT

milliy identitetini belgilovchi ma'naviy-madaniy boyliklar majmuasidir. O‘zbek xalqining milliy qadriyatlari ming yillar davomida shakllangan boy va serqirra meros bo‘lib, ular Sharq va islom madaniyati, turk-mo‘g‘ul an'analari va Markaziy Osiyoning o‘ziga xos tarixiy sharoitlari ta'sirida vujudga kelgan. O‘zbek milliy qadriyatlarining eng muhim tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat: oila instituti va oilaviy qadriyatlar, mehmonnavozlik va saxovatlilik, kattalarni hurmat qilish va yoshlarni tarbiyalash, mehnatsevarlik va halollik, ilm-ma'rifatga hurmat, vatanparvarlik va milliy g‘urur, bag‘rikenglik va diniy bag‘rikenglik. Bu qadriyatlar o‘zbek xalqining milliy xarakterini belgilovchi asosiy xususiyatlar bo‘lib, ular jamiyatning ijtimoiy to‘qimasini shakllantiradi.

Oila instituti O‘zbekistondagi milliy qadriyatlar tizimining markaziy elementi hisoblanadi. O‘zbek oilaviy an'analarida oila nafaqat biologik birlik, balki ma'naviy, iqtisodiy va ijtimoiy munosabatlarning asosiy birligi sifatida qaraladi. Ota-onaga hurmat va ularni boqish, farzand tarbiyasi, oilaviy burchni bajarish, oila sharafini saqlash – bu qadriyatlar o‘zbek jamiyatida eng muhim axloqiy normalar hisoblanadi. Nikoh va oila qurishga tayyorlanish jarayoni ham o‘ziga xos an'analarga ega: fotiha, nikoh to‘yi, kelinni kuzatish, qudalik munosabatlari – bularning barchasi oila institutining ijtimoiy ahamiyatini ta'kidlaydigan marosimlardur. So‘nggi yillarda oila instituti globallashuv ta'sirida muayyan o‘zgarishlarga duchor bo‘lmoqda: nikoh yoshi oshmoqda, oiladagi bolalar soni kamaymoqda, ayollarning ijtimoiy roli o‘zgarmoqda. Bu o‘zgarishlar an'anaviy qadriyatlarni zamonaviy sharoitlarga moslashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Mehmonnavozlik va saxovatlilik o‘zbek xalqining eng mashhur milliy fazilatlaridan biri bo‘lib, u ming yillik an'analarga asoslanadi. Ipak yo‘li davomida turli xalqlar va madaniyatlar bilan muloqot qilish tajribasi o‘zbek xalqida mehmonnavozlik madaniyatini shakllantirgan. «Mehmon otasi – Xudo otasi», «Mehmonni xudo yuboradi» kabi maqollar bu qadriyatning chuqur ildiz otganligini

BUKHARA_HAMD_PRINT

koʻrsatadi. Saxovatlilik va oʻzaro yordam an'analari ham oʻzbek jamiyatining muhim xususiyati: hashar (jamoaviy bepul yordam), toʻy-ma'raka va motam marosimlarida qoʻshnichilik yordami, Ramadan oyidagi xayriya ishlari – bularning barchasi ijtimoiy hamjihatlikning an'anaviy shakllari. Biroq, soʻnggi yillarda toʻy-ma'rakalar isrofgarchilikka aylanishi, ortiqcha xarajatlar oilalarning iqtisodiy ahvoliga salbiy ta'sir koʻrsatishi kabi muammolar paydo boʻldi. Davlat bu muammolarni tartibga solish boʻyicha chora-tadbirlar koʻrmoqda: toʻy va ma'rakalarni oʻtkazish tartibi belgilandi, ortiqcha isrofgarchilikni cheklash chora-tadbirlari koʻrildi.

Ilm-ma'rifatga boʻlgan hurmat oʻzbek xalqining tarixiy qadriyatlaridan biri boʻlib, u Markaziy Osiyaning boy ilmiy an'analari bilan bogʻliq. IX–XV asrlardagi Islom oltin davri (Islamic Golden Age) da Markaziy Osiyo dunyoning eng yirik ilm-fan markazlaridan biriga aylangan: al-Xorazmiy, al-Fargʻoniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulugʻbek, al-Buxoriy, at-Termiziy kabi buyuk allomalar jahon ilm-faniga beqiyos hissa qoʻshganlar. Samarqand, Buxoro, Xiva shaharlari ilm va ma'rifat markazlari sifatida dunyoga mashhur boʻlgan. Bu boy ilmiy meros zamonaviy Oʻzbekistonda ilm-ma'rifatga boʻlgan hurmatning mustahkam asosini tashkil etadi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev «Uchinchi Renessans» gʻoyasini ilgari surib, aynan shu tarixiy an'analarga tayangan holda zamonaviy ilm-fan va ta'limni rivojlantirish zarurligini ta'kidlamoqda.

Milliy qadriyatlarni asrash masalasi zamonaviy sharoitda bir qator muammolar bilan bogʻliq. Birinchidan, globallashuv va Gʻarb madaniyatining kuchli ta'siri milliy identitetga va an'anaviy qadriyatlarga tahdid solmoqda: yoshlar orasida Gʻarb hayot tarzi va qadriyatlariga intilish kuchaymoqda, milliy til, kiyim-kechak, oshxona va odob-axloq normalaridagi oʻzgarishlar kuzatilmoqda. Ikkinchidan, urbanizatsiya jarayoni an'anaviy qishloq hayot tarzini va u bilan bogʻliq qadriyatlarni oʻzgartirmoqda. Uchinchidan, ijtimoiy tarmoqlar va internet orqali turli destruktiv gʻoyalar,

BUKHARA_HAMD_PRINT

yolg‘on axborot va salbiy ta'sirlar tarqalmoqda. Bu muammolarni hal etish uchun milliy qadriyatlarni saqlash va zamonaviy sharoitlarga moslashtirish bo‘yicha tizimli siyosat olib borish zarur.

O‘zbekistonda milliy qadriyatlarni asrash va rivojlantirish bo‘yicha bir qator strategik chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Milliy bayramlar tizimi rivojlantirildi: Navruz, Mustaqillik kuni, Xotira va qadrlash kuni, O‘qituvchilar va murabbiylar kuni va boshqa bayramlar milliy qadriyatlarni targ‘ib qilish va milliy birlikni mustahkamlashning muhim vositalariga aylandi. Madaniy meros ob'ektlarini saqlash va tiklash bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda: Samarqand, Buxoro, Xiva shaharlari YUNESKO Jahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan va ularni saqlash bo‘yicha xalqaro hamkorlik amalga oshirilmoqda. Xalq hunarmandchiligi, milliy kiyim-kechak, milliy oshxona, xalq og‘zaki ijodi kabi moddiy va nomoddiy madaniy merosni saqlash va rivojlantirish bo‘yicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda. Bu chora-tadbirlar milliy qadriyatlarning barqaror saqlanishi va kelajak avlodlarga yetkazilishi uchun muhim asos yaratmoqda.

3. Madaniyat, san'at va adabiyotni rivojlantirish yo‘nalishlari

Madaniyat va san'at har bir millatning ruhiy dunyosini, ijodiy salohiyatini va tarixiy merosini aks ettiruvchi muhim soha bo‘lib, u jamiyatning ma'naviy rivojlanishida hal qiluvchi o‘rin tutadi. O‘zbekistonning madaniy merosi nihoyatda boy va xilma-xil: arxitektura va shaharsozlik san'ati (Registon maydoni, Ichan qal'a, Ark qal'asi), tasviriy san'at (miniatura san'ati), musiqa san'ati (shashmaqom, katta ashula), raqs san'ati (Buxoro, Farg‘ona, Xorazm raqs maktablari), teatr san'ati, hunarmandchilik (kashtachilik, zargarlik, kulolchilik, gilamchilik) – bularning barchasi jahon madaniyatiga qo‘shilgan beqiyos hissa hisoblanadi. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda madaniyat va san'atni rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylandi va bu sohada sezilarli o‘zgarishlar amalga oshirildi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Musiqa san'ati O‘zbekistonning madaniy hayotida alohida o‘rin tutadi. Shashmaqom – O‘zbekiston va Tojikistonning mushtarak nomoddiy madaniy merosi – 2003-yilda YUNESKO tomonidan «Insoniyatning nomoddiy madaniy merosining nodir namunasi» sifatida tan olingan. Shashmaqom an'anaviy musiqa san'atining eng yuksak cho‘qqisi bo‘lib, u olti asosiy maqomdan – Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh va Iroq – tashkil topgan murakkab musiqa tizimini ifodalaydi. So‘nggi yillarda shashmaqom va an'anaviy musiqa san'atini saqlash va rivojlantirish bo‘yicha muhim ishlar olib borilmoqda: maxsus o‘quv dasturlari yaratildi, festival va tanlovlar tashkil etilmoqda, yosh ijrochilar tayyorlanmoqda. Zamonaviy musiqa san'ati ham rivojlanmoqda: pop, rok, hip-hop va boshqa zamonaviy janrlarda o‘zbek musiqachilari faol ijod qilmoqda, xalqaro musiqa festivallarida ishtirok etmoqda.

Teatr va kino san'ati O‘zbekiston madaniyatining muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi. Mamlakatda 40 dan ortiq davlat teatri faoliyat yuritmoqda: drama, opera va balet, musiqali komediya, qo‘g‘irchoq teatrlari turli janrlarda spektakllar namoyish etmoqda. Alisher Navoiy nomidagi Davlat opera va balet teatri (Bolshoy teatr) mamlakatning eng yirik va nufuzli teatrlaridan biri bo‘lib, u jahon klassik repertuarini namoyish etmoqda. So‘nggi yillarda teatr san'atida yangi yo‘nalishlar rivojlanmoqda: eksperimental teatr, zamonaviy raqs, multimedia spektakllar. Kino san'ati ham jadal rivojlanmoqda: O‘zbekkino studiyasi yangi filmlar ishlab chiqarmoqda, xususiy kinokompaniyalar soni oshmoqda, o‘zbek filmlari xalqaro kinofestivallarda ishtirok etmoqda va mukofotlar qo‘lga kiritmoqda. Kinematografiyani qo‘llab-quvvatlash fondi yaratildi, yosh rejissyorlarni tayyorlash dasturlari amalga oshirilmoqda.

Adabiyot o‘zbek xalqining ma'naviy dunyosining eng muhim qismlaridan biri bo‘lib, u ming yillik tarixga ega. O‘zbek adabiyoti Yusuf Xos Hojibning «Qutadg‘u bilig» (1069) asaridan boshlab boy an'analarni shakllantirgan. Alisher Navoiy o‘zbek adabiy tilining

BUKHARA_HAMD_PRINT

asoschisi va turkiy adabiyotning ulug‘ shoiri sifatida butun dunyoda tan olingan. Bobur, Mashrab, Ogahiy, Muqimiy, Furqat, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon, Oybek, G‘afur G‘ulom, Abdulla Oripov kabi adiblar o‘zbek adabiyotining turli davrlarini boyitganlar. Zamonaviy o‘zbek adabiyoti ham rivojlanmoqda: she'riyat, proza, dramaturgiya, bolalar adabiyoti, ilmiy-ommabop adabiyot sohasida yangi asarlar yaratilmoqda. Kitob nashr etish hajmi oshirilmoqda, adabiy tanlovlar va mukofotlar tizimi rivojlantirildi, yozuvchilar va shoirlarni qo‘llab-quvvatlash dasturlari amalga oshirilmoqda.

Moddiy madaniy merosni saqlash va tiklash O‘zbekiston madaniyat siyosatining muhim yo‘nalishidir. Mamlakatda 8000 dan ortiq tarixiy-madaniy meros ob'ekti qaydga olingan, ulardan to‘rttasi – Ichan qal'a (Xiva), Buxoro tarixy markazi, Samarqand va Shahrisabz – YUNESKO Jahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan. Bu ob'ektlarni saqlash, tiklash va sayyohlik uchun qulay sharoit yaratish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda. Arxeologik tadqiqotlar davom ettirilmoqda: Afrosiyob, Axsikent, Dalvarzintepa va boshqa tarixiy hududlarda qazuv ishlari olib borilmoqda. Muzeylar tarmog‘i rivojlantirildi: mavjud muzeylar modernizatsiya qilindi, yangi muzeylar ochildi, raqamli muzey texnologiyalari joriy etilmoqda.

Madaniyat sohasidagi xalqaro hamkorlik O‘zbekistonning yumshoq kuchi (soft power) sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. O‘zbekiston YUNESKO bilan madaniy meros, ta'lim va ilm-fan sohasida faol hamkorlik qilmoqda. Xalqaro madaniy festivallar muntazam o‘tkazilmoqda: Sharq taronalari xalqaro musiqa festivali (Samarqand), Ipak yo‘li festivali va boshqalar. O‘zbek madaniyat kunlari xorijiy mamlakatlarda tashkil etilmoqda, xorijiy mamlakatlarning madaniyat kunlari O‘zbekistonda o‘tkazilmoqda. Xalqaro madaniy almashinuv dasturlari amalga oshirilmoqda: O‘zbek san'atkorlari xalqaro ko‘rgazmalarda ishtirok etmoqda, xorijiy san'atkorlar O‘zbekistonda gastrollar o‘tkazmoqda.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Bu hamkorlik O‘zbekistonning xalqaro obro‘sini oshirish va madaniy diplomatiya orqali tashqi siyosat maqsadlarini amalga oshirishga xizmat qilmoqda.

4. Ma'naviy tahdidlarga qarshi kurash va yoshlar ma'naviyatini shakllantirish

Zamonaviy dunyoda ma'naviy tahdidlar tobora murakkab va xilma-xil shakllar kasb etmoqda. Ma'naviy tahdid deganda jamiyatning ma'naviy asoslariga, milliy qadriyatlarga, madaniy identitetga va axloqiy normalarga salbiy ta'sir ko‘rsatuvchi har qanday kuch va hodisalar tushuniladi. Asosiy ma'naviy tahdidlar quyidagilardan iborat: diniy ekstremizm va radikalizm – diniy g‘oyalarni noto‘g‘ri talqin qilish orqali zo‘ravonlik va terrorizmga undash; ommaviy madaniyatning salbiy ta'siri – iste'mol madaniyati, axloqsizlik, zo‘ravonlik va boshqa salbiy hodisalarni targ‘ib qilish; axborot urushi va dezinformatsiya – yolg‘on axborot, mafkuraviy ta'sir va psixologik manipulyatsiya orqali jamiyatning ma'naviy birligini buzish; giyohvandlik va alkogolizm – yoshlar orasida giyohvand moddalar va spirtli ichimliklarning tarqalishi; kiberxavfsizlik tahdidlari – internet orqali destruktiv g‘oyalarning yoyilishi, kiberjinoyatchilik va shaxsiy ma'lumotlarning suiiste'mol qilinishi.

Diniy ekstremizmga qarshi kurash O‘zbekistondagi ma'naviy xavfsizlik siyosatining eng muhim yo‘nalishlaridan biridir. Markaziy Osiyo mintaqasi geosiyosiy joylashuviga ko‘ra ekstremistik va terroristik tashkilotlarning ta'sir doirasiga kirish xavfiga ega. Afg‘onistondagi beqarorlik, xalqaro terroristik tashkilotlarning faoliyati va ularning internet orqali g‘oyalarini yoyish urinishlari doimiy xavf manbai bo‘lib turibdi. O‘zbekistonda diniy ekstremizmga qarshi kurash uchun kompleks yondashuv qo‘llanilmoqda: birinchidan, huquqiy mexanizmlar – terrorizmga va ekstremizmga qarshi qonunchilik kuchaytirilgan, jinoyat javobgarligi belgilangan; ikkinchidan, profilaktika ishlari – mahalla, ta'lim muassasalari va diniy tashkilotlar orqali tushuntirish va

BUKHARA_HAMD_PRINT

targ‘ibot ishlari olib borilmoqda; uchinchidan, reabilitatsiya dasturlari – ekstremistik g‘oyalar ta'siriga tushgan shaxslarni qayta ijtimoiylashtirish dasturlari amalga oshirilmoqda; to‘rtinchidan, xalqaro hamkorlik – terrorizmga qarshi kurash bo‘yicha mintaqaviy va xalqaro hamkorlik kuchaytirilmoqda.

Axborot xavfsizligi va dezinformatsiyaga qarshi kurash zamonaviy ma'naviy tahdidlarga qarshi kurashning muhim yo‘nalishidir. Internet va ijtimoiy tarmoqlar davri axborot oqimini keskin oshirdi va yolg‘on axborotni aniq ma'lumotlardan ajratish tobora qiyinlashmoqda. «Yolg‘on yangiliklar» (fake news), deepfake texnologiyalari, bot tarmoqlar orqali jamiyat fikrini manipulyatsiya qilish – bularning barchasi ma'naviy xavfsizlikka tahdid soladi. O‘zbekistonda axborot xavfsizligini ta'minlash bo‘yicha bir qator chora-tadbirlar ko‘rilmoqda: axborot xavfsizligi to‘g‘risidagi qonunchilik takomillashtirildi, kiberxavfsizlik markazi yaratildi, axborot savodxonligini oshirish dasturlari amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, so‘z erkinligi va axborot xavfsizligi o‘rtasidagi muvozanatni saqlash muhim vazifa bo‘lib qolmoqda: davlat xavfli axborotning oldini olish bilan birga fuqarolarning axborot olish va fikr bildirish huquqlarini ta'minlashi zarur.

Yoshlar ma'naviyatini shakllantirish O‘zbekiston uchun strategik ahamiyatga ega vazifa hisoblanadi. Mamlakatda aholining 60 foizdan ortig‘i 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlardan tashkil topgan – bu demografik xususiyat yoshlar siyosatini alohida dolzarb qiladi. Yoshlar ma'naviyatini shakllantirish bir necha asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, ta'lim tizimida ma'naviy tarbiya – maktab va oliy ta'lim muassasalarida «Ma'naviyat asoslari», «Milliy g‘oya», «Vatanparvarlik tarbiyasi» kabi fanlar o‘qitilmoqda. Ikkinchidan, yoshlar tashkilotlari va harakatlari – O‘zbekiston Yoshlar ittifoqi, «Kamolot» yoshlar ijtimoiy harakati, volontyorlik harakatlari orqali yoshlar ma'naviy-ma'rifiy faoliyatga jalb etilmoqda. Uchinchidan, sport va jismoniy tarbiya – sport ma'naviy tarbiyaning muhim vositasi sifatida keng qo‘llanilmoqda, «Barkamol

BUKHARA_HAMD_PRINT

avlod» dasturi orqali yoshlarning jismoniy va ma'naviy kamolotiga e'tibor qaratilmoqda.

Kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish yoshlar ma'naviyatini shakllantirishning eng muhim vositalaridan biri sifatida alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezident Sh.M. Mirziyoyev kitobxonlikni targʻib qilish boʻyicha maxsus farmonlar imzoladi va shaxsan bu masalaga katta e'tibor qaratmoqda. «Kitobxon xalq – ma'naviy yuksak xalq» shiori ostida keng koʻlamli harakatlar amalga oshirilmoqda: kutubxonalar tarmogʻi modernizatsiya qilinmoqda, yangi kutubxonalar qurilmoqda, elektron kutubxonalar yaratilmoqda. Maktab va oliy ta'lim muassasalarida kitobxonlik soatlari joriy etildi, kitob tanlovlari va musobaqalar tashkil etilmoqda. Nashriyot faoliyati ham qoʻllab-quvvatlanmoqda: yangi kitoblar nashr etish hajmi oshirildi, tarjima adabiyoti kengaytirildi, bolalar adabiyoti va ilmiy-ommabop nashrlar koʻpaytirildi.

Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda oila va mahallaning roli muhim oʻrin tutadi. Oila – ma'naviy tarbiyaning birlamchi va eng samarali muhiti: bolaning qadriyatlari, axloqiy normalari va dunyoqarashi avvalo oilada shakllanadi. Shuning uchun ham oila institutini mustahkamlash, ota-onalarning tarbiyaviy mas'uliyatini oshirish yoshlar ma'naviyatini shakllantirish siyosatining muhim yoʻnalishidir. Mahalla ham ma'naviy tarbiyaning muhim institutlaridan biri: mahalla oqsoqollari va obroʻli kishilar yoshlar tarbiyasida an'anaviy ravishda muhim oʻrin tutgan va bu an'ana hozirgi kunda ham davom etmoqda. «Mahalla – ma'naviyat qoʻrgʻoni» shiori ostida mahallalarda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar, uchrashuvlar, musobaqalar muntazam oʻtkazilmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy sharoitda yoshlar ma'naviyatini shakllantirish an'anaviy usullar bilan birga zamonaviy texnologiyalar – ijtimoiy tarmoqlar, onlayn platformalar, multimedia kontenti – dan ham samarali foydalanishni talab qiladi. Bu ikkala yondashuvning uygʻunligi yoshlar ma'naviyatini samarali shakllantirishning asosiy sharti hisoblanadi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Nazorat savollari:

1. Ma'naviy taraqqiyot tushunchasining mohiyatini izohlang.
2. Milliy qadriyatlarni asrash va rivojlantirish bo‘yicha qanday ishlar olib borilmoqda?
3. Madaniyat va san'at sohasidagi islohotlar haqida nimalarni bilasiz?
4. Ma'naviy tahdidlarga qarshi kurashning samarali usullarini sanab o‘ting.
5. Yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda davlat siyosatining o‘rnini baholang.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T.: Ma'naviyat, 2008.
3. "Madaniyat to‘g‘risida" O‘zbekiston Respublikasi Qonuni.
4. Otamurodov S. Ma'naviyat asoslari. – T.: O‘zbekiston, 2022.
5. YUNESKO madaniy meros ro‘yxati va hisobotlari. unesco.org

BUKHARA_HAMD_PRINT

10 - MAVZU: MILLIY MANFAATLARDAN KELIB CHIQQAN HOLDA UMUMBASHARIY MUAMMOLARGA YONDASHISH

Reja:

1. Globallashuv sharoitida milliy manfaatlar va umumbashariy muammolar mushtarakligi
2. Ekologik muammolar va iqlim o‘zgarishiga O‘zbekistonning yondashuvi
3. Orol dengizi muammosi va uning yechimi bo‘yicha xalqaro hamkorlik
4. Barqaror rivojlanish maqsadlari (BMM) va O‘zbekistonning ularga hissasi

Kalit so‘zlar: *Umumbashariy muammolar, globallashuv, milliy manfaatlar, ekologiya, iqlim o‘zgarishi, Orol dengizi, barqaror rivojlanish, suv resurslari, BMM, xalqaro hamkorlik*

1. Globallashuv sharoitida milliy manfaatlar va umumbashariy muammolar mushtarakligi

Globallashuv – bu dunyo mamlakatlari va xalqlarining iqtisodiy, siyosiy, madaniy va axborot sohalarida tobora ko‘proq o‘zaro bog‘lanishi va bir-biriga ta'sir ko‘rsatishi jarayonidir. XXI asrda globallashuv barcha mamlakatlar, jumladan O‘zbekiston uchun ham yangi imkoniyatlar va yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bir tomondan, globallashuv xalqaro savdoni kengaytirish, investitsiyalarni jalb etish, ilg‘or texnologiyalarni joriy etish va madaniy almashuvni rivojlantirish imkoniyatlarini yaratadi. Boshqa tomondan, u iqlim o‘zgarishi, terrorizmning tarqalishi, pandemiyalar, kiberxavfsizlik tahdidlari, noqonuniy migratsiya va ekologik inqirozlar kabi umumbashariy muammolarni kuchaytiradi. Bu muammolarning o‘ziga xos xususiyati shundaki, ularni biron bir mamlakat yolg‘iz o‘zi hal eta olmaydi – ular faqat xalqaro hamkorlik orqali yechim topishi mumkin.

Milliy manfaatlar – bu har bir davlatning o‘z fuqarolari farovonligini, xavfsizligini, suvereniteti va hududiy yaxlitligini ta'minlash, iqtisodiy taraqqiyotga erishish va xalqaro maydonda

BUKHARA_HAMD_PRINT

obroʻsini mustahkamlashga qaratilgan strategik maqsadlaridir. Milliy manfaatlar tushunchasi xalqaro munosabatlar nazariyasida markaziy oʻrin tutadi: realizm maktabining asoschisi Hans Morgenthau milliy manfaatlarni tashqi siyosatning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida ta'riflagan. Biroq zamonaviy dunyoda milliy manfaatlar va umumbashariy muammolar oʻrtasidagi chegara tobora noaniqroq boʻlib bormoqda: iqlim oʻzgarishi milliy iqtisodiyotga bevosita ta'sir koʻrsatadi, pandemiyalar milliy sogʻliqni saqlash tizimini sinaydi, terrorizmning tarqalishi milliy xavfsizlikka tahdid soladi. Shuning uchun ham zamonaviy davlatlar oʻzlarining milliy manfaatlarini himoya qilish uchun umumbashariy muammolarni hal etishda faol ishtirok etishlari zarur.

Oʻzbekiston milliy manfaatlarning umumbashariy muammolar bilan bogʻliqligini toʻliq anglagan holda tashqi siyosatini amalga oshirmoqda. Mamlakatning milliy manfaatlari quyidagi asosiy yoʻnalishlarni oʻz ichiga oladi: birinchidan, davlat suverenitetini va hududiy yaxlitligini ta'minlash; ikkinchidan, iqtisodiy taraqqiyotni ta'minlash va aholining farovonligini oshirish; uchinchidan, mintaqaviy barqarorlik va xavfsizlikni mustahkamlash; toʻrtinchidan, ekologik barqarorlikni ta'minlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish; beshinchidan, xalqaro maydonda mamlakatning obroʻsini oshirish. Bu milliy manfaatlarning har biri umumbashariy muammolar bilan chambarchas bogʻliq: iqlim oʻzgarishi Oʻzbekistonning suv resurslari va qishloq xoʻjaligiga bevosita ta'sir koʻrsatadi, terrorizm mintaqaviy xavfsizlikka tahdid soladi, pandemiyalar aholining sogʻligʻiga xavf tugʻdiradi.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev rahbarligida Oʻzbekiston umumbashariy muammolarga yondashishda faol va tashabbuskor pozitsiyani egalladi. BMT Bosh Assambleyasidagi nutqlarida Prezident bir qator muhim tashabbuslar ilgari surdi: Orol dengizi muammosini hal etish boʻyicha xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, Afgʻonistondagi tinchlik jarayoniga koʻmaklashish, Markaziy Osiyo

BUKHARA_HAMD_PRINT

mintaqasida hamkorlikni rivojlantirish, terrorizmga va ekstremizmga qarshi kurashda xalqaro birdamlikni mustahkamlash. Bu tashabbuslar O‘zbekistonning milliy manfaatlarini umumbashariy muammolarni hal etish bilan uyg‘unlashtirish strategiyasining yorqin namunasidir. Mamlakat mintaqaviy muammolarni hal etish orqali o‘z milliy xavfsizligini mustahkamlaydi, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish orqali iqtisodiy manfaatlarini himoya qiladi va global muammolarga faol yondashish orqali xalqaro obro‘sini oshiradi.

Umumbashariy muammolarning klassifikatsiyasi va ularning O‘zbekistonga ta'siri turli tomonlardan namoyon bo‘ladi. Ekologik muammolar – iqlim o‘zgarishi, suv tanqisligi, cho‘llanish, biodiversitetning yo‘qolishi – O‘zbekiston uchun eng dolzarb global muammolar hisoblanadi, chunki mamlakat cho‘l va yarim cho‘l iqlim mintaqasida joylashgan, suv resurslari cheklangan va Orol dengizi fojia darajasiga yetgan. Ijtimoiy-iqtisodiy muammolar – kambag‘allik, tengsizlik, noqonuniy migratsiya – O‘zbekiston aholisining bir qismiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi. Xavfsizlik muammolari – terrorizmning tarqalishi, giyohvandlik savdosi, kibertahdidlar – Markaziy Osiyaning geosiyosiy joylashuvi tufayli alohida ahamiyat kasb etadi. Sog‘liqni saqlash muammolari – pandemiyalar (COVID-19 tajribasi), yuqumli kasalliklar, antibiotiklarga chidamlilik – global sog‘liqni saqlash tizimining zaifligini ko‘rsatdi.

O‘zbekistonning umumbashariy muammolarga yondashish strategiyasi bir necha muhim tamoyillarga asoslanadi. Birinchidan, ko‘p tomonlama hamkorlik (multilateralism) tamoyili – O‘zbekiston BMT, ShHT, MDH va boshqa xalqaro tashkilotlar doirasida global muammolarni hal etishda faol ishtirok etadi. Ikkinchidan, mintaqaviy hamkorlik tamoyili – Markaziy Osiyo mamlakatlarining birgalikdagi sa'y-harakatlari mintaqaviy muammolarni samarali hal etishning zaruriy sharti sifatida qaraladi. Uchinchidan, milliy manfaatlar va xalqaro mas'uliyat muvozanati – O‘zbekiston o‘z

BUKHARA_HAMD_PRINT

milliy manfaatlarini himoya qilish bilan birga, xalqaro hamjamiyatning mas'ul a'zosi sifatida global muammolarni hal etishda o‘z hissasini qo‘shadi. To‘rtinchidan, pragmatik yondashuv – umumbashariy muammolarga ideologik emas, balki amaliy natijaga yo‘naltirilgan holda yondashiladi. Bu strategiya O‘zbekistonni mintaqaviy va global miqyosda mas'uliyatli va ishonchli hamkor sifatida ko‘rsatmoqda.

2. Ekologik muammolar va iqlim o‘zgarishiga O‘zbekistonning yondashuvi

Ekologik muammolar XXI asrning eng dolzarb umumbashariy muammolari qatorida turadi va O‘zbekiston uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Mamlakat arid (quruq) iqlim mintaqasida joylashgan bo‘lib, suv resurslari cheklangan, cho‘llanish jarayoni davom etmoqda, biologik xilma-xillik tahdid ostida va Orol dengizi fojiasi ekologik inqirozning eng yorqin namunalaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistondagi asosiy ekologik muammolar quyidagilardan iborat: suv tanqisligi va suv resurslaridan nosamarali foydalanish – Amudaryo va Sirdaryo daryolari mamlakatning asosiy suv manbalari bo‘lib, ularning suv hajmi iqlim o‘zgarishi va yuqori oqimdagi davlatlarning suv resurslaridan foydalanishi natijasida kamaymoqda; cho‘llanish – Qizilqum va Qoraqum cho‘llarining kengayishi, tuproq degradatsiyasi; havo ifloslanishi – shaharlarda, ayniqsa Toshkentda, avtotransport va sanoat chiqindilari tufayli havo sifatining yomonlashishi; chiqindilarni boshqarish muammosi – qattiq maishiy chiqindilarni qayta ishlash tizimining yetarli rivojlanmaganligi.

Iqlim o‘zgarishi O‘zbekiston uchun jiddiy tahdid hisoblanadi va uning ta'siri allaqachon sezila boshlanmoqda. Ilmiy tadqiqotlarga ko‘ra, Markaziy Osiyo mintaqasida o‘rtacha harorat global o‘rtacha ko‘rsatkichdan tezroq oshmoqda: so‘nggi 50 yil ichida mintaqadagi o‘rtacha harorat 0,5–1,5 daraja Selsiyga oshdi. Bu o‘zgarish bir qator jiddiy oqibatlarga olib kelmoqda: muzliklar erishining tezlashishi – Tyanshan va Pomir tog‘laridagi muzliklar, ya'ni Amudaryo va

BUKHARA_HAMD_PRINT

Sirdaryoning asosiy suv manbalari, jadal erimoqda va bu uzoq muddatda suv resurslarining keskin kamayishiga olib kelishi mumkin; qurg‘oqchilikning kuchayishi – yog‘ingarchilik miqdorining kamayishi va bug‘lanishning ortishi qishloq xo‘jaligiga jiddiy ta'sir ko‘rsatmoqda; ekstremal ob-havo hodisalarining ko‘payishi – kuchli yomg‘irlar, sel, qurg‘oqchilik va issiqlik to‘lqinlari tez-tez kuzatilmoqda. Bu hodisalar mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligi, aholining sog‘lig‘i va iqtisodiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi.

O‘zbekiston iqlim o‘zgarishiga moslashish va uning salbiy oqibatlarini yumshatish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlar ko‘rmoqda. 2021-yilda O‘zbekiston o‘zining yangilangan Milliy belgilangan hissa (NDC) hujjatini BMTning Iqlim o‘zgarishi bo‘yicha doiraviy konventsiyasiga taqdim etdi, unda 2030-yilga kelib issiqxona gazlari emissiyasini 2010-yildagi darajaga nisbatan 35 foizga kamaytirish majburiyati belgilangan. Bu maqsadga erishish uchun bir qator strategik yo‘nalishlar belgilangan: energiya samaradorligini oshirish – sanoat, transport va qurilish sohalarida energiya iste'molini kamaytirish; qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish – quyosh va shamol energetikasi; yashil transport – elektromobillar va jamoat transportini rivojlantirish; yashil qurilish – energiya tejamkor binolar qurish standartlarini joriy etish.

Qayta tiklanuvchi energiya manbalari O‘zbekistonning iqlim o‘zgarishiga qarshi kurash strategiyasining muhim tarkibiy qismidir. Mamlakat ulkan quyosh energiyasi salohiyatiga ega: yiliga 300 dan ortiq quyoshli kun bo‘lib, quyosh radiatsiyasi darajasi dunyodagi eng yuqori ko‘rsatkichlardan biri. 2019-yildan boshlab O‘zbekistonda yirik quyosh elektr stantsiyalari qurilishi boshlandi: Navoiy viloyatida 100 MVt quvvatga ega birinchi yirik quyosh elektr stantsiyasi ishga tushirildi, Samarqand, Jizzax, Buxoro va boshqa viloyatlarda yangi stantsiyalar qurilmoqda. Shamol energetikasi ham rivojlantirilmoqda: Navoiy va Buxoro viloyatlarida shamol elektr stantsiyalari loyihalari amalga oshirilmoqda. Hukumat 2030-

BUKHARA_HAMID_PRINT

yilga kelib qayta tiklanuvchi energiya manbalarining umumiy elektr energiyasi ishlab chiqarishdagi ulushini 25–30 foizga yetkazish maqsadini belgilagan. Bu maqsadga erishish uchun xorijiy investorlar va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda yirik loyihalar amalga oshirilmoqda.

Suv resurslarini boshqarish O‘zbekistonning ekologik siyosatining eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakat suvdan eng ko‘p foydalanadigan davlatlardan biri bo‘lib, qishloq xo‘jaligi suv iste'molining 90 foizdan ortig‘ini tashkil etadi. Sug‘orish tizimining samaradorligini oshirish uchun tomchilatib sug‘orish, yomg‘irlatib sug‘orish va boshqa suv tejovchi texnologiyalar joriy etilmoqda. So‘nggi yillarda tomchilatib sug‘orish maydonlari sezilarli kengaydi va bu jarayon davom ettirilmoqda. Ichimlik suvi ta'minotini yaxshilash bo‘yicha ham muhim ishlar olib borilmoqda: shahar va qishloqlardagi suv ta'minoti tizimlari yangilanmoqda, suv tozalash inshootlari qurilmoqda. Transxudud suv resurslarini boshqarish masalasi ham muhim: O‘zbekiston qo‘shni davlatlar – Qirg‘iziston, Tojikiston, Qozog‘iston, Turkmaniston – bilan suv resurslarini adolatli taqsimlash bo‘yicha muzokaralar olib bormoqda.

Biologik xilma-xillikni saqlash va cho‘llanishga qarshi kurash ham O‘zbekistonning ekologik siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. Mamlakatda 11 ta davlat qo‘riqxonasi, 2 ta milliy tabiat bog‘i va 9 ta davlat buyurtmaxonasi faoliyat yuritmoqda. Qizil kitobga kiritilgan noyob hayvon va o‘simlik turlarini saqlash bo‘yicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda: Buxoro bug‘usi (Saygak), Turkiston silovsin, laylak va boshqa noyob turlarni ko‘paytirish va tabiiy yashash muhitini tiklash ishlari olib borilmoqda. Cho‘llanishga qarshi kurash doirasida o‘rmon ekilishi, himoya o‘rmon poloslari yaratilish va tuproq degradatsiyasini oldini olish bo‘yicha dasturlar amalga oshirilmoqda. Orol dengizi qurigan tubida saxsovul va boshqa cho‘l o‘simliklari ekilmoqda – bu loyiha

BUKHARA_HAMD_PRINT

Orolbo‘yi mintaqasidan tuz va chang ko‘tarilishini kamaytirish va ekologik vaziyatni yaxshilashga qaratilgan.

3. Orol dengizi muammosi va uning yechimi bo‘yicha xalqaro hamkorlik

Orol dengizi muammosi XX asrning eng yirik ekologik fojialari qatorida turadi va u nafaqat O‘zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo mintaqasi hamda global ekologik tizim uchun jiddiy muammo hisoblanadi. Orol dengizi bir paytlar dunyodagi to‘rtinchi eng katta ko‘l bo‘lgan: 1960-yillarda uning maydoni 68 000 kvadrat kilometrni tashkil etgan, suv hajmi 1083 kub kilometr bo‘lgan va u boy baliq zaxiralariga ega bo‘lgan. Biroq 1960-yillardan boshlab Sovet hukumatining paxta monokulturesi siyosati natijasida Amudaryo va Sirdaryodan sug‘orish maqsadida ortiqcha suv olib qo‘yilishi dengizga keladigan suv miqdorini keskin kamaytirdi. Natijada Orol dengizi qurib boshladi: 2020-yilga kelib dengiz o‘z hajmining 90 foizdan ko‘prog‘ini yo‘qotdi, suv sathi 25 metrdan ortiq pasaydi, sho‘rlanganligi 8–10 baravar oshdi va barcha baliq turlari yo‘qoldi.

Orol dengizining qurishining ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy oqibatlari nihoyatda og‘ir bo‘ldi. Ekologik oqibatlar: dengiz qurigan tubidan har yili millionlab tonna tuz va zaharli kimyoviy moddalar shamol bilan ko‘tarilib, atrofdagi hududlarga tarqalmoqda – bu «tuz bo‘ronlari» yuz minglab kvadrat kilometr hududga ta'sir ko‘rsatadi. Qurigan tub cho‘lga aylandi – bu hudud «Orolqum» yoki «Aralkum» deb nomlanadi. Mintaqadagi iqlim o‘zgardi: qishlar sovuqroq, yozlar issiqroq bo‘ldi, yog‘ingarchilik kamaydi. Ijtimoiy oqibatlar: Orolbo‘yi aholisi – Qoraqalpog‘iston va Xorazm viloyatining aholisi – og‘ir ekologik sharoitda yashashga majbur bo‘ldi. Bu hududlarda surunkali nafas olish kasalliklari, buyrak kasalliklari, kamqonlik va boshqa kasalliklar darajasi mamlakatning boshqa hududlariga nisbatan bir necha baravar yuqori. Ayniqsa, ayollar va bolalar sog‘lig‘iga ta'sir jiddiy: onalar va chaqaloqlar o‘limi ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lib qolgan.

BUKHARA_HAMD_PRINT

O‘zbekiston Orol dengizi muammosini hal etish bo‘yicha milliy darajada keng ko‘lamli chora-tadbirlar ko‘rmoqda. 2017-yilda Prezident Sh.M. Mirziyoyev farmoni bilan Orolbo‘yi mintaqasini rivojlantirish bo‘yicha Davlat dasturi qabul qilindi. Bu dastur doirasida bir qator muhim loyihalar amalga oshirilmoqda: birinchidan, Orolbo‘yi aholisining turmush sharoitlarini yaxshilash – toza ichimlik suvi ta'minotini kengaytirish, sog‘liqni saqlash muassasalarini modernizatsiya qilish, ta'lim infratuzilmasini rivojlantirish; ikkinchidan, mintaqaning iqtisodiy rivojlanishini ta'minlash – yangi ish o‘rinlari yaratish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, qishloq xo‘jaligini diversifikatsiya qilish; uchinchidan, ekologik tiklanishni ta'minlash – Orol dengizi qurigan tubida o‘rmonlashtirish ishlari (6 million gektar hududda saxsovul ekildi), Orolbo‘yi mintaqasida suv tanqisligi muammosini hal etish bo‘yicha loyihalar.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev Orol dengizi muammosini global e'tiborga havola etish bo‘yicha faol xalqaro tashabbuslar ilgari surdi. 2018-yilda BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida Prezident Orol dengizi mintaqasini BMTning ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar zonasi deb e'lon qilish tashabbusini ilgari surdi va bu taklif qo‘llab-quvvatlandi. 2021-yilda BMT Bosh Assambleyasi O‘zbekistonning tashabbusi bilan «Orol dengizi mintaqasini ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar zonasi deb e'lon qilish to‘g‘risida» maxsus rezolyutsiya qabul qildi. 2023-yilda Prezident Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasida Orol dengizi bo‘yicha maxsus trast fond tashkil etish tashabbusini ilgari surdi. Bu tashabbuslar Orol muammosining global miqyosda tan olinishi va uning hal etilishiga xalqaro resurslarning jalb etilishi uchun muhim qadam bo‘ldi.

Orol dengizi muammosini hal etish bo‘yicha xalqaro hamkorlik keng ko‘lamli xarakter kasb etmoqda. Markaziy Osiyo davlatlari birgalikda 1993-yilda Xalqaro Orol dengizini qutqarish fondi (IFAS) ni tashkil etdilar – bu fond Orol dengizi havzasidagi ekologik

BUKHARA_HAMD_PRINT

muammolarni hal etish bo‘yicha mintaqaviy hamkorlikning asosiy platformasi hisoblanadi. O‘zbekiston 2018–2023 yillarda IFAS raisligini amalga oshirdi va bu davrda fondning faoliyatini sezilarli jonlantirdi. BMT agentliklari – UNDP, UNEP, UNICEF, FAO – Orolbo‘yi mintaqasida turli loyihalarni amalga oshirmoqda. Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya institutlari mintaqadagi infratuzilma va ekologik loyihalarga kreditlar ajratmoqda. Yevropa Ittifoqi ham Orol dengizi muammosini hal etish bo‘yicha dasturlarni moliyalashtirmoqda.

Orol dengizi muammosining yechimida erishilgan muayyan natijalar ham mavjud. Shimoliy Orol dengizi (Kichik Orol) Qozog‘iston hududida Qo‘qo‘ral to‘g‘oni qurilishi natijasida qisman tiklanmoqda: suv sathi oshdi, sho‘rlanganlik kamaydi va baliq turlari qaytmoqda. O‘zbekiston hududida qurigan dengiz tubida 1,7 million gektardan ortiq hududda saxsovul va boshqa o‘simliklar ekildi – bu tuz bo‘ronlarini kamaytirish va ekologik vaziyatni yaxshilashga xizmat qilmoqda. Orolbo‘yi aholi uchun toza ichimlik suvi ta'minoti yaxshilandi, sog‘liqni saqlash muassasalari modernizatsiya qilindi. Biroq, Orol dengizini to‘liq tiklash hozirgi sharoitda imkonsiz deb qaralmoqda – asosiy maqsad mintaqadagi ekologik va ijtimoiy vaziyatni yaxshilash, aholining hayot sifatini oshirish va kelajakda shunga o‘xshash fojialarning takrorlanishini oldini olishdir.

4. Barqaror rivojlanish maqsadlari (BMM) va O‘zbekistonning ularga hissasi

Barqaror rivojlanish maqsadlari (BMM) – bu 2015-yilda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan «2030-yilga qadar barqaror rivojlanish sohasidagi kun tartibi» doirasidagi 17 ta global maqsad va 169 ta vazifalar majmuasidir. BMM Mingyillik rivojlanish maqsadlarining (2000–2015) davomi bo‘lib, ular yanada kengroq va ambitsiyali xarakterga ega. 17 ta maqsad quyidagilarni o‘z ichiga oladi: kambag‘allikni tugatish (1), ochlikni tugatish (2), sog‘lom hayot (3), sifatli ta'lim (4), gender tenglik (5), toza suv va sanitariya

BUKHARA_HAMD_PRINT

(6), arzon va toza energiya (7), munosib ish va iqtisodiy o‘sish (8), sanoat, innovatsiya va infratuzilma (9), tengsizlikni kamaytirish (10), barqaror shaharlar (11), mas'uliyatli iste'mol va ishlab chiqarish (12), iqlim o‘zgarishiga qarshi chora-tadbirlar (13), suv osti hayoti (14), quruqlik ekotizimlari (15), tinchlik va adolat (16), hamkorlik (17).

O‘zbekiston BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlariga sodiqligini rasman e'lon qilgan va ularni milliy rivojlanish strategiyasiga integratsiya qilgan. 2018-yilda O‘zbekistonda BMM bo‘yicha birinchi Ixtiyoriy milliy sharh (Voluntary National Review – VNR) tayyorlandi va BMT Yuqori darajali siyosiy forumiga taqdim etildi. 2023-yilda ikkinchi VNR tayyorlandi, unda BMM yo‘nalishida erishilgan natijalar va mavjud muammolar batafsil tahlil qilindi. BMM milliy maqsadlar bilan uyg‘unlashtirildi: Taraqqiyot strategiyasining (2022–2026) 100 ta maqsadli ko‘rsatkichidan ko‘pchiligi BMM indikatorlari bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liq. Har bir vazirlik va idora o‘z faoliyat sohasida BMM ga erishish bo‘yicha aniq vazifalar va ko‘rsatkichlarga ega. BMM bo‘yicha Muvofiqlashtirish kengashi tashkil etilgan, u strategik yo‘nalishlarni belgilaydi va amalga oshirilishini nazorat qiladi.

Kambag‘allikni tugatish (1-maqsad) va sifatli ta'lim (4-maqsad) O‘zbekiston uchun eng ustuvor BMM hisoblanadi. Kambag‘allikni qisqartirish bo‘yicha mamlakatda keng ko‘lamli dasturlar amalga oshirilmoqda: manzilli ijtimoiy yordam tizimlari, bandlikni ta'minlash dasturlari, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari. Ta'lim sohasida maktabgacha ta'lim qamrovining 27 foizdan 70 foizga o‘sishi, oliy ta'lim muassasalari sonining 77 tadan 210 dan ortiqqa oshishi, oliy ta'limga qamrovning 9 foizdan 38 foizga yetishi BMM 4-maqsadi yo‘nalishidagi muhim yutuqlardir. Sog‘lom hayot (3-maqsad) bo‘yicha ona va bola o‘limi ko‘rsatkichlarining kamayishi, vaccinalash qamrovining kengayishi, tibbiy infratuzilmaning modernizatsiya qilinishi muhim natijalar hisoblanadi. Gender tenglik (5-maqsad) bo‘yicha ayollarning siyosiy ishtirokini oshirish, ayollar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash,

BUKHARA_HAMD_PRINT

oilaviy zo‘ravonlikka qarshi kurash sohasida sezilarli ishlar amalga oshirildi.

Toza suv va sanitariya (6-maqsad) O‘zbekiston uchun alohida ahamiyatga ega bo‘lib, u Orol dengizi muammosi va suv tanqisligi bilan bevosita bog‘liq. Aholi uchun toza ichimlik suvi ta'minotini yaxshilash va sanitariya sharoitlarini takomillashtirish bo‘yicha yirik loyihalar amalga oshirilmoqda. Arzon va toza energiya (7-maqsad) bo‘yicha qayta tiklanuvchi energiya manbalarini rivojlantirish, energiya samaradorligini oshirish ishlari olib borilmoqda. Munosib ish va iqtisodiy o‘sish (8-maqsad) bo‘yicha YaIMning barqaror o‘sishi, tadbirkorlik muhitining yaxshilanishi, mehnat bozori islohotlari muhim natijalar hisoblanadi. Sanoat, innovatsiya va infratuzilma (9-maqsad) bo‘yicha IT sektori va raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi, infratuzilma loyihalarining amalga oshirilishi sezilarli natijalar bermoqda.

Iqlim o‘zgarishiga qarshi chora-tadbirlar (13-maqsad) O‘zbekiston uchun eng dolzarb BMM lardan biri hisoblanadi. Mamlakat Parij iqlim kelishuvini ratifikatsiya qilgan va issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirish bo‘yicha milliy majburiyatlarni belgilagan. Quruqlik ekotizimlari (15-maqsad) bo‘yicha biologik xilma-xillikni saqlash, cho‘llanishga qarshi kurash, o‘rmonlashtirish dasturlari amalga oshirilmoqda. Tinchlik, adolat va kuchli institutlar (16-maqsad) bo‘yicha sud-huquq islohotlari, korrupsiyaga qarshi kurash, inson huquqlarini himoya qilish sohasidagi islohotlar muhim natijalar bermoqda. Hamkorlik (17-maqsad) bo‘yicha O‘zbekiston xalqaro tashkilotlar, donormamlakatlar va xususiy sektor bilan BMM yo‘nalishida keng ko‘lamli hamkorlikni amalga oshirmoqda.

BMM ga erishish yo‘lidagi asosiy muammolar va istiqbollar ham muhim tahlilni talab qiladi. Moliyaviy resurslarning yetishmasligi BMM maqsadlariga erishishdagi eng katta to‘siqlardan biri hisoblanadi – bu muammoni hal etish uchun xalqaro yordam, xorijiy investitsiyalar va ichki resurslarni samarali jalb etish zarur.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Institutsional salohiyatning yetarli emasligi, statistik ma'lumotlar tizimining takomillashtirilishi zarurligi, mintaqaviy tengsizlikning mavjudligi ham muhim muammolar sifatida qaraladi. Biroq, O‘zbekistonning BMM ga erishish bo‘yicha ko‘rsatayotgan sa'y-harakatlari va erishayotgan natijalari xalqaro hamjamiyat tomonidan ijobiy baholanmoqda. BMT, Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlar O‘zbekistonning islohotlar dasturlari va BMM ga integratsiyalashuvi bo‘yicha yutuqlarini qayd etmoqda. 2030-yilga kelib BMM ning muhim qismiga erishish mamlakatning strategik maqsadi sifatida belgilangan va bu maqsadga erishish uchun barcha zarur shart-sharoitlar yaratilmoqda.

Nazorat savollari:

1. Milliy manfaatlar va umumbashariy muammolar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tushuntiring.
2. Orol dengizi muammosini hal etish bo‘yicha qanday xalqaro tashabbuslar mavjud?
3. O‘zbekistonning ekologik siyosatining asosiy yo‘nalishlarini sanab bering.
4. Barqaror rivojlanish maqsadlariga O‘zbekiston qanday hissa qo‘shmoqda?
5. Suv resurslari muammosini hal etishda mintaqaviy hamkorlikning ahamiyatini baholang.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.
2. Mirziyoyev Sh.M. BMT Bosh Assambleyasidagi nutqlari (2017–2023).
3. "Ekologik ekspertiza to‘g‘risida" O‘zbekiston Respublikasi Qonuni.
4. BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari hisobotlari. sdgs.un.org
5. Salixov Sh. Orol muammosi: o‘tmish, hozir va kelajak. – T.: Fan, 2022.

BUKHARA_HAMD_PRINT

11 - MAVZU: MAMLAKATIMIZ XAVFSIZLIGI VA MUDOFAA SALOHIYATINI KUCHAYTIRISH, OCHIQ, PRAGMATIC VA FAOL TASHQI SIYOSAT OLIB BORISH

Reja:

1. Milliy xavfsizlik tushunchasi va O‘zbekistonning xavfsizlik strategiyasi
2. Mudofaa salohiyatini kuchaytirish va qurolli kuchlarni modernizatsiya qilish
3. Ochiq va pragmatik tashqi siyosatning asosiy tamoyillari va yo‘nalishlari
4. Mintaqaviy hamkorlik va xalqaro tashkilotlar bilan munosabatlar

Kalit so‘zlar: *Milliy xavfsizlik, mudofaa salohiyati, tashqi siyosat, pragmatizm, diplomatiya, mintaqaviy hamkorlik, MDH, ShHT, terrorizm, chegaralar*

1. Milliy xavfsizlik tushunchasi va O‘zbekistonning xavfsizlik strategiyasi

Milliy xavfsizlik – bu davlatning suverenitetini, hududiy yaxlitligini, konstitutsiyaviy tuzumini, fuqarolarining hayoti va farovonligini ichki va tashqi tahdidlardan himoya qilish holatini anglatuvchi murakkab va ko‘p qirrali tushunchadir. Zamonaviy xalqaro munosabatlar nazariyasida milliy xavfsizlik tushunchasi an'anaviy harbiy xavfsizlikdan ancha kengaygan: u harbiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, axborot, ekologik va kiberxavfsizlik kabi ko‘plab sohalarni o‘z ichiga oladi. Kopengagen maktabining vakili Barri Buzan milliy xavfsizlikning beshta asosiy sektorini ajratib ko‘rsatgan: harbiy xavfsizlik (tashqi harbiy tahdidlardan himoya), siyosiy xavfsizlik (davlat tuzumining barqarorligi), iqtisodiy xavfsizlik (iqtisodiy mustaqillik va barqarorlik), ijtimoiy xavfsizlik (milliy identitet va madaniy qadriyatlarni saqlash) va ekologik xavfsizlik (tabiat va atrof-muhitni muhofaza qilish). Bu keng yondashuv zamonaviy davlatlarning xavfsizlik strategiyalarini shakllantirish uchun muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi.

BUKHARA - HAMD PRINT

O‘zbekiston mustaqillikka erishganidan buyon milliy xavfsizlikni ta'minlash masalasi davlat siyosatining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib kelgan. Mamlakatning geosiyosiy joylashuvi – Markaziy Osiyoning markazida, Afg‘oniston bilan chegaradosh hududda joylashganligi – milliy xavfsizlik masalasini alohida dolzarb qiladi. O‘zbekiston uchta asosiy xavfsizlik tahdidlari guruhiga duch keladi: birinchidan, terrorizmning va diniy ekstremizmning tarqalishi – Afg‘onistondagi beqarorlik, xalqaro terroristik tashkilotlarning faoliyati va ularning mintaqaga ta'sir ko‘rsatish urinishlari doimiy xavf manbai hisoblanadi; ikkinchidan, giyohvandlik savdosi va transxudud jinoyatchilik – Afg‘oniston dunyoning eng yirik giyohvand moddalar ishlab chiqaruvchisi bo‘lib, noqonuniy narkotik savdosi yo‘llari Markaziy Osiyo orqali o‘tadi; uchinchidan, suv resurslari va ekologik muammolar – suv tanqisligi mintaqadagi davlatlar o‘rtasidagi munosabatlarda potentsial nizolarning manbayi bo‘lishi mumkin.

O‘zbekistonning milliy xavfsizlik tizimining huquqiy asosi Konstitutsiya va bir qator maxsus qonunlardan iborat. Konstitutsiyaning yangilangan tahririda (2023) mamlakatning suverenitetini, hududiy yaxlitligini va konstitutsiyaviy tuzumini himoya qilish davlatning eng muhim vazifalari sifatida belgilangan. «Milliy xavfsizlik konsepsiyasi to‘g‘risida» qonun milliy xavfsizlikning asosiy yo‘nalishlarini, tahdidlarni va ularga qarshi kurash mexanizmlarini belgilab beradi. «Terrorizmga qarshi kurash to‘g‘risida», «Ekstremizmga qarshi kurash to‘g‘risida» qonunlar terrorizmga va ekstremizmga qarshi kurashning huquqiy asosini yaratadi. Milliy xavfsizlik xizmati, Ichki ishlar vazirligi, Davlat xavfsizlik xizmati va boshqa tegishli organlar mamlakatning xavfsizligini ta'minlash uchun mas'ul bo‘lgan asosiy institutlardir.

Prezident Sh.M. Mirziyoyev rahbarligida O‘zbekistonning xavfsizlik strategiyasi sifat jihatidan yangi bosqichga o‘tdi. Yangi yondashuv bir necha muhim tamoyillarga asoslanadi. Birinchidan, profilaktika ustuvorligi – muammolarning oldini olish, ularning

BUKHARA_HAMID_PRINT

sabablarini bartaraf etish, terrorizmga va ekstremizmga qarshi kurashda kuch ishlatishdan ko‘ra ma'naviy-ma'rifiy va ijtimoiy-iqtisodiy chora-tadbirlarni ko‘proq qo‘llash. Ikkinchidan, mintaqaviy hamkorlik – xavfsizlik muammolarini faqat milliy darajada emas, balki qo‘shni davlatlar va mintaqaviy tashkilotlar bilan birgalikda hal etish. Uchinchidan, xalqaro hamkorlik – global xavfsizlik muammolarini hal etishda xalqaro tashkilotlar va hamkorlar bilan faol ishlash. To‘rtinchidan, zamonaviylashtirish – xavfsizlik tizimini zamonaviy texnologiyalar va usullar asosida modernizatsiya qilish.

Terrorizmga va ekstremizmga qarshi kurash O‘zbekistonning xavfsizlik strategiyasining eng muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda. Mamlakatda bu sohada kompleks yondashuv qo‘llanilmoqda: birinchidan, huquqiy mexanizmlar – terrorizmga va ekstremizmga qarshi kurash bo‘yicha qonunchilik takomillashtirildi, jinoyat javobgarligi belgilandi; ikkinchidan, profilaktika ishlari – mahalla, ta'lim muassasalari va diniy tashkilotlar orqali tushuntirish va targ‘ibot ishlari kuchaytirildi; uchinchidan, reabilitatsiya dasturlari – ekstremistik g‘oyalar ta'siriga tushgan shaxslarni qayta ijtimoiylashtirish dasturlari ishlab chiqildi va amalga oshirildi. «Mehr» operatsiyalari doirasida yuzlab fuqarolar turli ekstremistik tashkilotlar ta'siridan chiqarilib, jamiyatga qaytarildi. Bu yondashuv xalqaro amaliyotda ham ijobiy baholanmoqda.

Kiberxavfsizlik zamonaviy xavfsizlik strategiyasining tobora muhimroq tarkibiy qismiga aylanmoqda. Raqamli texnologiyalarning keng tarqalishi yangi turdagi tahdidlarni keltirib chiqarmoqda: kiberhujumlar, shaxsiy ma'lumotlarning o‘g‘irlanishi, yolg‘on axborot tarqatish, davlat infratuzilmasiga qarshi kiberoperatsiyalar. O‘zbekistonda kiberxavfsizlikni ta'minlash bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda: Kiberxavfsizlik markazi tashkil etildi, kiberxavfsizlik to‘g‘risidagi qonunchilik qabul qilindi, davlat organlari va muhim infratuzilma ob'ektlarining kiberxavfsizligi kuchaytirildi. Xalqaro hamkorlik doirasida

BUKHARA_HAMD_PRINT

kiberxavfsizlik sohasidagi tajriba almashish va birgalikda faoliyat koʻrsatish yoʻlga qoʻyilmoqda. Biroq, bu soha juda tez rivojlanmoqda va doimiy yangilanish va moslashishni talab qiladi.

2. Mudofaa salohiyatini kuchaytirish va qurolli kuchlarni modernizatsiya qilish

Oʻzbekiston Qurolli Kuchlari mamlakatning suverenitetini, hududiy yaxlitligini va fuqarolarning xavfsizligini ta'minlashning eng muhim vositasi hisoblanadi. Oʻzbekiston Qurolli Kuchlari 1992-yil 14-yanvarda mustaqillik sharoitida tashkil etilgan va oʻshandan buyon mamlakat mudofaasining asosiy kafolati boʻlib kelmoqda. Qurolli Kuchlar tarkibiga Quruqlik qoʻshinlari, Harbiy-havo kuchlari va Havo hujumidan mudofaa qoʻshinlari, shuningdek maxsus operatsiyalar kuchlari kiradi. Oʻzbekiston Qurolli Kuchlari aholisi va iqtisodiy salohiyati jihatidan Markaziy Osiyodagi eng yirik harbiy kuchlardan biri hisoblanadi. Mamlakatning mudofaa siyosati mudofaaviy xarakterga ega: Oʻzbekiston biron bir harbiy blok yoki ittifoqqa a'zo emas va boshqa mamlakatlarga harbiy tahdid solmaydi.

Qurolli Kuchlarni modernizatsiya qilish soʻnggi yillarda mamlakatning mudofaa siyosatining eng ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylandi. Modernizatsiya bir necha asosiy yoʻnalishlarni oʻz ichiga oladi. Birinchidan, qurol-yarogʻ va harbiy texnikani yangilash – zamonaviy harbiy texnologiyalar, jumladan aloqa va razvedka tizimlari, aniq yoʻnaltirilgan qurollar, boshqariladigan aviatsiya vositalari (dronlar), zamonaviy zirhli texnika va artilleriya tizimlari sotib olinmoqda va milliy sanoatda ishlab chiqarilmoqda. Ikkinchidan, kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish – harbiy ta'lim muassasalari modernizatsiya qilinmoqda, oʻquv dasturlari zamonaviy harbiy fan yutuqlari asosida yangilanmoqda, xorijiy mamlakatlarning harbiy ta'lim muassasalari bilan hamkorlik kengaytirilmoqda. Uchinchidan, harbiy infratuzilmani yangilash – harbiy bazalar, poligonlar va boshqa infratuzilma ob'ektlari modernizatsiya qilinmoqda.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Mudofaa sanoatini rivojlantirish mamlakatning mudofaa salohiyatini kuchaytirishning muhim yo‘nalishidir. O‘zbekistonda milliy mudofaa sanoatini yaratish va rivojlantirish bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. «O‘zbekiston mudofaa sanoati» davlat kompaniyasi mudofaa buyumlarini ishlab chiqarish, ta'mirlash va modernizatsiya qilish bo‘yicha faoliyat yuritmoqda. Zirhli transport vositalari, aloqa uskunalari, shaxsiy himoya vositalari, strelka qurollari uchun o‘q-dorilar va boshqa harbiy buyumlar mamlakatda ishlab chiqarilmoqda. Xorijiy kompaniyalar bilan qo‘shma ishlab chiqarish loyihalari ham amalga oshirilmoqda: Turkiya, Xitoy, Rossiya va boshqa mamlakatlar bilan harbiy-texnik hamkorlik rivojlantirilmoqda. Mudofaa sanoatining rivojlanishi nafaqat harbiy xavfsizlikni, balki iqtisodiy rivojlanishni ham ta'minlaydi: yangi ish o‘rinlari yaratadi, texnologik salohiyatni oshiradi va eksport imkoniyatlarini kengaytiradi.

Harbiy xizmatni isloh qilish mudofaa salohiyatini kuchaytirishning muhim tarkibiy qismidir. O‘zbekistonda harbiy xizmat tizimida muhim o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda. Harbiy xizmatchilarning ijtimoiy himoyasi kuchaytirildi: maoshlar oshirildi, turar-joy ta'minoti yaxshilandi, tibbiy xizmatlar sifati oshirildi, oilaviy qo‘llab-quvvatlash dasturlari joriy etildi. Shartnomaviy harbiy xizmatga o‘tish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda: professional armiya tomon harakatlanish strategik yo‘nalish sifatida belgilangan. Harbiy intizom va harbiy odob-axloq masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda: harbiy xizmatchilarning huquqlari va majburiyatlari aniq belgilangan, harbiy prokurorlik nazorati kuchaytirilgan. Harbiy tibbiyot va sport ham rivojlantirilmoqda: harbiy xizmatchilarning jismoniy tayyorgarligi va sog‘lig‘ini ta'minlash bo‘yicha zamonaviy dasturlar joriy etilgan.

Fuqaro muhofazasi va favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik milliy xavfsizlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. O‘zbekiston Favqulodda vaziyatlar vazirligi mamlakatda tabiiy ofatlar, texnogen avariyalar va boshqa favqulodda vaziyatlarning oqibatlarini bartaraf

BUKHARA_HAMD_PRINT

etish va ularga tayyorgarlik koʻrish boʻyicha mas'ul boʻlgan asosiy organ hisoblanadi. Soʻnggi yillarda favqulodda vaziyatlarga javob berish tizimi sezilarli takomillashtirildi: zamonaviy texnik vositalar sotib olindi, qutqaruv boʻlinmalarining tayyorgarligi oshirildi, aholi orasida favqulodda vaziyatlarda harakatlanish boʻyicha tushuntirish ishlari kuchaytirildi. Zilzila xavfiga tayyorgarlik Oʻzbekiston uchun alohida ahamiyat kasb etadi: mamlakat seysmik faol mintaqada joylashgan va zilzila xavfi doimiy mavjud. Bu yoʻnalishda binolar va inshootlarning seysmik bardoshliligini oshirish, erta ogohlantirish tizimlarini joriy etish, aholi orasida mashgʻulotlar oʻtkazish boʻyicha tizimli ishlar olib borilmoqda.

Chegaralar xavfsizligini ta'minlash Oʻzbekistonning mudofaa salohiyatining muhim yoʻnalishi boʻlib, u mamlakatning geosiyosiy joylashuviga bogʻliq. Oʻzbekiston beshta davlat – Qozogʻiston, Qirgʻiziston, Tojikiston, Turkmaniston va Afgʻoniston bilan chegaradosh boʻlib, umumiy chegara uzunligi 6 000 kilometrdan ortiq. Ayniqsa, Afgʻoniston bilan boʻlgan 144 kilometrlik chegara alohida strategik ahamiyatga ega: Afgʻonistondagi beqarorlik, terroristik tashkilotlarning faoliyati va giyohvandlik savdosi bu chegaraning xavfsizligini ta'minlashni ustuvor vazifa qiladi. Chegaralar xavfsizligini ta'minlash uchun zamonaviy texnik vositalar – kuzatuv kameralari, radarlar, dronlar, elektron tizimlar – joriy etilmoqda, chegara qoʻshinlarining tayyorgarligi oshirilmoqda, qoʻshni davlatlar bilan chegaradagi hamkorlik kuchaytirilmoqda. Soʻnggi yillarda qoʻshni davlatlar bilan koʻp yillik chegara masalalari hal etildi, bu mintaqaviy barqarorlikka muhim hissa qoʻshdi.

3. Ochiq va pragmatik tashqi siyosatning asosiy tamoyillari va yoʻnalishlari

Oʻzbekistonning tashqi siyosati 2017-yildan boshlab tubdan oʻzgardi va «ochiq, pragmatik va faol» tashqi siyosat konsepsiyasi mamlakatning xalqaro munosabatlardagi asosiy strategik yoʻnalishiga aylandi. Bu oʻzgarish Prezident Sh.M. Mirziyoyevning tashqi siyosat sohasidagi yangi vizionini aks ettiradi. Ilgari

BUKHARA_HAMD_PRINT

O‘zbekiston nisbatan yopiq va ehtiyotkor tashqi siyosat yuritgan, qo‘shni davlatlar bilan munosabatlar ko‘pincha tarang bo‘lgan va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik cheklangan bo‘lgan. 2017-yildan boshlab bu yondashuv tubdan o‘zgartirildi: O‘zbekiston barcha qo‘shni davlatlar bilan munosabatlarni yaxshiladi, xalqaro tashkilotlardagi faoliyatini kuchaytirildi, yangi strategik sherikliklar o‘rnatdi. Bu o‘zgarish mamlakatning xalqaro obro‘sini sezilarli oshirdi va uni mintaqaviy va global miqyosda faol diplomat sifatida ko‘rsatdi.

Ochiq va pragmatik tashqi siyosatning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat. Birinchidan, ko‘p vektorli tashqi siyosat – O‘zbekiston biron bir yirik davlat yoki blokka bog‘lanmasdan, barcha mamlakatlar va xalqaro tashkilotlar bilan o‘zaro manfaatli munosabatlarni rivojlantiradi. Bu tamoyil mamlakatning strategik mustaqilligini saqlash va turli yo‘nalishlardan imkoniyatlarni jalb etish uchun muhim shart hisoblanadi. Ikkinchidan, pragmatizm – tashqi siyosat ideologik yondashuvlardan emas, balki aniq milliy manfaatlardan va amaliy natijalardan kelib chiqib amalga oshiriladi. Uchinchidan, ochiqlik va shaffoflik – tashqi siyosat ochiq va prognoz qilinadigan tarzda yuritiladi, xalqaro hamjamiyat O‘zbekistonning pozitsiyasi va niyatlaridan xabardor. To‘rtinchidan, qo‘shnichilik tamoyili – qo‘shni davlatlar bilan yaxshi munosabatlar tashqi siyosatning ustuvor yo‘nalishi sifatida belgilangan.

O‘zbekistonning ikki tomonlama munosabatlari so‘nggi yillarda sezilarli kengaydi va chuqurlashdi. Rossiya Federatsiyasi bilan strategik sheriklik munosabatlari mustahkamlandi: iqtisodiy hamkorlik hajmi oshdi, harbiy-texnik hamkorlik rivojlandi, madaniy-gumanitar aloqalar kengaydi. Xitoy Xalq Respublikasi bilan hamkorlik yangi darajaga ko‘tarildi: Xitoy O‘zbekistonning eng yirik savdo hamkori va investori bo‘lib, «Bir kamar, bir yo‘l» tashabbusi doirasida yirik infratuzilma loyihalari amalga oshirilmoqda. Amerika Qo‘shma Shtatlari bilan strategik sheriklik rivojlantirilmoqda: xavfsizlik, iqtisodiyot, ta'lim va demokratik

BUKHARA_HAMD_PRINT

islohotlar sohasida hamkorlik kengaydi. Turkiya bilan aloqalar yangi bosqichga o‘tdi: iqtisodiy, madaniy va harbiy hamkorlik chuqurlashdi. Janubiy Koreya, Yaponiya, Hindiston va boshqa Osiyo davlatlari bilan ham hamkorlik faol rivojlantirilmoqda.

Yevropa Ittifoqi bilan munosabatlar ham sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarildi. O‘zbekiston va YI o‘rtasida Kengaytirilgan sherikchilik va hamkorlik bitimi (EPCA) bo‘yicha muzokaralar olib borilmoqda, bu bitim ikki tomon o‘rtasidagi munosabatlarning huquqiy bazasini sezilarli mustahkamlaydi. YI O‘zbekistondagi islohotlarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha moliyaviy va texnik yordam ko‘rsatmoqda. Buyuk Britaniya, Germaniya, Frantsiya va boshqa Yevropa davlatlari bilan ikki tomonlama munosabatlar rivojlantirilmoqda. Arab davlatlari – Saudiya Arabistoni, BAA, Qatar – bilan ham hamkorlik kengaydi: investitsiyalar, turizm, ta'lim va energetika sohalarida birgalikda loyihalar amalga oshirilmoqda. Bu keng ko‘lamli ikki tomonlama munosabatlar O‘zbekistonning ko‘p vektorli tashqi siyosatining amaliy ifodasidir.

Afg‘oniston masalasi O‘zbekistonning tashqi siyosatida alohida o‘rin tutadi. Afg‘onistondagi vaziyat O‘zbekistonning milliy xavfsizligiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi: beqarorlik, terrorizmning tarqalishi va giyohvandlik savdosi doimiy xavf manbai hisoblanadi. O‘zbekiston Afg‘oniston masalasida konstruktiv va faol pozitsiya tutmoqda: birinchidan, Afg‘onistonning iqtisodiy tiklanishiga ko‘maklashish – Termiz – Mazori Sharif temir yo‘li loyihasi, elektr energiyasi yetkazib berish, savdo-iqtisodiy aloqalarni rivojlantirish; ikkinchidan, Afg‘oniston bilan muloqotni davom ettirish – hozirgi hukumat bilan pragmatik munosabatlar o‘rnatish; uchinchidan, Toshkent formatini rivojlantirish – Afg‘oniston bo‘yicha xalqaro konferentsiyalar tashkil etish va tinchlik jarayoniga ko‘maklashish. Termiz – Mazori Sharif – Kobul – Peshovor temir yo‘li loyihasi O‘zbekistonning Afg‘oniston orqali Janubiy Osiyoga chiqish strategiyasining muhim qismi hisoblanadi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Tashqi siyosatning iqtisodiy diplomatsiya yo‘nalishi ham muhim o‘rin tutadi. Iqtisodiy diplomatsiya – bu tashqi siyosat vositalari orqali mamlakatning iqtisodiy manfaatlarini ilgari surish, investitsiyalarni jalb etish, eksportni kengaytirish va xalqaro iqtisodiy integratsiyani chuqurlashtirish. O‘zbekiston bu yo‘nalishda faol ishlamoqda: Prezidentning xorijiy tashriflari doirasida milliardlab dollarlik bitimlar imzolanmoqda, investitsion forumlar va biznes-konferentsiyalar tashkil etilmoqda, xorijiy kompaniyalar O‘zbekiston bozoriga jalb etilmoqda. Jahon savdo tashkilotiga qo‘shilish bo‘yicha muzokaralar faollashtirild – bu mamlakat iqtisodiyotini jahon savdo tizimiga to‘liq integratsiya qilish uchun tarixiy qadam bo‘ladi. Madaniy diplomatsiya ham rivojlantirilmoqda: O‘zbekiston o‘zining boy tarixiy-madaniy merosini xalqaro maydonda faol targ‘ib qilmoqda.

4. Mintaqaviy hamkorlik va xalqaro tashkilotlar bilan munosabatlar

Markaziy Osiyo mintaqasidagi hamkorlikni rivojlantirish O‘zbekiston tashqi siyosatining eng ustuvor yo‘nalishiga aylandi. 2017-yildan boshlab Prezident Sh.M. Mirziyoyev mintaqaviy hamkorlikni chuqurlashtirishga alohida e'tibor qaratdi va bu sohada tarixiy natijalarga erishdi. Avvalo, barcha qo‘shni davlatlar bilan munosabatlar tubdan yaxshilandi: ko‘p yillik chegara masalalari hal etildi, viza rejimi yengillashtrildi, transport aloqalari tiklandi, savdo-iqtisodiy hamkorlik sezilarli oshdi. Markaziy Osiyo davlatlari rahbarlarining maslahat uchrashuvlari an'anaga aylandi: 2018-yildan boshlab mintaqaviy sammitlar muntazam o‘tkazilmoqda va ular mintaqadagi hamkorlikning asosiy platformasiga aylandi. Bu uchrashuvlarda savdo, transport, energetika, suv resurslari, xavfsizlik, madaniyat va turizm kabi sohalardagi hamkorlik masalalari muhokama qilinmoqda.

O‘zbekiston va Qozog‘iston o‘rtasidagi munosabatlar mintaqaviy hamkorlikning eng muhim ustuni hisoblanadi. Ikki mamlakat o‘rtasidagi savdo aylanmasi so‘nggi yillarda sezilarli

BUKHARA_HAMD_PRINT

oshdi, birgalikda sanoat loyihalari amalga oshirilmoqda, transport va energetika sohalarida hamkorlik chuqurlashdi. O‘zbekiston va Qirg‘iziston o‘rtasidagi munosabatlar ham tubdan yaxshilandi: ko‘p yillik chegara masalalari hal etildi, chegaradagi savdo va transport aloqalari tiklandi. O‘zbekiston va Tojikiston o‘rtasidagi munosabatlar tarixiy burilish yasadi: 2018-yilda Prezident Mirziyoyev Tojikistonga tarixiy tashrif buyurdi, ikki mamlakat o‘rtasidagi 25 yillik muzlagan munosabatlar yaxshilandi, chegaralar ochildi, transport va savdo aloqalari tiklandi. Turkmaniston bilan ham munosabatlar ijobiy yo‘nalishda rivojlanmoqda: energetika, transport va savdo sohalarida hamkorlik kengaydi.

Shanxay hamkorlik tashkiloti (ShHT) O‘zbekiston uchun eng muhim ko‘p tomonlama hamkorlik platformalaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston ShHTning to‘liq a'zosi bo‘lib, tashkilotning xavfsizlik, iqtisodiyot va madaniy-gumanitar hamkorlik sohalaridagi faoliyatida faol ishtirok etmoqda. 2022-yilda ShHT sammiti Samarqandda o‘tkazildi va bu tadbir O‘zbekistonning xalqaro obro‘sini sezilarli oshirdi. Sammitda muhim qarorlar qabul qilindi, yangi a'zolar qabul qilindi va mintaqaviy hamkorlikning istiqbollari belgilandi. Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi (MDH) doirasida ham hamkorlik davom ettirilmoqda: iqtisodiy, gumanitar va xavfsizlik sohalarida birgalikda ishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, O‘zbekiston harbiy bloklar va ittifoqlarga qo‘shilmaslik tamoyilini saqlab kelmoqda – bu mamlakatning strategik mustaqilligini ta'minlash siyosatining muhim elementi hisoblanadi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti O‘zbekistonning ko‘p tomonlama diplomatiyasining eng muhim platformasi hisoblanadi. O‘zbekiston BMTning faol a'zosi sifatida tashkilotning turli organlari va maxsus agentliklarida ishtirok etmoqda. Prezident Sh.M. Mirziyoyev BMT Bosh Assambleyasining bir nechta sessiyalarida nutq so‘zlab, muhim xalqaro tashabbuslarni ilgari surdi: Orol dengizi muammosini hal etish, Afg‘onistondagi tinchlik jarayoniga ko‘maklashish, terrorizmga va ekstremizmga qarshi kurash, Markaziy Osiyada

BUKHARA_HAMD_PRINT

hamkorlikni rivojlantirish. BMT agentliklari – UNDP, UNICEF, UNFPA, FAO, ILO va boshqalar – O‘zbekistonda turli loyihalarni amalga oshirmoqda va islohotlarni qo‘llab-quvvatlashda muhim o‘rin tutmoqda. O‘zbekiston BMT Inson huquqlari kengashiga a'zo etib saylanishi mamlakatning xalqaro obro‘sining oshganligining yorqin dalili bo‘ldi.

Islom hamkorlik tashkiloti (IHT), Turkiy davlatlar tashkiloti va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik ham O‘zbekiston tashqi siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri. IHT doirasida O‘zbekiston islom dunyosi bilan hamkorlikni rivojlantirmoqda: iqtisodiy, madaniy va ilmiy sohaлarda birgalikda loyihalar amalga oshirilmoqda. Turkiy davlatlar tashkiloti (oldingi Turkiy kengash) doirasida turkiyzabon davlatlar o‘rtasidagi hamkorlik kengaytirilmoqda: madaniy, iqtisodiy va siyosiy aloqalar chuqurlashmoqda. YEXHT (Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkiloti) bilan demokratik islohotlar, inson huquqlari va xavfsizlik sohalarida hamkorlik olib borilmoqda. Xalqaro valyuta fondi, Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki va boshqa xalqaro moliya institutlari bilan iqtisodiy islohotlarni amalga oshirish va moliyalashtirish bo‘yicha yaqin hamkorlik davom ettirilmoqda.

O‘zbekistonning mintaqaviy va xalqaro hamkorlik strategiyasining istiqbollari bir qator muhim yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, Markaziy Osiyo mintaqaviy integratsiyasini yanada chuqurlashtirishga – savdo to‘siqlari kamaytirish, transport konnektiviteni oshirish, energetika hamkorligini rivojlantirish, suv resurslarini birgalikda boshqarish. Ikkinchidan, Jahon savdo tashkilotiga qo‘shilish muzokaralarini yakunlash – bu mamlakatning jahon iqtisodiy tizimiga to‘liq integratsiyalashishi uchun tarixiy qadam bo‘ladi. Uchinchidan, transregional transport loyihalarini amalga oshirish – Xitoy – Qirg‘iziston – O‘zbekiston temir yo‘li, Termiz – Mazori Sharif – Kobul – Peshovor temir yo‘li, Trans-Kaspiy xalqaro transport yo‘lagi (O‘rta yo‘lak). To‘rtinchidan, yashil iqtisodiyot va iqlim o‘zgarishiga qarshi kurash bo‘yicha xalqaro

BUKHARA_HAMD_PRINT

hamkorlikni kengaytirish. Beshinchidan, raqamli hamkorlik – IT sohasida mintaqaviy va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish. Bu yo‘nalishlar O‘zbekistonning xalqaro maydonda yanada faol va ta'sirli davlatga aylanishi uchun muhim shart-sharoitlar yaratmoqda.

Nazorat savollari:

1. O‘zbekistonning milliy xavfsizlik strategiyasining asosiy elementlarini sanab bering.
2. Mudofaa salohiyatini kuchaytirishda qanday islohotlar amalga oshirildi?
3. "Pragmatik tashqi siyosat" tamoyilining mohiyatini tushuntiring.
4. O‘zbekistonning mintaqaviy hamkorlikdagi o‘rnini baholang.
5. Xalqaro tashkilotlar bilan O‘zbekistonning munosabatlarini tahlil qiling.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.
2. O‘zbekiston Respublikasining Mudofaa doktrinasi.
3. "O‘zbekiston Respublikasining tashqi siyosat faoliyatining asosiy tamoyillari to‘g‘risida" Qonun.
4. Saidov A. Xalqaro huquq. – T.: Adolat, 2021.
5. Tolipov F. O‘zbekiston tashqi siyosati: yangi yondashuvlar. – T.: Fan, 2022.

BUKHARA_HAMD_PRINT

12 - MAVZU: YANGI O‘ZBEKISTON – UCHINCHI RENESSANS. YOSHLAR – KELAJAK BUNYODKORI

Reja:

1. Uchinchi Renessans g‘oyasi: tarixiy ildizlari va zamonaviy talqini
2. Yoshlar siyosati: davlat dasturlari va qonunchilik bazasi
3. Yoshlarning ta'lim, fan va innovatsiyalar sohasidagi ishtiroki
4. Yoshlar tashabbuskorligini rivojlantirish va ularning kelajakdagi o‘rni

Kalit so‘zlar: *Uchinchi Renessans, yoshlar siyosati, kelajak bunyodkori, intellektual salohiyat, innovatsiya, yoshlar tashabbusi, ta’lim, startaplar, ko‘ngillilik, iqtidorli yoshlar*

1. Uchinchi Renessans g‘oyasi: tarixiy ildizlari va zamonaviy talqini

Renessans (frantsuzcha «Renaissance» – qayta tiklanish, uyg‘onish) tushunchasi insoniyat tarixida ilm-fan, madaniyat, san'at va ijtimoiy hayotning jadal yuksalish davrlarini ifodalaydi. An'anaviy talqinda Renessans XIV–XVII asrlardagi Yevropa Uyg‘onish davriga nisbatan qo‘llaniladi – bu davrda antik ilm-fan va san'at qaytadan kashf etildi, insoniylik g‘oyasi (gumanizm) yoyildi, Kolumb, Leonardo da Vinchi, Mikelanjelo, Shekspir kabi buyuk shaxslar yashadi va ijod qildi. Biroq, Renessans faqat Yevropaga xos hodisa emas – Markaziy Osiyo tarixida ham ilm-fan va madaniyatning buyuk uyg‘onish davrlari bo‘lgan. O‘zbekiston Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev «Uchinchi Renessans» g‘oyasini ilgari surib, O‘zbekistonni yangi buyuk yuksalish davriga olib chiqish maqsadini belgiladi. Bu g‘oya mamlakatning tarixiy merosiga tayangan holda zamonaviy ilm-fan, ta'lim va innovatsiyalar orqali yangi sivilizatsion cho‘qqiga erishish strategiyasini ifodalaydi.

Markaziy Osiyodagi Birinchi Renessans IX–XII asrlarga to‘g‘ri keladi va u «Islom oltin davri» (Islamic Golden Age) ning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu davrda Markaziy Osiyo – Movarounnahr – dunyoning eng yirik ilm-fan, madaniyat va savdo

BUKHARA_HAMD_PRINT

markazlaridan biriga aylangan edi. Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz, Farg‘ona shaharlari ilm va ma'rifat maskanlari bo‘lib, bu yerda jahon ilmiy-madaniy merosiga beqiyos hissa qo‘shgan buyuk allomalar yashab ijod qilganlar. Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (783–850) – algebra fanining asoschisi, «algoritm» tushunchasining muallifi bo‘lib, uning asarlari Yevropada matematikaning rivojlanishiga kuchli ta'sir ko‘rsatgan. Ahmad al-Farg‘oniy (797–865) – mashhur astronom bo‘lib, uning asarlari lotinchaga tarjima qilingan va Yevropada keng tarqalgan. Abu Rayhon Beruniy (973–1048) – universal olim bo‘lib, u astronomiya, geodeziya, mineralogiya, farmakologiya va boshqa ko‘plab fanlarga muhim hissa qo‘shgan. Abu Ali ibn Sino (980–1037) – «Tib qonunlari» asarining muallifi bo‘lib, bu asar asrlar davomida Yevropa va Sharq universitetlarida asosiy darslik sifatida foydalanilgan.

Ikkinchi Renessans XIV–XV asrlarga, ya'ni Temuriylar davriga to‘g‘ri keladi. Amir Temur (1336–1405) nafaqat buyuk sarkarda va davlat arbobi, balki ilm-fan va san'atning homiysi ham bo‘lgan: u Samarqandni dunyoning eng go‘zal va ilg‘or shaharlaridan biriga aylantirgan. Temurning nabirasi Mirzo Ulug‘bek (1394–1449) o‘z davrining eng buyuk astronomlaridan biri bo‘lib, u Samarqandda qurilgan rasadxonada yulduzlarning eng aniq katalogini tuzgan – bu katalog yuzlab yillar davomida dunyoda eng aniq hisoblangan. Alisher Navoiy (1441–1501) – turkiy adabiyotning eng buyuk shoiri bo‘lib, u o‘zbek adabiy tilining asoschisi sifatida tan olingan. Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) – yozuvchi, shoir va davlat arbobi bo‘lib, Boburiylar sulolasini (Mo‘g‘ullar imperiyasi) asos solgan. Bu davrda Samarqand, Hirot va boshqa shaharlarda me'morchilik, miniatura san'ati, musiqa va adabiyot eng yuksak cho‘qqilarga erishgan.

Uchinchi Renessans g‘oyasi Prezident Sh.M. Mirziyoyev tomonidan birinchi marta 2021-yilda ilgari surilgan va u mamlakatning uzoq muddatli strategik vizionini ifodalaydi. Bu g‘oyaning mohiyati shundan iboratki, O‘zbekiston o‘zining buyuk

BUKHARA_HAMD_PRINT

tarixiy merosiga tayanib, zamonaviy ilm-fan, ta'lim, texnologiya va innovatsiyalar orqali yangi yuksalish davriga kirishni maqsad qiladi. Uchinchi Renessans g‘oyasi Taraqqiyot strategiyasining yettinchi ustuvor yo‘nalishi – «Yangi O‘zbekiston – Uchinchi Renessans: yoshlar – kelajak bunyodkori» – sifatida strategik hujjatga kiritildi. Bu g‘oya bir necha muhim tamoyillarni o‘z ichiga oladi: ilm-fan va ta'limni ustuvor rivojlantirish, milliy qadriyatlar va zamonaviy bilimlarni uyg‘unlashtirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish, yoshlar salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarish.

Uchinchi Renessans g‘oyasining zamonaviy talqini bir necha muhim jihatlarni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, ta'lim inqilobi – mamlakatning ta'lim tizimini jahon standartlariga yetkazish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini keng ko‘lamda rivojlantirish, innovatsion fikrlashni shakllantirish. Ikkinchidan, texnologik o‘tish – raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, biotexnologiya va boshqa ilg‘or texnologiyalarni o‘zlashtirish va amaliyotga joriy etish. Uchinchidan, madaniy uyg‘onish – milliy madaniyat va san'atni jahon miqyosida targ‘ib qilish, madaniy turizmni rivojlantirish, milliy identitetni mustahkamlash. To‘rtinchidan, yoshlar salohiyati – mamlakatning yosh aholisini bilimli, malakali va innovatsion fikrli avlod sifatida shakllantirish. Bu tamoyillar birgalikda O‘zbekistonning yangi taraqqiyot modelini belgilab beradi.

Uchinchi Renessans g‘oyasi xalqaro kontekstda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Dunyo tajribasi ko‘rsatadiki, ilm-fan va ta'limga ustuvor investitsiya qilgan mamlakatlar – Janubiy Koreya, Singapur, Finlandiya, Isroil – qisqa vaqt ichida ulkan iqtisodiy yutuqlarga erishganlar. O‘zbekiston bu tajribani o‘rganib, o‘z sharoitlariga moslashtirmoqda. «Bilimlar iqtisodiyoti» (knowledge economy) konsepsiyasi Uchinchi Renessansning iqtisodiy asosini tashkil etadi: mamlakatning raqobatbardoshligi tabiiy resurslar yoki arzon ishchi kuchi bilan emas, balki bilim, innovatsiya va yuqori texnologiyalar bilan belgilanishi kerak. Bu strategik yo‘nalish O‘zbekistonni XXI asrning raqobatbardosh davlati sifatida shakllantirishga qaratilgan

BUKHARA_HAMD_PRINT

ambitsiyali, ammo real maqsaddir. Uchinchi Renessans g‘oyasi mamlakatning barcha fuqarolarini, ayniqsa yoshlarni, yangi yuksalish uchun safarbar etishning muhim mafkuraviy asosi bo‘lib xizmat qilmoqda.

2. Yoshlar siyosati: davlat dasturlari va qonunchilik bazasi

O‘zbekistonda yoshlar siyosati davlat siyosatining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan va bu yo‘nalishda so‘nggi yillarda jiddiy tizimiy o‘zgarishlar amalga oshirildi. Mamlakatda yoshlar siyosatining dolzarbligi bir necha ob'ektiv omillar bilan izohlanadi. Birinchidan, demografik omil: O‘zbekiston aholisining 60 foizdan ortig‘i 30 yoshgacha bo‘lgan yoshlardan tashkil topgan – bu Markaziy Osiyodagi eng yuqori ko‘rsatkich. Har yili mehnat bozoriga 500–600 ming yangi ishchi kuchi kirib keladi, ularning aksariyati yoshlar. Ikkinchidan, ijtimoiy omil: yoshlar orasida ishsizlik darajasi umumiy ko‘rsatkichdan yuqori, ko‘plab yoshlar sifatli ta'lim va kasbiy ko‘nikmalardan mahrum, ba'zi yoshlar destruktiv g‘oyalar ta'siriga tushish xavfi ostida. Uchinchidan, strategik omil: mamlakatning kelajagi bevosita hozirgi yoshlar avlodining bilim, ko‘nikma va qadriyatlariga bog‘liq.

Yoshlar siyosatining qonunchilik bazasi so‘nggi yillarda sezilarli mustahkamlandi. 2016-yilda «Davlat yoshlar siyosati to‘g‘risida» O‘zbekiston Respublikasi Qonunining yangi tahriri qabul qilindi. Bu qonun yoshlar siyosatining asosiy yo‘nalishlarini, davlat organlarining vakolatlarini va yoshlarni qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini belgilaydi. Qonunga ko‘ra, O‘zbekistonda yoshlar – bu 14 yoshdan 30 yoshgacha bo‘lgan fuqarolar (ilmiy va ijodiy faoliyat bilan shug‘ullanuvchilar uchun 35 yoshgacha). 2023-yilda yangilangan Konstitutsiyada yoshlar huquqlari va ularni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash alohida moddalar orqali mustahkamlandi. «Yoshlarni mehnat bozoriga jalb etish to‘g‘risida», «Yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risida» va boshqa qonuniy hujjatlar yoshlar siyosatining huquqiy bazasini yanada mustahkamladi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Prezident Sh.M. Mirziyoyev yoshlar siyosatiga shaxsan katta e'tibor qaratmoqda va bir qator tashabbuslar ilgari surdi. 2017-yilda Prezident farmoni bilan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Yoshlar ishlari agentligi tashkil etildi – bu organ yoshlar siyosatini amalga oshirishda muvofiqlashtiruvchi vazifani bajaradi. 2020-yilda «Yoshlar – kelajagimiz» Davlat dasturi qabul qilindi, u yoshlarni ta'lim, bandlik, uy-joy va ma'naviyat sohalarida qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha aniq chora-tadbirlarni belgilab berdi. 2021-yilda yoshlar parlamentining birinchi yig‘ilishi o‘tkazildi – bu yoshlarning davlat boshqaruvida ishtirokining muhim shakli bo‘ldi. Prezident har yili yoshlar bilan ochiq muloqotlar o‘tkazmoqda: «Yoshlar – kelajak bunyodkori» forumi an'anaviy tadbirga aylandi.

Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha davlat dasturlari keng ko‘lamli va ko‘p yo‘nalishli xarakterga ega. «Yoshlar daftari» dasturi – muhtoj yoshlarni ro‘yxatga olish va ularga manzilli yordam ko‘rsatish tizimi: ish bilan ta'minlash, ta'lim olish, uy-joy masalalarini hal etish. «Yosh tadbirkor» dasturi – yoshlarga o‘z biznesini boshlash uchun imtiyozli kreditlar, grantlar va texnik yordam berish. «Yoshlar mehnat guzari» dasturi – yoshlarga vaqtinchalik va mavsumiy ish o‘rinlari yaratish. «Iqtidorli yoshlar» dasturi – fan, sport, san'at va boshqa sohalarda iqtidorli yoshlarni aniqlash va qo‘llab-quvvatlash. «El-yurt umidi» fondi – iqtidorli yoshlarni xorijning yetakchi universitetlariga davlat granti asosida o‘qishga yuborish. Bu dasturlar yuzlab ming yoshlarning hayotiga bevosita ta'sir ko‘rsatmoqda.

Yoshlar uy-joy muammosini hal etish davlat yoshlar siyosatining eng dolzarb yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda yosh oilalar uchun arzon uy-joy qurilishi bo‘yicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda. Yosh oilalarga imtiyozli ipoteka kreditlari ajratilmoqda: foiz stavkasi pasaytirilgan, to‘lov muddati uzaytirilgan va dastlabki to‘lov miqdori kamaytirilgan. Qishloq joylarda yosh oilalar uchun zamonaviy uy-joy massivlari barpo etilmoqda. Shaharlarda arzon uy-joy qurilishi dasturlari

BUKHARA_HAMD_PRINT

amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, yoshlarning turmush qurish va oila qurishga tayyorgarligi masalalariga ham e'tibor qaratilmoqda: «Oila» ilmiy-amaliy markazi faoliyat yuritmoqda, nikoh oldidan konsultatsiya xizmatlari joriy etilmoqda. Bu chora-tadbirlar yoshlarning ijtimoiy muammolarini hal etish va ularning mustaqil hayotga qadam qoʻyishlariga koʻmaklashishga qaratilgan.

Yoshlar siyosatida xalqaro hamkorlik ham muhim oʻrin tutadi. Oʻzbekiston BMTning Yoshlar dasturi, YUNESKO, UNICEF va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan yoshlar siyosati sohasida hamkorlik qilmoqda. Xalqaro yoshlar almashinuv dasturlari amalga oshirilmoqda: Oʻzbekiston yoshlari xorijiy mamlakatlarda stajirovka oʻtash, konferentsiyalarda ishtirok etish va tajriba almashish imkoniyatiga ega. Xorijiy mamlakatlarning yoshlar siyosati tajribalari oʻrganilmoqda va milliy sharoitlarga moslashtirilmoqda. Yoshlarning xalqaro muloqot koʻnikmalarini rivojlantirish uchun chet tillarni oʻrgatish dasturlari kengaytirildi. Bu hamkorlik Oʻzbekiston yoshlarining global kompetentsiyasini oshirish va mamlakatning xalqaro maydondagi obroʻsini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

3. Yoshlarning ta'lim, fan va innovatsiyalar sohasidagi ishtiroki

Ta'lim yoshlarning kelajagini belgilovchi eng muhim omil boʻlib, Oʻzbekistonda ta'lim sohasidagi islohotlar bevosita yoshlar siyosatining markaziy yoʻnalishi hisoblanadi. Soʻnggi yillarda ta'lim tizimida amalga oshirilgan inqilobiy oʻzgarishlar yoshlarning ta'lim olish imkoniyatlarini tubdan kengaytirdi. Oliy ta'lim sohasida eng katta oʻzgarishlar yuz berdi: universitetlar soni 77 tadan 210 dan ortiqqa oshdi, oliy ta'limga qabul kvotalari bir necha baravar koʻpaydi, oliy ta'limga qamrov darajasi 9 foizdan 38 foizga yetdi. Bu koʻrsatkichlar yoshlarning oliy ta'lim olish imkoniyatining keskin oshganligini koʻrsatadi. Shu bilan birga, ta'lim sifatini oshirish ham ustuvor vazifa sifatida belgilangan: oʻquv dasturlari xalqaro

BUKHARA_HAMD_PRINT

standartlarga moslashtirilmoqda, zamonaviy o‘qitish usullari joriy etilmoqda, professor-o‘qituvchilar malakasi oshirilmoqda.

Xorijiy universitetlarning O‘zbekistondagi filiallari yoshlarning sifatli ta'lim olishida muhim o‘rin tutmoqda. Hozirda mamlakatda 25 dan ortiq xorijiy universitetning filiali faoliyat yuritmoqda: Vebster universiteti (AQSh), Torino politexnika universiteti (Italiya), Inha universiteti (Janubiy Koreya), Amity universiteti (Hindiston), Rossiya iqtisodiy universiteti va boshqalar. Bu filiallar yoshlarga mamlakatdan chiqmasdan xalqaro standartlarga mos ta'lim olish imkoniyatini beradi. «El-yurt umidi» fondi orqali har yili minglab iqtidorli yoshlar dunyoning yetakchi universitetlariga – Garvard, Oksford, Kembrij, MIT va boshqalarga – davlat granti hisobiga o‘qishga yuborilmoqda. Bu yoshlar chet elda ta'lim olganlaridan so‘ng mamlakatga qaytib, o‘rgangan bilim va ko‘nikmalarini amaliyotga tatbiq etishlari kutilmoqda.

Ilmiy-tadqiqot faoliyatiga yoshlarning jalb etilishi Uchinchi Renessans g‘oyasining amaliy ifodasidir. O‘zbekistonda yosh olimlarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha tizimli ishlar olib borilmoqda. Yoshlar uchun ilmiy grantlar tizimi yaratildi: Innovatsion rivojlanish vazirligi, Fan va texnologiyalar agentligi va boshqa tashkilotlar yosh olimlar loyihalarini moliyalashtirish uchun maxsus grantlar ajratmoqda. Yoshlar ilmiy konferentsiyalari va simpoziumlari muntazam o‘tkazilmoqda: «Yosh olimlar forumi», «Innovatsion g‘oyalar» musobaqasi va boshqalar. Universitetlarda ilmiy laboratoriyalar modernizatsiya qilinmoqda, tadqiqot markazlari yaratilmoqda. Yosh olimlarning xalqaro ilmiy hamkorlikka jalb etilishi ham kuchaytirilmoqda: xalqaro ilmiy loyihalarga ishtirok etish, xorijiy universitetlarda stajirovka o‘tash, xalqaro jurnallarda maqola chop etish rag‘batlantirilmoqda.

IT sohasida yoshlarning ishtiroki alohida dinamik xarakterga ega. O‘zbekistonda IT sohasida faoliyat yuritayotgan yoshlar soni yildan-yilga oshib bormoqda. «Bir million dasturchi» dasturi orqali yuz minglab yoshlar dasturlash tillarini – Python, Java, JavaScript,

BUKHARA_HAMD_PRINT

C++ va boshqalarni – o‘rganish imkoniyatiga ega bo‘ldi. IT Park rezidentlari orasida yoshlar asos solgan startaplar va kompaniyalar soni sezilarli oshdi. Xalqaro dasturlash olimpiadalari va haketonlarda O‘zbekiston yoshlari tobora yuqoriroq natijalar ko‘rsatmoqda. Robototexnika, sun'iy intellekt, blokcheyn va boshqa ilg‘or texnologiyalar sohasida yoshlar orasida qiziqish kuchaymoqda. IT sohasidagi ta'lim maktab darajasidan boshlab joriy etilmoqda: maktablarda informatika va dasturlash darslari kengaytirildi, maxsus IT maktablari va akademiyalari ochildi.

STEM (Science, Technology, Engineering, Mathematics – fan, texnologiya, muhandislik, matematika) ta'limi yoshlarning innovatsion salohiyatini rivojlantirishning muhim yo‘nalishi hisoblanadi. O‘zbekistonda STEM ta'limini rivojlantirish bo‘yicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda: Prezident maktablari tizimi yaratildi – bu maktablarda aniq fanlar bo‘yicha chuqurlashtirilgan ta'lim beriladi; «Zamonaviy bilim va texnologiyalar» markazi faoliyat yuritmoqda; maktab va universitetlarda STEM laboratoriyalari jihozlanmoqda. Olimpiada harakati ham kuchaytirilmoqda: matematika, fizika, kimyo, biologiya va informatika bo‘yicha xalqaro olimpiadalarda O‘zbekiston yoshlari tobora yuqori natijalar ko‘rsatmoqda. Bu natijalar mamlakatning inson kapitali salohiyatining oshib borayotganligidan dalolat beradi.

Innovatsion faoliyatda yoshlarning ishtiroki ham sezilarli o‘sish tendentsiyasini ko‘rsatmoqda. Yoshlar startaplari va innovatsion loyihalari qo‘llab-quvvatlanmoqda: universitetlarda biznes-inkubatorlar va akseleratorlar yaratildi, yoshlar uchun venchur moliyalashtirish mexanizmlari joriy etilmoqda, innovatsion g‘oyalar tanlovlari muntazam o‘tkazilmoqda. «Startup Ecosystem» loyihasi doirasida yoshlar startaplarini rivojlantirishning to‘liq sikli – g‘oyadan tijorat mahsulotiga qadar – qo‘llab-quvvatlanmoqda. Yoshlar innovatsion faoliyatining yo‘nalishlari keng: agrotexnologiyalar, fintech, edtech (ta'lim texnologiyalari), healthtech (sog‘liqni saqlash texnologiyalari), yashil texnologiyalar

BUKHARA_HAMD_PRINT

va boshqalar. Bu faoliyat mamlakatning innovatsion ekotizimini shakllantirish va Uchinchi Renessans g‘oyasini amalda ro‘yobga chiqarishning muhim omili hisoblanadi.

4. Yoshlar tashabbuskorligini rivojlantirish va ularning kelajakdagi o‘rni

Yoshlar tashabbuskorligi – bu yoshlarning jamiyat hayotidagi muammolarni aniqlash, ularning yechimini topish va amalda tatbiq etish bo‘yicha faol pozitsiya tutishi va harakat qilishidir. Tashabbuskorlik yoshlarning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotdagi ishtirokining eng samarali shakli bo‘lib, u nafaqat individual rivojlanishga, balki jamiyat taraqqiyotiga ham muhim hissa qo‘shadi. O‘zbekistonda yoshlar tashabbuskorligini rivojlantirish davlat siyosatining muhim yo‘nalishiga aylandi. Bu yo‘nalishning ahamiyati bir necha omillar bilan belgilanadi: birinchidan, tashabbuskor yoshlar mamlakatning iqtisodiy raqobatbardoshligini ta'minlashning muhim omili; ikkinchidan, ijtimoiy tashabbuskorlik jamiyatdagi muammolarni hal etishning samarali vositasi; uchinchidan, tashabbuskorlik yoshlarning o‘z hayotini mustaqil boshqarish va mas'uliyat olish qobiliyatini shakllantiradi.

Yoshlar tadbirkorligi tashabbuskorlikning eng muhim shakli sifatida alohida qo‘llab-quvvatlanmoqda. O‘zbekistonda yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish uchun keng ko‘lamli chora-tadbirlar ko‘rilmoqda. «Yosh tadbirkor» dasturi orqali yoshlarga o‘z biznesini boshlash uchun 50 milliondan 500 million so‘mgacha imtiyozli kreditlar ajratilmoqda. Yoshlar tadbirkorligi inkubatorlari va akseleratorlari yaratildi: ular yoshlarga biznes-reja tuzish, bozor tahlili o‘tkazish, mahsulot ishlab chiqish va bozorga chiqish jarayonida ko‘maklashadi. Yoshlar tadbirkorligi bo‘yicha treninglar va masterklasslar muntazam o‘tkazilmoqda. Muvaffaqiyatli yosh tadbirkorlarning tajribalari OAV va ijtimoiy tarmoqlar orqali keng targ‘ib qilinmoqda. Bu chora-tadbirlar natijasida yoshlar asos solgan korxonalar soni yildan-yilga oshib bormoqda.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Ijtimoiy tashabbuskorlik va volontyorlik harakati yoshlarning jamiyat hayotidagi ishtirokining muhim shakli sifatida rivojlanmoqda. O‘zbekistonda volontyorlik harakati so‘nggi yillarda sezilarli kuchaydi: «Yaxshi qo‘shni» volontyorlik dasturi, «Vatanparvar yoshlar» harakati, ekologik volontyorlik va boshqa yo‘nalishlarda minglab yoshlar faol ishtirok etmoqda. COVID-19 pandemiyasi davrida volontyorlar alohida muhim rol o‘ynadi: minglab yoshlar karantin sharoitida yolg‘iz va muhtoj odamlarga yordam berish, tibbiy muassasalarga ko‘maklashish va axborot tarqatish ishlarida faol ishtirok etdi. Ijtimoiy tadbirkorlik – bu tijorat faoliyati orqali ijtimoiy muammolarni hal etish modeli – ham yoshlar orasida rivojlanmoqda: ekologik loyihalar, inklyuziv ta'lim dasturlari, ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish kabi yo‘nalishlarda yoshlar ijtimoiy korxonalar yaratmoqda.

Yoshlarning siyosiy hayotda ishtirokini kuchaytirish ham muhim yo‘nalish sifatida belgilangan. Yoshlar parlamentining faoliyati – bu yoshlarning qonunchilik jarayonida ishtirokining muhim shakli: yoshlar deputatlari qonun loyihalarini muhokama qiladi, takliflar beradi va yoshlar muammolarini davlat organlari e'tiboriga havola etadi. Mahalliy kengashlarga saylovlarda yoshlarning ishtiroki rag‘batlantirilmoqda: yoshlar kvotasi joriy etilgan va yosh deputatlar soni oshmoqda. Yoshlar jamoat tashkilotlari – O‘zbekiston Yoshlar ittifoqi va boshqa tashkilotlar – yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish va davlat organlari bilan muloqot o‘rnatish vositasi sifatida faoliyat yuritmoqda. Bu mexanizmlar yoshlarning fuqarolik mas'uliyatini va siyosiy madaniyatini shakllantirish uchun muhim platforma yaratmoqda.

Sport va sog‘lom turmush tarzi yoshlar tashabbuskorligini rivojlantirishning muhim yo‘nalishi hisoblanadi. O‘zbekiston sportchilari xalqaro musobaqalarda yuqori natijalar ko‘rsatmoqda: Olimpiya o‘yinlarida, jahon va Osiyo chempionatlarida medallar qo‘lga kiritilmoqda. Boks, kurash, taekwondo, judo, og‘ir atletika va

BUKHARA_HAMD_PRINT

boshqa sport turlarida o‘zbek sportchilari jahon yulduzlariga aylangan. «Barkamol avlod» dasturi orqali yoshlarning sport va jismoniy tarbiya bilan shug‘ullanishi rag‘batlantirilmoqda: sport inshootlari qurilmoqda, sport sektsiyalari ochilmoqda, sport musobaqalari muntazam o‘tkazilmoqda. Ommaviy sport harakati – yugurish, velosport, suzish, yoga va boshqa jismoniy faoliyatlar – yoshlar orasida tobora ommalashmoqda. Sport nafaqat jismoniy sog‘liqni, balki intizom, maqsadga intilish, jamoaviylik kabi ma'naviy sifatlarni ham shakllantiradi.

Yoshlarning kelajakdagi o‘rni mamlakatning taraqqiyot istiqbollarini belgilovchi eng muhim omildir. O‘zbekistonning demografik tuzilishi – aholining 60 foizdan ortig‘ining yoshlardan tashkil topganligi – bu mamlakatning kelajagi bevosita hozirgi yoshlar avlodining sifatiga bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. Agar yoshlar sifatli ta'lim olsa, zamonaviy ko‘nikmalarni egallab, ma'naviy jihatdan barkamol bo‘lsa, bu «demografik dividendga» aylanadi – ya'ni mamlakat o‘zining yosh va faol aholisidan iqtisodiy foyda oladi. Aks holda, bu «demografik yuk» bo‘lib qolishi mumkin – ishsiz va malakasiz yoshlar jamiyat uchun muammo manbaiga aylanadi. Shuning uchun ham yoshlar siyosati – ta'lim, bandlik, uy-joy, ma'naviyat va tashabbuskorlikni qo‘llab-quvvatlash – mamlakatning eng muhim strategik investitsiyasi hisoblanadi. Uchinchi Renessans g‘oyasi aynan shu investitsiyaning mafkuraviy asosini tashkil etadi: u yoshlarni nafaqat bugungi kunning muammolarini hal etishga, balki mamlakatning buyuk kelajagini qurishga ilhomlantiradi va safarbar etadi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Nazorat savollari:

1. "Uchinchi Renessans" g‘oyasining mohiyati va tarixiy asoslarini izohlang.
2. O‘zbekistonda yoshlar siyosatining asosiy yo‘nalishlarini sanab bering.
3. Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qanday davlat dasturlari mavjud?

4. Yoshlarning innovatsion faoliyatini rivojlantirishda qanday ishlar olib borilmoqda?

5. "Yoshlar – kelajak bunyodkori" shiori doirasida amalga oshirilayotgan ishlarni baholang.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.

2. "Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida" O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, 2016.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlar – kelajagimiz" Davlat dasturi.

4. Quronov M. Uchinchi Renessans: asoslar va istiqbollar. – T.: Fan, 2023.

5. Yoshlar ishlari agentligi ma'lumotlari. yoshlar.uz

BUKHARA_HAMD_PRINT

13 - MAVZU: TA'LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR, YUTUQLAR, MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLI REJALAR

Reja:

1. O‘zbekiston ta'lim tizimining hozirgi holati va tuzilishi
2. Ta'lim sohasida amalga oshirilgan asosiy islohotlar va erishilgan yutuqlar
3. Ta'lim tizimidagi mavjud muammolar va ularning sabablari
4. Ta'lim sohasidagi istiqbolli rejalar va xalqaro tajriba

Kalit so‘zlar: *Ta’lim islohotlari, ta’lim tizimi, maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim, oliy ta’lim, sifat, reyting, PISA, ta’lim standarti, xalqaro tajriba*

1. O‘zbekiston ta'lim tizimining hozirgi holati va tuzilishi

O‘zbekiston ta'lim tizimi mamlakatning eng muhim ijtimoiy sohasini tashkil etadi va u aholining 36 milliondan ortiq kishilik, shu jumladan 10 milliondan ortiq o‘quvchi va talabalar bilan bevosita bog‘liq. Ta'lim tizimi mamlakatning inson kapitalini shakllantirish, iqtisodiy raqobatbardoshlikni ta'minlash va ijtimoiy taraqqiyotga erishishning asosiy vositasi hisoblanadi. O‘zbekistonda ta'lim olish huquqi Konstitutsiya bilan kafolatlangan: har bir fuqaro bepul umumiy o‘rta ta'lim olish huquqiga ega. 2023-yilda yangilangan Konstitutsiyada ta'lim huquqi yanada kengaytirildi va davlatning ta'lim sohasidagi majburiyatlari mustahkamlandi. Ta'lim sohasiga sarflanadigan davlat xarajatlari YaIMning 5–7 foizini tashkil etib, bu ko‘rsatkich mintaqadagi eng yuqorilardan biri hisoblanadi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev «Ta'lim – mamlakatning kelajagiga qo‘yilgan eng muhim investitsiyadir» deb ta'kidlagan va ta'lim islohotlarini davlat siyosatining eng ustuvor yo‘nalishiga aylantirgan.

O‘zbekiston ta'lim tizimining tuzilishi bir necha bosqichdan iborat bo‘lib, u uzluksiz ta'lim tamoyiliga asoslangan. Birinchi bosqich – maktabgacha ta'lim (3–6/7 yosh): bu bosqich bolalarning maktabga tayyorlanishi va erta yoshdagi rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Hozirda mamlakatda 30 000 dan ortiq maktabgacha

BUKHARA_HAMD_PRINT

ta'lim muassasasi faoliyat yuritmoqda, ularning qamrovi 70 foizdan oshdi. Ikkinchi bosqich – umumiy o‘rta ta'lim (11 yillik): bu bosqich barcha fuqarolar uchun bepul va majburiy bo‘lib, 1-dan 11-sinfgacha bo‘lgan ta'limni o‘z ichiga oladi. Mamlakatda 10 000 dan ortiq umumiy o‘rta ta'lim maktabi faoliyat yuritib, 6 milliondan ortiq o‘quvchi ta'lim olmoqda. 2018-yilda 11 yillik ta'lim tizimiga o‘tildi, bu esa o‘quvchilarga chuqurroq bilim olish imkoniyatini berdi.

Uchinchi bosqich – o‘rta maxsus va kasb-hunar ta'limi: bu bosqich umumiy o‘rta ta'limdan keyin kasbiy ko‘nikmalarga ega mutaxassislar tayyorlashga qaratilgan. Kasb-hunar ta'limi muassasalari (texnikumlar, kollejlar) tizimi so‘nggi yillarda qayta tashkil etildi va mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirilmoqda. To‘rtinchi bosqich – oliy ta'lim: bakalavriat (4 yil), magistratura (2 yil) va doktorantura (PhD – 3 yil) bosqichlarini o‘z ichiga oladi. Hozirda mamlakatda 210 dan ortiq oliy ta'lim muassasasi faoliyat yuritmoqda, ulardan 25 dan ortig‘i xorijiy universitetlarning filiallari. Oliy ta'limga qamrov darajasi 38 foizga yetdi, bu 2016-yildagi 9 foizdan to‘rt barobar ko‘p. Beshinchi bosqich – oliy ta'limdan keyingi ta'lim: doktorantura, ilmiy stajirovkalar va malaka oshirish dasturlarini o‘z ichiga oladi.

Ta'lim tizimining boshqaruv tuzilmasi ham so‘nggi yillarda sezilarli isloh qilindi. Maktabgacha ta'lim vazirligi, Xalq ta'limi vazirligi va Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ta'lim tizimining turli bosqichlarini boshqarish uchun mas'ul bo‘lgan asosiy organlardir. Maktabgacha ta'lim vazirligi 2017-yilda tashkil etildi va u maktabgacha ta'lim muassasalarini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va bolalarning maktabga tayyorligini ta'minlash bilan shug‘ullanadi. Xalq ta'limi vazirligi umumiy o‘rta ta'lim va kasb-hunar ta'limini boshqaradi. Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi oliy ta'lim muassasalari, ilmiy-tadqiqot faoliyati va innovatsiyalarni muvofiqlashtiradi. Shu bilan birga, ta'lim sifatini nazorat qilish bo‘yicha Davlat inspeksiyasi faoliyat yuritmoqda, u

BUKHARA_HAMID_PRINT

ta'lim muassasalarining davlat ta'lim standartlariga muvofiqligini tekshiradi.

Ta'lim tizimining moliyalashtirish tizimi ham takomillashtirilmoqda. Davlat byudjetidan ta'limga ajratiladigan mablag‘lar hajmi yildan-yilga oshmoqda. Shu bilan birga, ta'limni moliyalashtirishda xususiy sektor va xalqaro tashkilotlarning ishtiroki kengaymoqda: xususiy maktablar, xususiy universitetlar va xorijiy ta'lim muassasalari filiallari ta'lim xizmatlarining diversifikatsiyasiga hissa qo‘shmoqda. Ta'lim kreditlari tizimi joriy etildi: talabalar oliy ta'lim uchun davlat kafolatidagi kreditlardan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Xalqaro moliya institutlari – Jahon banki, Osiyo taraqqiyot banki, UNICEF – O‘zbekiston ta'lim tizimini isloh qilish bo‘yicha loyihalarni moliyalashtirmoqda. Bu diversifikatsiyalangan moliyalashtirish tizimi ta'lim sohasiga investitsiyalarning hajmini oshirish va samaradorligini ta'minlash uchun muhim shart hisoblanadi.

Ta'lim tizimida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi so‘nggi yillarning eng muhim tendentsiyalaridan biri bo‘ldi. COVID-19 pandemiyasi ta'limni raqamlashtirishga kuchli turtki berdi: masofaviy ta'lim platformalari yaratildi, onlayn darslar tashkil etildi, elektron ta'lim resurslari ishlab chiqildi. Hozirda «Kundalik» elektron jurnal tizimi maktablarda joriy etilmoqda, oliy ta'lim muassasalarida LMS (Learning Management System) platformalari qo‘llanilmoqda. Raqamli kutubxonalar yaratilmoqda, elektron darsliklar va o‘quv qo‘llanmalari ishlab chiqilmoqda. Ta'lim tizimida sun'iy intellekt texnologiyalarini qo‘llash bo‘yicha tajriba ishlari olib borilmoqda: adaptiv ta'lim tizimlari, avtomatik baholash va individual o‘quv traektoriyalarini shakllantirish kabi innovatsion yondashuvlar sinab ko‘rilmoqda.

2. Ta'lim sohasida amalga oshirilgan asosiy islohotlar va erishilgan yutuqlar

O‘zbekistondagi ta'lim islohotlari 2017-yildan boshlab mamlakatning eng keng ko‘lamli va tez sur'atlarda amalga

BUKHARA_HAMD_PRINT

oshirilayotgan ijtimoiy islohotlaridan biriga aylandi. Bu islohotlarning strategik maqsadi – ta'lim tizimini tubdan yangilash, ta'lim sifatini xalqaro standartlarga yetkazish va inson kapitalini rivojlantirish orqali mamlakatning raqobatbardoshligini oshirish. Islohotlarning huquqiy asosi 2020-yilda qabul qilingan «Ta'lim to‘g‘risida»gi Qonunning yangi tahriri bo‘lib, u ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari, ta'lim turlarini tartibga solish, ta'lim sub'ektlarining huquq va majburiyatlarini belgilab berdi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev ta'lim sohasida bir qator tarixiy farmon va qarorlar qabul qildi, ular islohotlarning huquqiy bazasini yaratdi va aniq chora-tadbirlar belgilab berdi.

Maktabgacha ta'lim sohasidagi islohotlar eng yorqin natijalardan birini berdi. 2017-yilda maktabgacha ta'lim qamrovi atigi 27 foizni tashkil etgan – bu MDH va jahon miqyosida eng past ko‘rsatkichlardan biri edi. Prezidentning tashabbusi bilan Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi va maktabgacha ta'limni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli dastur boshlandi. 2017–2023 yillar davomida minglab yangi maktabgacha ta'lim muassasalari qurildi va ishga tushirildi. Xususiy maktabgacha ta'lim muassasalari uchun imtiyozlar joriy etildi va ularning soni keskin oshdi. Oila sharoitida maktabgacha ta'lim berish – «Oilaviy bog‘cha» modeli ham joriy etildi. Natijada maktabgacha ta'lim qamrovi 70 foizdan oshdi – bu qisqa vaqt ichida erishilgan ulkan yutuq. Maktabgacha ta'limning kengayishi bolalarning maktabga tayyorligini yaxshilash, ayollarning mehnat bozoriga qaytishini ta'minlash va erta yoshdagi rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash nuqtai nazaridan muhim ahamiyatga ega.

Umumiy o‘rta ta'lim sohasida ham muhim islohotlar amalga oshirildi. 2018-yilda 11 yillik ta'lim tizimiga o‘tildi, bu esa o‘quvchilarga bir yil ko‘proq ta'lim olish imkoniyatini berdi. O‘quv dasturlari yangilanmoqda: zamonaviy fan yutuqlari, amaliy ko‘nikmalar va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalariga ko‘proq e'tibor qaratilmoqda. Chet tillarni o‘qitish tizimi kuchaytirildi: ingliz tili 1-

BUKHARA_HAMD_PRINT

sinfdan boshlab oʻqitilmoqda, ba'zi maktablarda ikkinchi chet til ham joriy etilgan. Prezident maktablari tizimi yaratildi: bu ixtisoslashtirilgan maktablarda aniq va tabiiy fanlar boʻyicha chuqurlashtirilgan ta'lim beriladi. Ixtisoslashtirilgan maktablar – matematika, fizika, chet tillar, san'at boʻyicha – tarmogʻi kengaytirildi. Maktab infratuzilmasi yangilanmoqda: yangi maktablar qurilmoqda, mavjud maktablar ta'mirlanmoqda, zamonaviy oʻquv uskunalari – kompyuterlar, interaktiv doskalar, laboratoriya jihozlari – bilan ta'minlanmoqda.

Oliy ta'lim sohasidagi islohotlar eng keng koʻlamli va chuqur oʻzgarishlarni oʻz ichiga oladi. 2017-yildan boshlab oliy ta'lim tizimida inqilobiy oʻzgarishlar amalga oshirildi. Oliy ta'lim muassasalari soni 77 tadan 210 dan ortiqqa oshdi – bu qisqa vaqt ichida erishilgan misli koʻrilmagan natija. Oliy ta'limga qabul kvotalari bir necha baravar oshirildi: 2016-yilda 60 mingdan kam talaba qabul qilingan boʻlsa, 2023-yilga kelib bu koʻrsatkich 200 mingdan oshdi. Oliy ta'limga qamrov darajasi 9 foizdan 38 foizga yetdi. Xorijiy universitetlarning filiallari ochildi: Vebster, Torino politexnika, Inha, Amity va boshqa 25 dan ortiq xorijiy universitetning filiali Oʻzbekistonda faoliyat yuritmoqda. Oliy ta'limda kredit-modul tizimiga oʻtish amalga oshirildi, bu esa ta'lim jarayonini xalqaro standartlarga moslashtirish imkonini berdi.

Kasbiy ta'lim va malaka oshirish tizimi ham isloh qilinmoqda. Kasb-hunar ta'limi muassasalari tarmogʻi qayta tashkil etildi: oʻquv dasturlari mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirildi, amaliy ta'lim ulushi oshirildi, ish beruvchilar bilan hamkorlik kuchaytirildi. «Dual ta'lim» modeli joriy etilmoqda: talabalar nazariy bilimlarni oʻquv muassasasida, amaliy koʻnikmalarni esa bevosita ishlab chiqarishda oʻrganadilar. Kattalar ta'limi va umrbod ta'lim tizimi shakllantirilmoqda: malaka oshirish markazlari, qayta tayyorlash dasturlari va onlayn oʻquv platformalari orqali barcha yoshdagi fuqarolar yangi bilim va koʻnikmalar olish imkoniyatiga ega

BUKHARA_HAMD_PRINT

bo‘lmoqda. Bu islohotlar ta'lim tizimini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish va inson kapitalining sifatini oshirishga qaratilgan.

O‘qituvchilar va professor-o‘qituvchilarning mavqeyi va moddiy ta'minotini yaxshilash ta'lim islohotlarining muhim yo‘nalishidir. O‘qituvchilar maoshlari bir necha bor oshirildi va bu jarayon davom ettirilmoqda. O‘qituvchilar uchun uy-joy dasturlari amalga oshirilmoqda: qishloq joylarda ishlaydigan o‘qituvchilarga turar-joy qurilishi va imtiyozli kreditlar ajratilmoqda. O‘qituvchilar malakasini oshirish tizimi takomillashtirildi: xorijiy mamlakatlarda stajirovka o‘tash, onlayn malaka oshirish kurslari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo‘yicha treninglar tashkil etilmoqda. «Eng yaxshi pedagog» tanlovi muntazam o‘tkazilmoqda va g‘oliblar mukofotlanmoqda. Bu chora-tadbirlar o‘qituvchilik kasbining obro‘sini oshirish va ta'lim tizimiga iqtidorli kadrlarni jalb etish uchun muhim shart hisoblanadi.

3. Ta'lim tizimidagi mavjud muammolar va ularning sabablari

Katta yutuqlarga qaramay, O‘zbekiston ta'lim tizimida hali hal etilishi kerak bo‘lgan bir qator jiddiy muammolar mavjud. Bu muammolarni ochiq tan olish va tahlil qilish islohotlarni yanada samarali amalga oshirish uchun zarur shart hisoblanadi. Prezident Sh.M. Mirziyoyev o‘zi ham ta'lim sohasidagi muammolarni ochiq tan oladi va ularni hal etish uchun tizimli chora-tadbirlar ko‘rish zarurligini ta'kidlaydi. Ta'lim tizimidagi asosiy muammolar bir necha guruhga bo‘linadi: ta'lim sifati bilan bog‘liq muammolar, kadrlar muammosi, infratuzilma muammolari, ta'lim mazmuni va metodologiyasi bilan bog‘liq muammolar hamda boshqaruv va moliyalashtirish muammolari.

Ta'lim sifati muammosi eng dolzarb va murakkab muammolardan biri hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalari soni qisqa vaqt ichida keskin oshganligi sifat ko‘rsatkichlariga muayyan ta'sir ko‘rsatdi: yangi universitetlarning bir qismida moddiy-texnik baza yetarli emas, professor-o‘qituvchilar kadrlarining malakasi talablarga to‘liq javob bermaydi, o‘quv dasturlari xalqaro

BUKHARA_HAMD_PRINT

standartlarga hali muvofiq emas. O‘zbekiston oliy ta'lim muassasalarining xalqaro reytinglardagi pozitsiyalari hali past: QS, THE va boshqa nufuzli reytinglarda O‘zbekiston universitetlari yuqori o‘rinlarni egallamagan. Ta'limning amaliy yo‘naltirilganligi yetarli emas: bitiruvchilarning ko‘pchiligi nazariy bilimga ega bo‘lsa-da, amaliy ko‘nikmalar va ish tajribasidan mahrum. Ish beruvchilar bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasi bilan qoniqmaslik holatlarini qayd etmoqda – bu ta'lim tizimi va mehnat bozori o‘rtasidagi nomuvofiqlikdan dalolat beradi.

O‘qituvchilar va professor-o‘qituvchilar kadrlarining muammosi ta'lim sifatiga bevosita ta'sir ko‘rsatuvchi eng muhim omillardan biri. Mamlakatda malakali o‘qituvchilar taqchilligi mavjud: ko‘plab maktablarda, ayniqsa qishloq joylarda, chet tillar, informatika, fizika, kimyo va matematika fanlari bo‘yicha malakali o‘qituvchilar yetishmaydi. O‘qituvchilik kasbining obro‘si hali yetarli darajada emas: past maoshlar, og‘ir ish sharoitlari va ijtimoiy himoyaning yetishmasligi iqtidorli yoshlarning bu kasbni tanlashiga to‘sqinlik qilmoqda. O‘qituvchilar maoshlari oshirilgan bo‘lsa-da, ular hali boshqa sohalar bilan raqobat qila oladigan darajada emas. Professor-o‘qituvchilar orasida ilmiy darajaga ega kadrlar ulushi past: ko‘plab universitetlarda fan doktorlari va fan nomzodlari soni yetarli emas. Bu muammo, ayniqsa, yangi tashkil etilgan universitetlarda keskin namoyon bo‘ladi.

Infratuzilma muammolari ham ta'lim sifatiga sezilarli ta'sir ko‘rsatmoqda. Ko‘plab maktab binolari, ayniqsa qishloq joylardagi, eskirgan va zamonaviy talablarga javob bermaydi: ba'zi maktablarda issiqlik va suv ta'minoti muammolari mavjud, sanitar-gigiyenik sharoitlar yetarli emas, sport zallari va laboratoriyalar yo‘q yoki eskirgan. Zamonaviy o‘quv uskunalari – kompyuterlar, interaktiv doskalar, laboratoriya jihozlari – bilan ta'minlanish darajasi hali yetarli emas, ayniqsa qishloqlarda. Internet tarmog‘iga ulanish imkoniyati barcha ta'lim muassasalarida mavjud emas, bu esa raqamli ta'lim vositalaridan foydalanishni cheklaydi. Maktabgacha

BUKHARA_HAMD_PRINT

ta'lim muassasalari sonining tez oshishiga qaramay, ularning sifati va jihozlanish darajasi turlicha: ba'zi muassasalar zamonaviy standartlarga javob bersa, boshqalari hali takomillashtirilishi kerak.

Ta'lim mazmuni va metodologiyasi bilan bog‘liq muammolar ham mavjud. O‘quv dasturlari hali to‘liq zamonaviy talablarga javob bermaydi: nazariy bilimga ortiqcha e'tibor berilishi va amaliy ko‘nikmalar, tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyatining yetarlicha rivojlantirilmasligi asosiy muammo bo‘lib qolmoqda. An'anaviy o‘qitish usullari – o‘qituvchi markazli, yodlashga asoslangan yondashuv – hali ko‘plab ta'lim muassasalarida hukmronlik qilmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar – loyihaga asoslangan ta'lim, muammoga asoslangan ta'lim, hamkorlikda o‘qish, flipped classroom – hali keng joriy etilmagan. Baholash tizimi ham takomillashtirilishi kerak: hozirgi baholash tizimi ko‘proq bilimni yodlashni tekshirishga qaratilgan, kompetensiyaga asoslangan baholashga o‘tish zarur. Inklyuziv ta'lim – nogironligi bo‘lgan bolalar va maxsus ta'lim ehtiyojiga ega bolalar uchun ta'lim – hali yetarli darajada rivojlanmagan.

Mintaqaviy tengsizlik ta'lim sohasidagi eng jiddiy muammolardan biri hisoblanadi. Toshkent va viloyat markazlaridagi ta'lim muassasalari qishloq joylardagi muassasalarga nisbatan ancha yaxshi sharoitga ega: zamonaviy uskunalar, malakali kadrlar, qo‘shimcha ta'lim imkoniyatlari. Qishloq maktablari va shahardagi maktablar o‘rtasidagi farq o‘quvchilarning bilim darajasida ham namoyon bo‘ladi: shahardagi o‘quvchilar oliy ta'limga kirish bo‘yicha qishloq o‘quvchilarga nisbatan sezilarli ustunlikka ega. Hududlar o‘rtasidagi ta'lim sifati farqi ham mavjud: Toshkent shahri va viloyatidagi ta'lim ko‘rsatkichlari Qoraqalpog‘iston, Surxondaryo, Qashqadaryo kabi hududlardagi ko‘rsatkichlardan yuqori. Bu tengsizlik inson kapitalining hududiy jihatdan notekis rivojlanishiga va ijtimoiy adolatsizlikka olib kelishi mumkin.

4. Ta'lim sohasidagi istiqbolli rejalar va xalqaro tajriba

BUKHARA_HAMID_PRINT

O‘zbekiston ta'lim tizimini yanada rivojlantirish bo‘yicha ambitsiyali istiqbolli rejalar belgilangan. Taraqqiyot strategiyasida (2022–2026) ta'lim sohasida erishilishi kerak bo‘lgan aniq maqsadlar ko‘rsatilgan: oliy ta'limga qamrov darajasini 50 foizga yetkazish, maktabgacha ta'lim qamrovini 80 foizdan oshirish, ta'lim sifatini xalqaro standartlarga yaqinlashtirish. Uzoq muddatli maqsadlar yanada ambitsiyali: 2030-yilga kelib O‘zbekiston universitetlarini xalqaro reytinglar yuqori pozitsiyalariga olib chiqish, PISA va boshqa xalqaro baholash dasturlarida raqobatbardosh natijalar ko‘rsatish, mamlakatni mintaqaviy ta'lim markaziga aylantirish. Bu maqsadlarga erishish uchun bir qator strategik yo‘nalishlar belgilangan.

Ta'lim sifatini oshirish istiqbolli rejalarning eng muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Bu yo‘nalishda bir necha strategik chora-tadbirlar ko‘zda tutilgan. Birinchidan, milliy ta'lim standartlarini xalqaro standartlarga moslashtirish: o‘quv dasturlari kompetensiyaga asoslangan yondashuvga o‘tkazilmoqda, STEM ta'limi kengaytirilmoqda, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Ikkinchidan, ta'lim sifatini baholash milliy tizimini yaratish: mustaqil baholash agentligini tashkil etish, xalqaro baholash dasturlariga (PISA, TIMSS, PIRLS) qo‘shilish, ta'lim muassasalarini akkreditatsiya qilish tizimini joriy etish. Uchinchidan, o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta'minlash: o‘qituvchilar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilish, malaka oshirish dasturlarini zamonaviylashtirish, o‘qituvchilarning maoshini sezilarli oshirish.

Raqamli ta'limni rivojlantirish istiqbolli rejalarning yana bir muhim yo‘nalishidir. Bu yo‘nalishda quyidagi chora-tadbirlar ko‘zda tutilgan: barcha ta'lim muassasalarini tezkor internet bilan ta'minlash, raqamli ta'lim platformalarini yaratish va rivojlantirish, elektron darsliklar va o‘quv resurslarini ishlab chiqish, sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'limga joriy etish. «Raqamli ta'lim»

BUKHARA_HAMD_PRINT

milliy platformasi yaratilish jarayonida bo‘lib, u barcha darajadagi ta'lim muassasalari uchun yagona raqamli muhitni ta'minlaydi. Masofaviy va aralash (blended) ta'lim modellari rivojlantirilmoqda: bu modellar ta'limning qulayligini oshiradi va geografik to‘siqlarni bartaraf etadi. EdTech (ta'lim texnologiyalari) sektori ham rivojlantirilmoqda: startaplar va innovatsion kompaniyalar ta'lim sohasidagi texnologik yechimlarni ishlab chiqarishga rag‘batlantirilmoqda.

Xalqaro tajribani o‘rganish va moslashtirish O‘zbekiston ta'lim islohotlarining muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Finlandiya tajribasi – dunyoning eng muvaffaqiyatli ta'lim tizimlaridan biri – alohida o‘rganilmoqda: o‘qituvchilarning yuqori malakasi va ijtimoiy mavqeyi, kompetensiyaga asoslangan o‘quv dasturlari, o‘quvchilarning mustaqilligini rivojlantirish, minimal standartlashtirilgan testlar – bu tamoyillar O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilmoqda. Janubiy Koreya tajribasi – 1960-yillardagi eng kambag‘al mamlakatlardan birining 50 yil ichida jahonning eng rivojlangan ta'lim tizimlaridan birini yaratganligi – O‘zbekiston uchun muhim dars bo‘lib xizmat qiladi. Singapur, Yaponiya va Xitoy tajribalari – STEM ta'limini rivojlantirish, ta'lim va sanoat hamkorligi, ilmiy-tadqiqot universitetlarini yaratish – ham o‘rganilmoqda.

Oliy ta'limni xalqaro integratsiya qilish istiqbolli yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Bolonya jarayoni tamoyillarini joriy etish: kredit-modul tizimini to‘liq joriy etish, diplomlarni o‘zaro tan olish mexanizmlarini yaratish, talabalar va o‘qituvchilar mobilligini oshirish. Xalqaro universitetlar bilan qo‘shma ta'lim dasturlarini (double degree, joint degree) kengaytirish. Ilmiy-tadqiqot universitetlarini yaratish: 5–10 ta yetakchi universitetni xalqaro darajadagi ilmiy-tadqiqot markazlariga aylantirish, ularning ilmiy nashrlar soni va sifatini oshirish, xalqaro ilmiy hamkorlikni kengaytirish. Universitetlarni reytinglarga kiritish bo‘yicha aniq strategiya ishlab chiqish va amalga oshirish. Bu yo‘nalishlar

BUKHARA_HAMD_PRINT

O‘zbekiston ta'lim tizimini jahon ta'lim makoniga to‘liq integratsiya qilish uchun muhim qadam bo‘ladi.

Ta'lim va mehnat bozori o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytirish istiqbolli rejalarning eng amaliy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu yo‘nalishda quyidagi chora-tadbirlar ko‘zda tutilgan: kasbiy standartlar tizimini yaratish – har bir kasb uchun zarur bilim, ko‘nikma va kompetensiyalar aniq belgilanadi; ish beruvchilarning ta'lim jarayoniga ishtirokini kuchaytirish – o‘quv dasturlarini ishlab chiqishda, amaliyotni tashkil etishda va bitiruvchilarni ish bilan ta'minlashda ish beruvchilarning faol ishtiroki ta'minlanadi; dual ta'lim modelini kengaytirish – nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalarni parallel ravishda o‘zlashtirish tizimini joriy etish; umrbod ta'lim tizimini rivojlantirish – fuqarolarning butun hayoti davomida yangi bilim va ko‘nikmalar olishini ta'minlash uchun moslashuvchan va qulay ta'lim shakllari yaratish. Bu chora-tadbirlar ta'lim tizimining samaradorligini oshirish, bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanish darajasini yaxshilash va mamlakatning inson kapitalini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Nazorat savollari:

1. O‘zbekiston ta'lim tizimining hozirgi tuzilishini tavsiflang.
2. So‘nggi yillarda ta'lim sohasida qanday asosiy islohotlar amalga oshirildi?
3. Ta'lim sifatini oshirishga qanday omillar to‘sqinlik qilmoqda?
4. Oliy ta'lim tizimidagi o‘zgarishlarni tahlil qiling.
5. Xalqaro ta'lim reytinglarida O‘zbekistonning o‘rni haqida nima deya olasiz?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.
2. "Ta'lim to‘g‘risida" O‘zbekiston Respublikasi Qonuni (yangi tahriri), 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasidagi farmon va qarorlari.

BUKHARA_HAMD_PRINT

4. Inomova M. O‘zbekistonda ta'lim islohotlari: tahlil va istiqbollar. – T.: Fan, 2023.
5. Jahon banki ta'lim sohasidagi hisobotlari. worldbank.org

BUKHARA_HAMD_PRINT

14 - MAVZU: PEDAGOGIK KADRLARNI TAYYORLASH, MALAKASINI OSHIRISH VA QAYTA TAYYORLASH TIZIMI MASALALARI

Reja:

1. Pedagogik kadrlarni tayyorlash tizimining hozirgi holati va tuzilishi
2. O‘qituvchilar malakasini oshirish va qayta tayyorlash dasturlari
3. Pedagog kadrlarning ijtimoiy maqomi va moddiy rag‘batlantirish masalalari
4. Xalqaro tajribalar va pedagogik kadrlar tayyorlash sohasidagi istiqbollar

Kalit so‘zlar: *Pedagogik kadrlar, malaka oshirish, qayta tayyorlash, o‘qituvchi tayyorlash, pedagog maqomi, sertifikatsiya, mentorlik, doimiy rivojlanish, pedagogik mahorat, innovatsion usullar*

1. Pedagogik kadrlarni tayyorlash tizimining hozirgi holati va tuzilishi

Pedagogik kadrlar ta'lim tizimining eng muhim va hal qiluvchi bo‘g‘ini hisoblanadi. Ta'lim sifati bevosita o‘qituvchining bilim darajasi, kasbiy mahorati, pedagogik qobiliyati va shaxsiy fazilatlariga bog‘liq. Jahon tajribasi ko‘rsatadiki, ta'lim tizimining sifati undagi eng yaxshi o‘qituvchining sifatidan yuqori bo‘la olmaydi. McKinsey kompaniyasining mashhur tadqiqoti «How the World's Best-Performing School Systems Come Out on Top» (2007) dunyoning eng muvaffaqiyatli ta'lim tizimlarini tahlil qilib, asosiy xulosaga kelgan: barcha muvaffaqiyatli ta'lim tizimlari birinchi navbatda iqtidorli kishilarni o‘qituvchilik kasbiga jalb etish, ularni sifatli tayyorlash va doimiy kasbiy rivojlanishlarini ta'minlashga e'tibor qaratgan. O‘zbekiston uchun bu xulosa alohida ahamiyatga ega: mamlakatda 500 000 dan ortiq pedagog xodim faoliyat yuritmoqda va ularning sifati 10 milliondan ortiq o‘quvchi va talabaning ta'lim darajasini bevosita belgilaydi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

O‘zbekistonda pedagogik kadrlarni tayyorlash tizimi bir necha bosqichli tuzilmaga ega. Birinchi bosqich – pedagogik yo‘naltirilgan o‘rta maxsus ta'lim: pedagogik kollejlar o‘qituvchilarni dastlabki tayyorlash vazifasini bajaradi, ularda asosan maktabgacha ta'lim va boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari tayyorlanadi. Ikkinchi bosqich – oliy pedagogik ta'lim: pedagogika universitetlari va oliy ta'lim muassasalarining pedagogika fakultetlari bakalavriat (4 yil) va magistratura (2 yil) bosqichlarida o‘qituvchilar tayyorlaydi. Hozirda mamlakatda pedagogik kadrlar tayyorlaydigan asosiy oliy ta'lim muassasalari orasida Toshkent davlat pedagogika universiteti, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, viloyatlardagi pedagogika institutlari va universitetlar mavjud. Jami 14 dan ortiq ixtisoslashtirilgan pedagogik oliy ta'lim muassasasi hamda ko‘plab universitetlarning pedagogika fakultetlari faoliyat yuritmoqda.

Pedagogik ta'lim o‘quv dasturlari so‘nggi yillarda sezilarli yangilanmoqda. Bakalavriat bosqichida talabalar umumkasbiy fanlar (pedagogika, psixologiya, ta'lim metodikasi), ixtisoslik fanlari (o‘qitiladigan fan bo‘yicha chuqur bilimlar) va amaliyot (pedagogik amaliyot maktablarda) o‘rganadilar. Magistratura bosqichida ilmiy-tadqiqot ko‘nikmalari, ilg‘or pedagogik texnologiyalar va ta'lim boshqaruvi masalalari chuqurroq o‘rgatiladi. Biroq, o‘quv dasturlarida hali bir qator muammolar mavjud: nazariy bilimga ortiqcha e'tibor va amaliy ko‘nikmalarning yetishmasligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning yetarlicha o‘rgatilmasligi, raqamli kompetensiyalarning yetarli shakllantirilmasligi. Bu muammolarni hal etish uchun o‘quv dasturlari tubdan qayta ko‘rib chiqilmoqda va xalqaro tajriba asosida yangilanmoqda.

Pedagogik amaliyot tizimi pedagogik kadrlarni tayyorlashning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Talabalar o‘qish davomida bir necha bor pedagogik amaliyotga chiqadilar: dastlab kuzatuv amaliyoti (maktab muhitini o‘rganish), so‘ngra yordamchi amaliyot (o‘qituvchiga ko‘maklashish) va nihoyat mustaqil amaliyot

BUKHARA_HAMD_PRINT

(darslarni mustaqil o‘tkazish). Biroq, amaliyot tizimida ham muammolar mavjud: amaliyot muddati yetarli emas (ko‘plab rivojlangan mamlakatlardagiga nisbatan qisqa), bazaviy maktablar bilan hamkorlik tizimi yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan, amaliyot rahbarlari – mentorlarning malakasi va motivatsiyasi har doim ham yetarli emas. Zamonaviy xalqaro tajribaga ko‘ra, pedagogik amaliyotning umumiy o‘quv vaqtidagi ulushi kamida 25–30 foizni tashkil etishi kerak, O‘zbekistonda esa bu ko‘rsatkich hali pastroq.

Pedagogik kadrlar tayyorlash tizimida kadrlar tanlash jarayoni ham muhim muammo bo‘lib turibdi. Pedagogika universitetlariga qabul ballar boshqa yo‘nalishlarga nisbatan past bo‘lishi ko‘plab hollarda kuzatiladi, bu esa o‘qituvchilik kasbiga eng iqtidorli yoshlarni jalb etishni qiyinlashtiradi. Ko‘plab rivojlangan mamlakatlarda – Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya – pedagogika universitetlariga qabul tanlovlari eng yuqori raqobatga ega bo‘lib, faqat eng yaxshi abituriyentlar o‘qituvchilik kasbini tanlaydi. O‘zbekistonda bu muammoni hal etish uchun so‘nggi yillarda bir qator chora-tadbirlar ko‘rilmoqda: pedagogika yo‘nalishiga qabul kvotalari ko‘paytirildi, maxsus stipendiyalar joriy etildi, o‘qituvchilik kasbining obro‘sini oshirish kampaniyalari olib borilmoqda. Biroq, bu muammo hali to‘liq hal etilmagan va tizimli yondashuvni talab qiladi.

Maktabgacha ta'lim muassasalari uchun pedagogik kadrlar tayyorlash alohida muammo sifatida ko‘rilmoqda. Maktabgacha ta'lim qamrovining 27 foizdan 70 foizdan ortiqqa oshishi minglab yangi tarbiyachilar va pedagoglarni talab qildi. Bu ehtiyojni qondirish uchun qisqa muddatli qayta tayyorlash kurslari tashkil etildi, maktabgacha ta'lim yo‘nalishidagi oliy ta'lim dasturlari kengaytirildi, xorijiy tajriba asosida yangi o‘quv dasturlari ishlab chiqildi. Biroq, maktabgacha ta'lim pedagoglarining malakasi hali yetarli darajada emas: ko‘plab tarbiyachilar maxsus pedagogik ta'limga ega emas, zamonaviy erta rivojlantirish metodikalari yetarlicha o‘zlashtirilmagan. Bu muammo maktabgacha ta'limning

BUKHARA_HAMD_PRINT

sifatiga bevosita ta'sir koʻrsatmoqda va uni hal etish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

2. Oʻqituvchilar malakasini oshirish va qayta tayyorlash dasturlari

Oʻqituvchilarning doimiy kasbiy rivojlanishi zamonaviy ta'lim tizimining zaruriy sharti hisoblanadi. Ilm-fan, texnologiya va jamiyat tez sur'atlarda rivojlanayotgan sharoitda oʻqituvchi doimiy ravishda yangi bilim va koʻnikmalarni oʻzlashtirishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni egallashi va oʻz kasbiy kompetensiyasini oshirib borishi kerak. Oʻzbekistonda oʻqituvchilar malakasini oshirish va qayta tayyorlash tizimi soʻnggi yillarda sezilarli isloh qilindi. Malaka oshirishning huquqiy asosi «Ta'lim toʻgʻrisida»gi Qonun va bir qator normativ-huquqiy hujjatlar bilan belgilangan: qonunga koʻra, har bir pedagog kamida 5 yilda bir marta malaka oshirish kurslaridan oʻtishi shart. Biroq, zamonaviy talablar bu muddatni qisqartirishni va doimiy kasbiy rivojlanish modeliga oʻtishni talab qilmoqda.

Malaka oshirish tizimining institutsional tuzilmasi bir necha darajadagi muassasalardan iborat. Respublika darajasida Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti (PKQTMOI) faoliyat yuritmoqda – bu institut respublika miqyosida oʻqituvchilar malakasini oshirish dasturlarini ishlab chiqish, amalga oshirish va nazorat qilish uchun mas'ul. Viloyat darajasida pedagoglarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish hududiy filiallari mavjud. Shu bilan birga, universitetlar ham malaka oshirish dasturlarini taklif etmoqda: oliy ta'lim muassasalari oʻz mutaxassisligi boʻyicha oʻqituvchilar uchun maxsus kurslar tashkil etmoqda. Xalqaro tashkilotlar – Britaniya Kengashi, Goethe-Institut, KOICA (Koreya), JICA (Yaponiya) – ham Oʻzbekistonda oʻqituvchilar malakasini oshirish dasturlarini amalga oshirmoqda.

Malaka oshirish dasturlarining mazmuni va shakllari soʻnggi yillarda sezilarli yangilandi. An'anaviy kurslar – ikki haftalik yoki bir

BUKHARA_HAMD_PRINT

oylik yuzma-yuz o‘qitish – hali asosiy shakllardan biri bo‘lib qolmoqda, biroq yangi shakllar ham faol joriy etilmoqda. Onlayn va masofaviy malaka oshirish dasturlari – COVID-19 pandemiyasidan keyin tezlashgan – o‘qituvchilarga ish joyidan turib, qulay vaqtda bilim olish imkoniyatini bermoqda. Aralash (blended) ta'lim modeli – onlayn va yuzma-yuz o‘qitishning uyg‘unligi – samarali yondashuv sifatida keng qo‘llanilmoqda. Mentorlik dasturlari – tajribali o‘qituvchilarning yosh hamkasblarga individual ko‘maklashish tizimi – rivojlantirilmoqda. Pedagogik hamjamiyatlar va kasbiy o‘rganish guruhlari (Professional Learning Communities – PLC) yaratilmoqda, ularda o‘qituvchilar o‘zaro tajriba almashadi va birgalikda kasbiy muammolarni hal etadi.

Chet tillarni o‘qitish bo‘yicha o‘qituvchilarning malakasini oshirish alohida ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Prezident Sh.M. Mirziyoyevning 2012-yildagi Farmonidan boshlab chet tillarni o‘qitish tizimini tubdan takomillashtirish bo‘yicha keng ko‘lamli ishlar olib borilmoqda. Ingliz tili o‘qituvchilari uchun maxsus malaka oshirish dasturlari tashkil etildi: Britaniya Kengashi bilan hamkorlikda CELTA va boshqa xalqaro sertifikatlar bo‘yicha kurslar o‘tkazilmoqda, AQSh, Buyuk Britaniya va boshqa ingliz tilida so‘zlashuvchi mamlakatlarga stajirovkaga yuborilmoqda. Ingliz tilidan boshqa fanlarni o‘qitish (Content and Language Integrated Learning – CLIL) yondashuvi sinab ko‘rilmoqda. Biroq, malakali chet tili o‘qituvchilari taqchilligi hali jiddiy muammo bo‘lib qolmoqda, ayniqsa qishloq joylarda.

Raqamli kompetensiyalarni rivojlantirish o‘qituvchilar malakasini oshirishning zamonaviy va dolzarb yo‘nalishidir. XXI asr o‘qituvchisi raqamli texnologiyalardan ta'lim jarayonida samarali foydalanish qobiliyatiga ega bo‘lishi kerak. O‘zbekistonda o‘qituvchilarning raqamli savodxonligini oshirish bo‘yicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda: kompyuter savodxonligi kurslari, elektron ta'lim resurslaridan foydalanish, interaktiv doskalar va multimedia vositalarini qo‘llash, onlayn ta'lim platformalarida

BUKHARA_HAMD_PRINT

ishlash bo‘yicha treninglar tashkil etilmoqda. Biroq, o‘qituvchilarning raqamli kompetensiyasi darajasi hali bir xil emas: shahardagi o‘qituvchilar qishloq hamkasblarga nisbatan ancha ilg‘or, yosh o‘qituvchilar keksa hamkasblariga nisbatan raqamli texnologiyalarni ko‘proq qo‘llaydi. Bu farqlarni kamaytirish uchun manzilli va differentsiyalangan malaka oshirish dasturlari zarur.

Malaka oshirish tizimining samaradorligini baholash ham muhim muammo sifatida ko‘rilmoqda. An'anaviy baholash usullari – kurs yakunida test topshirish yoki sertifikat olish – malaka oshirishning haqiqiy samaradorligini to‘liq aks ettirmaydi. Zamonaviy yondashuv o‘qituvchining kasbiy rivojlanishini uning amaliy faoliyatidagi o‘zgarishlar – dars sifatining oshishi, o‘quvchilarning natijalarining yaxshilanishi – orqali baholashni talab qiladi. O‘zbekistonda bu yo‘nalishda ham islohotlar amalga oshirilmoqda: o‘qituvchilarni attestatsiya qilish tizimi takomillashtirildi, portfolioga asoslangan baholash joriy etilmoqda, o‘qituvchining kasbiy rivojlanish rejasini tuzish amaliyoti kengaytirilmoqda. Biroq, malaka oshirish va amaliy natijalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytirish hali hal etilishi kerak bo‘lgan vazifa bo‘lib qolmoqda.

3. Pedagog kadrlarning ijtimoiy maqomi va moddiy rag‘batlantirish masalalari

O‘qituvchining ijtimoiy maqomi va moddiy ta'minoti ta'lim tizimining sifatini belgilovchi eng muhim omillardan biridir. Dunyoning eng muvaffaqiyatli ta'lim tizimlariga ega mamlakatlar – Finlandiya, Singapur, Janubiy Koreya, Yaponiya – da o‘qituvchilik kasbi eng nufuzli va yuqori maoshli kasblar qatorida turadi. Bu mamlakatlarda o‘qituvchi jamiyatda chuqur hurmatga sazovor bo‘lib, uning ijtimoiy maqomi shifokor va muhandis darajasida yoki undan ham yuqori. O‘zbekistonda o‘qituvchilik kasbining ijtimoiy maqomi tarixan yuqori bo‘lgan – «Ustoz» tushunchasi o‘zbek madaniyatida alohida hurmat bilan qaraladi, «Ustoz – otangdan ulug‘» maqoli bu hurmatning chuqurligini ko‘rsatadi. Biroq,

BUKHARA_HAMD_PRINT

mustaqillik yillarida iqtisodiy qiyinchiliklar tufayli oʻqituvchining moddiy ahvoli yomonlashdi va kasbning amaliy obroʻsi pasaydi.

Soʻnggi yillarda oʻqituvchilarning moddiy ta'minoti va ijtimoiy himoyasini yaxshilash boʻyicha muhim qadamlar tashlandi. Oʻqituvchilar maoshlari bir necha bor oshirildi: 2017-yildan 2024-yilga qadar oʻqituvchi maoshlari bir necha baravar koʻpaydi. Pedagogik stajiga qarab qoʻshimcha toʻlovlar tizimi joriy etildi. «Eng yaxshi pedagog» tanlovi muntazam oʻtkazilmoqda va gʻolib oʻqituvchilar pul mukofotlari va boshqa imtiyozlar bilan ragʻbatlantirilmoqda. 1-oktyabr – «Oʻqituvchi va murabbiylar kuni» davlat bayramiga aylandi va bu sana oʻqituvchilik kasbiga hurmatni ifodalovchi muhim marosimlar bilan nishonlanmoqda. Biroq, oʻqituvchi maoshlari hali iqtisodiyotning boshqa sohalaridagi maoshlar bilan raqobat qila oladigan darajaga yetmagan: koʻplab malakali pedagoglar boshqa, yuqoriroq maoshli sohalarga oʻtib ketmoqda.

Oʻqituvchilar uchun uy-joy masalasini hal etish alohida e'tibor qaratilayotgan yoʻnalishlardan biridir. Qishloq joylarda ishlaydigan oʻqituvchilarga turar-joy qurilishi boʻyicha maxsus dasturlar amalga oshirilmoqda: davlat byudjetidan mablagʻ ajratilgan holda oʻqituvchilar uchun uylar qurilmoqda. Imtiyozli ipoteka kreditlari tizimi joriy etildi: oʻqituvchilar uchun foiz stavkasi pasaytirilgan va toʻlov muddati uzaytirilgan ipoteka kreditlari taklif etilmoqda. Yosh oʻqituvchilarni qishloq joylarga jalb etish uchun maxsus imtiyozlar belgilangan: bir martalik moddiy yordam, koʻchirish xarajatlarini qoplash, maosh ustiga qoʻshimcha toʻlov. Biroq, uy-joy muammosi hali toʻliq hal etilmagan: koʻplab oʻqituvchilar, ayniqsa yosh mutaxassislar va qishloq joylardagi pedagoglar, munosib turar-joyga ega emas va bu ularning kasbiy motivatsiyasiga salbiy ta'sir koʻrsatmoqda.

Oʻqituvchining kasbiy obroʻsini oshirish ham muhim strategik vazifa sifatida belgilangan. Bu yoʻnalishda bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. OAV va ijtimoiy tarmoqlarda oʻqituvchilik

BUKHARA_HAMD_PRINT

kasbini targʻib qilish kampaniyalari olib borilmoqda: muvaffaqiyatli oʻqituvchilar haqida filmlar, koʻrsatuvlar va maqolalar tayyorlanmoqda. «Oʻqituvchi – millatning kelajagini yaratuvchi» shiori ostida ma'rifiy tadbirlar oʻtkazilmoqda. Oʻqituvchilarga davlat mukofotlari va unvonlari berilmoqda: «Xalq ta'limi a'lochisi», «Oʻzbekiston Respublikasi xizmat koʻrsatgan oʻqituvchisi» va boshqa faxriy unvonlar. Oʻqituvchilar uchun maxsus imtiyozlar – transportda chegirmalar, sanatoriy-kurort davolanish, bolalarni maktabgacha ta'lim muassasalariga navbatsiz qabul qilish – koʻzda tutilgan. Biroq, oʻqituvchining haqiqiy ijtimoiy maqomini oshirish uchun eng muhim omil moddiy ta'minotning sezilarli yaxshilanishidir.

Oʻqituvchilarning ish sharoitlari va mehnat yuklamasi ham muhim muammo boʻlib turibdi. Koʻplab oʻqituvchilar haddan tashqari yuqori mehnat yuklamasiga ega: dars soatlari koʻp, sinflar toʻla, hujjatchilik ishi ogʻir. Bu holat oʻqituvchining har bir oʻquvchiga individual yondashish, darsga sifatli tayyorlanish va kasbiy rivojlanish uchun vaqt ajratish imkoniyatini cheklaydi. Sinflardagi oʻquvchilar soni koʻplab maktablarda me'yordan oshib ketgan: ba'zi shaharlardagi maktablarda bir sinfda 40–45 oʻquvchi oʻqiydi, bu esa ta'lim sifatiga salbiy ta'sir koʻrsatadi. Hujjatchilik yuki ham oʻqituvchilarning asosiy shikoyatlaridan biri: turli hisobotlar, rejalar, tahlillar va boshqa hujjatlarni tayyorlash oʻqituvchining koʻp vaqtini oladi. Bu muammolarni hal etish uchun sinflardagi oʻquvchilar sonini kamaytirish, hujjatchilik yukini yengillashtirish va raqamli vositalar orqali byurokratiyani kamaytirish zarur.

Gender jihatdan pedagogik kadrlar tarkibining tahlili ham muhim ma'lumotlarni beradi. Oʻzbekiston ta'lim tizimida ayollar oʻqituvchilar ulushi yuqori, ayniqsa maktabgacha ta'lim va boshlangʻich sinflarda. Biroq, ta'lim boshqaruvida – maktab direktorlari, viloyat ta'lim boshqarmalari rahbarlari, vazirlik darajasida – erkaklar ulushi sezilarli yuqori. Bu gender nomutanosiblik ayollar pedagoglarning kasbiy oʻsish

BUKHARA_HAMD_PRINT

imkoniyatlarining cheklanganligidan dalolat beradi. Ayollar o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash, ularning boshqaruv lavozimlariga ko‘tarilishini rag‘batlantirish va gender tenglikni ta'minlash yo‘nalishida qo‘shimcha chora-tadbirlar ko‘rish zarur. Shu bilan birga, erkak o‘qituvchilarni ta'lim tizimiga jalb etish ham muhim: maktablarda erkak o‘qituvchilar ulushining pasayishi o‘g‘il bolalar tarbiyasiga ta'sir ko‘rsatishi mumkin.

4. Xalqaro tajribalar va pedagogik kadrlar tayyorlash sohasidagi istiqbollar

Xalqaro tajribani o‘rganish va moslashtirish O‘zbekistonning pedagogik kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishning muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Dunyoning eng muvaffaqiyatli ta'lim tizimlari o‘qituvchilarni tayyorlash va qo‘llab-quvvatlash sohasida noyob tajribalarga ega bo‘lib, ular O‘zbekiston uchun qimmatli darslar beradi. Finlandiya tajribasi – dunyoning eng ko‘p o‘rganiladigan ta'lim modeli – bir necha muhim tamoyillarga asoslanadi. Birinchidan, o‘qituvchilik kasbiga kirish uchun eng yuqori talablar qo‘yiladi: pedagogika universitetlariga faqat eng yaxshi abituriyentlarning 10–15 foizi qabul qilinadi. Ikkinchidan, o‘qituvchilarning barchasi magistrlik darajasiga ega bo‘lishi shart – bu dunyodagi eng yuqori malaka talabi. Uchinchidan, o‘qituvchilarga keng avtonomiya beriladi: ular o‘quv dasturi, o‘qitish usullari va baholash mezonlarini mustaqil belgilash huquqiga ega. To‘rtinchidan, o‘qituvchilar jamiyatda eng hurmatli kasblar qatorida turadi va ularning maoshlari yuqori.

Singapur tajribasi ham alohida o‘rganishga loyiq. Singapur o‘zining ta'lim tizimini 50 yil ichida jahonning eng yaxshilaridan biriga aylantirdi va bu muvaffaqiyatning asosida o‘qituvchilarni tayyorlashga bo‘lgan yondashuv turadi. Singapurda barcha o‘qituvchilar yagona muassasa – Milliy ta'lim instituti (National Institute of Education – NIE) da tayyorlanadi, bu esa ta'lim sifatini nazorat qilish imkonini beradi. O‘qituvchilar kasbiy rivojlanishning aniq modeli mavjud: o‘qituvchi yo‘li (Teaching Track), rahbarlik

BUKHARA_HAMD_PRINT

yo‘li (Leadership Track) va ixtisoslik yo‘li (Senior Specialist Track) – har bir o‘qituvchi o‘z qobiliyati va intilishlariga mos yo‘lni tanlashi mumkin. Mentorlik tizimi kuchli rivojlangan: har bir yangi o‘qituvchiga tajribali mentor biriktiriladi va u kamida 2 yil davomida yosh hamkasbiga ko‘maklashadi. O‘qituvchilarga har yili 100 soatdan ortiq kasbiy rivojlanish uchun vaqt ajratiladi.

Janubiy Koreya tajribasi rivojlanayotgan mamlakatlar uchun alohida ahamiyatga ega, chunki bu mamlakat qisqa vaqt ichida kambag‘allikdan jahonning eng rivojlangan ta'lim tizimlaridan birini yaratishga muvaffaq bo‘ldi. Janubiy Koreyada o‘qituvchilik kasbi eng nufuzli va yuqori maoshli kasblardan biri: o‘qituvchilar davlat xizmatchilarining eng yuqori toifasiga kiritilgan, ularning maoshlari iqtisodiyotdagi o‘rtacha maoshdan 1,5–2 baravar yuqori. O‘qituvchilik kasbiga kirish uchun raqobat nihoyatda kuchli: pedagogika universitetlariga qabul tanlovida har bir o‘ringa 5–10 da'vogar to‘g‘ri keladi. Yaponiya tajribasi ham diqqatga sazovor: «Lesson Study» (darsni o‘rganish) yondashuvi – o‘qituvchilarning kichik guruhlarda birgalikda darslarni rejalashtirishi, kuzatishi va tahlil qilishi – dunyoga mashhur bo‘lgan yapon inovatsiyasidir.

O‘zbekiston uchun bu xalqaro tajribalardan bir qator muhim darslar kelib chiqadi. Birinchidan, o‘qituvchilik kasbiga eng iqtidorli yoshlarni jalb etish uchun kasbning ijtimoiy maqomi va moddiy ta'minoti sezilarli oshirilishi kerak – bu eng ustuvor va fundamental shart. Ikkinchidan, o‘qituvchilarni tayyorlash sifatini oshirish uchun pedagogik ta'lim dasturlari tubdan qayta ko‘rib chiqilishi, amaliy tayyorgarlik ulushi oshirilishi va xalqaro standartlarga moslashtirilishi kerak. Uchinchidan, doimiy kasbiy rivojlanish tizimi yaratilishi kerak: bir martalik kurslar o‘rniga uzluksiz, individual va amaliyotga asoslangan kasbiy rivojlanish modeliga o‘tish zarur. To‘rtinchidan, mentorlik tizimini kuchaytirish: har bir yosh o‘qituvchiga tajribali mentorni biriktirish va mentorlik faoliyatini rag‘batlantirish tizimini yaratish.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Pedagogik kadrlar tayyorlash sohasidagi istiqbolli yo‘nalishlar bir necha strategik maqsadlarni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, pedagogik ta'lim standartlarini yangilash: xalqaro tajribaga asoslangan kasbiy kompetensiyalar doirasini (Professional Standards Framework) yaratish va uni pedagogik ta'limning barcha bosqichlarida qo‘llash. Ikkinchidan, raqamli pedagogikani rivojlantirish: o‘qituvchilarni sun'iy intellekt, adaptiv ta'lim tizimlari, virtual va kengaytirilgan haqiqat (VR/AR), gamifikatsiya va boshqa zamonaviy raqamli vositalardan ta'limda samarali foydalanishga tayyorlash. Uchinchidan, inklyuziv ta'lim pedagogikasini rivojlantirish: nogironligi bo‘lgan bolalar, maxsus ta'lim ehtiyojiga ega bolalar va turli madaniy kelib chiqishga ega o‘quvchilar bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish.

To‘rtinchidan, ilmiy-tadqiqot faoliyatini pedagogik amaliyot bilan bog‘lash: o‘qituvchilarni faqat bilim beruvchi emas, balki tadqiqotchi sifatida ham tayyorlash – «tadqiqotchi-o‘qituvchi» (teacher-researcher) modelini joriy etish. Beshinchidan, xalqaro hamkorlikni kengaytirish: xorijiy pedagogika universitetlari bilan qo‘shma dasturlar yaratish, o‘qituvchilar almashinuvi dasturlarini kengaytirish, xalqaro sertifikatlash tizimlarini joriy etish. Oltinchidan, o‘qituvchi maoshini mamlakatdagi o‘rtacha maoshdan kamida 1,5–2 baravar yuqori darajaga ko‘tarish maqsadini belgilash va bosqichma-bosqich amalga oshirish. Yettinchidan, o‘qituvchilar kasbiy hamjamiyatlarini rivojlantirish: o‘zaro tajriba almashish, birgalikda ilmiy-uslubiy ishlar olib borish va kasbiy muammolarni hal etish uchun platformalar yaratish. Bu istiqbolli yo‘nalishlarning amalga oshirilishi O‘zbekiston ta'lim tizimining sifatini tubdan yaxshilash va mamlakatning Uchinchi Renessans maqsadlariga erishish uchun zaruriy kadrlar salohiyatini yaratishga xizmat qiladi.

Nazorat savollari:

1. O‘zbekistonda pedagogik kadrlarni tayyorlash tizimini tavsiflang.
2. O‘qituvchilar malakasini oshirish qanday tashkil etilgan?

BUKHARA_HAMD_PRINT

3. Pedagog kadrlarning ijtimoiy maqomini oshirish bo‘yicha qanday chora-tadbirlar ko‘rilgan?

4. Zamonaviy pedagog kadrga qo‘yiladigan talablar nimalardan iborat?

5. Pedagogik kadrlarni tayyorlashda xalqaro tajribadan qanday foydalanish mumkin?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.

2. "Pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida" PQ.

3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi normativ hujjatlari.

4. Yo‘ldoshev J., Hasanboeva O. Pedagogika. – T.: O‘qituvchi, 2022.

5. OECD ta'lim sohasidagi hisobotlari. oecd.org

BUKHARA_HAMD_PRINT

15 - MAVZU: O‘ZBEKISTONDAGI TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIKA TA'LIM MUASSASALARI FAOLIYATI VA O‘RNI

REJA:

1. Pedagogika ta'lim muassasalarining tarixiy shakllanishi va rivojlanish bosqichlari
2. Pedagogika universitetlari va institutlarining hozirgi tuzilishi va faoliyati
3. Pedagogika ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini ta'minlash muammolari
4. Pedagogika ta'lim muassasalarining istiqbolli rivojlanish yo‘nalishlari

Kalit so‘zlar: *Pedagogika ta’lim muassasalari, pedagogika universitetlari, o‘qituvchi tayyorlash, ta’lim sifati, o‘quv dasturlari, amaliyot, ilmiy tadqiqot, klaster tizimi, innovatsion ta’lim, raqamlashtirish*

1. Pedagogika ta'lim muassasalarining tarixiy shakllanishi va rivojlanish bosqichlari

O‘zbekistonda pedagogik ta'lim muassasalarining shakllanishi uzoq tarixiy jarayonni bosib o‘tgan bo‘lib, u Markaziy Osiyodagi ta'lim an'analarining chuqur ildizlariga borib taqaladi. Islomgacha bo‘lgan davrda ham Movarounnahr hududida bilim berish va tarbiyalash an'analari mavjud bo‘lgan: oilaviy ta'lim, ustoz-shogird munosabatlari va diniy ta'lim asosiy ta'lim shakllari hisoblangan. Islom madaniyatining kirib kelishi bilan maktab va madrasalar tizimi shakllandi: Buxoro, Samarqand, Xiva shaharlari dunyoning eng yirik ta'lim markazlariga aylandi. Bu madrasalarda nafaqat diniy ilmlar, balki matematika, astronomiya, tibbiyot, falsafa va adabiyot ham o‘qitilgan. Madrasalardagi mudarrislar (o‘qituvchilar) maxsus tayyorgarlikdan o‘tganlar va ular o‘z davrining eng bilimli kishilari bo‘lganlar. Mirzo Ulug‘bekning Samarqanddagi madrasasi (1420) va Registon maydonidagi Sherdor, Tillakori madrasalari dunyo ta'lim tarixining nodir namunalari hisoblanadi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Zamonaviy pedagogik ta'lim muassasalarining shakllanishi Rossiya imperiyasi va soʻngra Sovet davri bilan bogʻliq. XIX asr oxirlarida Turkiston oʻlkasida yangi usul (jadid) maktablari paydo boʻldi – Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Mahmudxoʻja Behbudiy kabi jadidchilar zamonaviy ta'lim tizimini joriy etish uchun kurashdilar. 1918-yildan boshlab Sovet hukumati yangi ta'lim tizimini shakllantirdi va pedagogik kadrlar tayyorlash muassasalarini tashkil etdi. 1920-yilda Toshkentda birinchi oʻqituvchilar tayyorlash instituti (pedagogika instituti) tashkil etildi – bu Oʻzbekistondagi zamonaviy pedagogik oliy ta'limning boshlanish nuqtasi hisoblanadi. 1930-yillarga kelib barcha viloyat markazlarida pedagogik institutlar tashkil etildi va ular mamlakatning oʻqituvchilarga boʻlgan ehtiyojini qondirish uchun keng koʻlamli faoliyat yuritdilar.

Sovet davrida Oʻzbekistondagi pedagogik ta'lim muassasalari tizimi sezilarli rivojlandi va barqaror tuzilmaga ega boʻldi. Toshkent davlat pedagogika instituti (keyinchalik Nizomiy nomidagi TDPU) mamlakatning yetakchi pedagogik oliy ta'lim muassasasiga aylandi. Har bir viloyatda kamida bitta pedagogik institut faoliyat yuritdi: Samarqand, Buxoro, Fargʻona, Andijon, Namangan, Qarshi, Termiz, Nukus, Jizzax, Guliston shaharlari pedagogik institutlarga ega boʻldi. Bu institutlarda turli fan yoʻnalishlarida oʻqituvchilar tayyorlandi: filologiya, matematika, fizika, kimyo, biologiya, tarix, geografiya, jismoniy tarbiya, boshlangʻich ta'lim va boshqa yoʻnalishlarda bakalavrlar va mutaxassislar yetishtirildi. Sovet davrida pedagogik ta'lim standartlashtirilgan boʻlib, barcha institutlarda yagona oʻquv dasturlari qoʻllanilgan.

Mustaqillik yillarida pedagogik ta'lim muassasalari tizimida muhim oʻzgarishlar sodir boʻldi. 1990-yillarning boshlarida ta'lim tizimini milliy ehtiyojlarga moslashtirish jarayoni boshlandi: oʻquv dasturlari milliylashtirildi, oʻzbek tilida darsliklar yaratildi, yangi fan yoʻnalishlari joriy etildi. 1997-yilda «Ta'lim toʻgʻrisida» va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi toʻgʻrisida» qonunlar qabul

BUKHARA_HAMD_PRINT

qilindi – bu hujjatlar ta'lim tizimini, jumladan pedagogik ta'limni, isloh qilishning huquqiy asosini yaratdi. Ba'zi pedagogik institutlar universitetlarga aylantildi, yangi fakultetlar va yo‘nalishlar ochildi. Biroq, 1990–2000-yillardagi iqtisodiy qiyinchiliklar pedagogik ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasiga salbiy ta'sir ko‘rsatdi: infratuzilma eskirdi, laboratoriyalar yangilanmadi, professor-o‘qituvchilar maoshlari past bo‘lib qoldi.

2017-yildan boshlab pedagogik ta'lim muassasalari tizimida yangi islohot davri boshlandi. Prezident Sh.M. Mirziyoyevning tashabbusi bilan ta'lim tizimida tub o‘zgarishlar amalga oshirildi va bu o‘zgarishlar pedagogik ta'lim muassasalariga ham bevosita ta'sir ko‘rsatdi. Oliy ta'lim muassasalari sonining 77 tadan 210 dan ortiqqa oshishi pedagogik universitetlar va institutlar tarmog‘ining kengayishiga olib keldi. Yangi pedagogik oliy ta'lim muassasalari tashkil etildi, mavjudlari qayta tashkil etildi va kengaytirildi. Pedagogik ta'lim o‘quv dasturlari yangilanmoqda: kompetensiyaga asoslangan yondashuv joriy etilmoqda, amaliy tayyorgarlik ulushi oshirilmoqda, zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘rgatilmoqda. Bu jarayon hali davom etmoqda va pedagogik ta'lim muassasalarining sifat jihatidan yangi darajaga ko‘tarilishini ta'minlash uchun tizimli ishlar olib borilmoqda.

Pedagogik ta'lim muassasalarining rivojlanish bosqichlarini umumlashtirgan holda bir necha tarixiy davrlarni ajratish mumkin. Birinchi davr – an'anaviy ta'lim davri (XIX asrgacha): madrasa va ustoz-shogird tizimi. Ikkinchi davr – zamonaviylashuv davri (XIX asr oxiri – 1920-yillar): jadid maktablari va birinchi zamonaviy pedagogik muassasalar. Uchinchi davr – Sovet davri (1920–1991): pedagogik institutlar tizimining shakllanishi va rivojlanishi, standartlashtirilgan ta'lim. To‘rtinchi davr – mustaqillik davri (1991–2016): milliylashuv, bozor iqtisodiyotiga moslashuv, ba'zi muammolarning to‘planishi. Beshinchi davr – yangi islohotlar davri (2017-yildan): pedagogik ta'lim tizimining tubdan yangilanishi, xalqaro integratsiya, sifat ko‘rsatkichlarini oshirish. Har bir davr

BUKHARA_HAMD_PRINT

oʻziga xos yutuqlar va muammolarga ega boʻlgan va hozirgi pedagogik ta'lim tizimi bu tarixiy tajribaning mahsuli hisoblanadi.

2. Pedagogika universitetlari va institutlarining hozirgi tuzilishi va faoliyati

Oʻzbekistonda pedagogik kadrlar tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasalari tizimi hozirgi kunda keng tarmoqli va koʻp darajali tuzilmaga ega. Mamlakatda 14 dan ortiq ixtisoslashtirilgan pedagogika universiteti va instituti faoliyat yuritmoqda, shu bilan birga koʻplab klassik universitetlar va boshqa oliy ta'lim muassasalarida ham pedagogika fakultetlari mavjud. Tizimning yetakchi muassasasi – Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti (TDPU) boʻlib, u 1935-yilda tashkil etilgan va bugungi kunda mamlakatning eng yirik pedagogik oliy ta'lim muassasasi hisoblanadi. TDPU da 15 dan ortiq fakultet faoliyat yuritib, 50 dan ortiq bakalavriat va magistratura yoʻnalishlarida kadrlar tayyorlanmoqda. Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Jizzax davlat pedagogika universiteti, Navoiy davlat pedagogika instituti va boshqa hududiy pedagogik muassasalar mintaqaviy pedagogik kadrlar tayyorlashda muhim oʻrin tutmoqda.

Pedagogika universitetlari va institutlarining faoliyati bir necha asosiy yoʻnalishlarni oʻz ichiga oladi. Birinchi va asosiy yoʻnalish – ta'lim faoliyati: bakalavriat bosqichida turli fan yoʻnalishlari boʻyicha oʻqituvchilar tayyorlash (matematika, fizika, kimyo, biologiya, tarix, ona tili va adabiyot, chet tillar, informatika, boshlangʻich ta'lim, maktabgacha ta'lim, jismoniy tarbiya, musiqa, tasviriy san'at va boshqalar). Magistratura bosqichida chuqurroq ixtisoslashuv va ilmiy-tadqiqot koʻnikmalari shakllantiriladi. Doktorantura (PhD) bosqichida ilmiy kadrlar tayyorlanadi. Ikkinchi yoʻnalish – ilmiy-tadqiqot faoliyati: pedagogika fani, ta'lim metodikasi, psixologiya va boshqa sohalar boʻyicha fundamental va amaliy tadqiqotlar olib boriladi. Uchinchi yoʻnalish – malaka oshirish va qayta tayyorlash: amalda faoliyat yuritayotgan oʻqituvchilar uchun malaka oshirish kurslari va qayta tayyorlash dasturlari tashkil etiladi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Pedagogika universitetlarida ta'lim jarayoni so‘nggi yillarda sezilarli yangilanmoqda. Kredit-modul tizimiga o‘tish jarayoni amalga oshirildi: bu tizim talabalarning individual o‘quv traektoriyasini shakllantirish, tanlov fanlari orqali ixtisoslashuvni chuqurlashtirishva xalqaro muvofiqlikni ta'minlash imkonini beradi. O‘quv dasturlari kompetensiyaga asoslangan yondashuvga moslashtirilmoqda: «nimani bilishi kerak» dan «nimani qila olishi kerak» ga o‘tish amalga oshirilmoqda. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar o‘qitilmoqda: interaktiv ta'lim usullari, loyihaga asoslangan ta'lim, hamkorlikda o‘qish, flipped classroom, gamifikatsiya va boshqalar. Raqamli ta'lim vositalari joriy etilmoqda: LMS platformalari, elektron darsliklar, virtual laboratoriyalar, onlayn kurslar. Pedagogik amaliyot tizimi takomillashtirilmoqda: amaliyot muddati uzaytirilmoqda, bazaviy maktablar bilan hamkorlik kuchaytirilmoqda.

Pedagogika ta'lim muassasalarining ilmiy-tadqiqot faoliyati ham rivojlanmoqda. Pedagogika universitetlarida pedagogika fani, ta'lim psixologiyasi, ta'lim metodikasi va boshqa sohalar bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Ilmiy jurnallar nashr etilmoqda, ilmiy konferentsiyalar va seminarlar tashkil etilmoqda. Dissertatsiya kengashlari faoliyat yuritib, fan nomzodlari va fan doktorlari tayyorlanmoqda. Biroq, pedagogik tadqiqotlarning sifati va xalqaro darajasi hali yetarli emas: xalqaro indekslanган jurnallarda (Scopus, Web of Science) chop etilgan maqolalar soni kam, xalqaro ilmiy hamkorlik cheklangan, tadqiqotlar natijalarining amaliyotga tatbiq etilishi yetarli darajada ta'minlanmagan. Bu muammo pedagogik ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyatini oshirish zarurligi haqida gapiradi.

Pedagogika ta'lim muassasalarining xalqaro hamkorligi so‘nggi yillarda sezilarli kengaydi. Ko‘plab pedagogik universitetlar xorijiy hamkor universitetlar bilan shartnomalar imzolagan: Rossiya, Turkiya, Janubiy Koreya, Yaponiya, Germaniya, Buyuk Britaniya va boshqa mamlakatlarning pedagogika universitetlari bilan hamkorlik

BUKHARA_HAMD_PRINT

oʻrnatilgan. Talabalar va oʻqituvchilar almashinuvi dasturlari amalga oshirilmoqda: Erasmus+, Mevlana va boshqa xalqaro dasturlar orqali talabalar va professor-oʻqituvchilar xorijda tajriba orttirishmoqda. Xorijiy ekspertlar pedagogika universitetlarida dars berish uchun taklif qilinmoqda. Qoʻshma ta'lim dasturlari (double degree, joint programs) ishlab chiqilmoqda. Bu hamkorlik pedagogik ta'limning sifatini oshirish va xalqaro standartlarga moslashtirishda muhim omil boʻlib xizmat qilmoqda.

Pedagogika ta'lim muassasalarining jamiyatdagi oʻrni faqat kadrlar tayyorlash bilan cheklanmaydi. Ular bir qator muhim ijtimoiy funktsiyalarni ham bajaradi. Birinchidan, ilmiy-uslubiy markaz sifatida: pedagogika universitetlari maktablar uchun oʻquv dasturlari, darsliklar va uslubiy qoʻllanmalar ishlab chiqishda ishtirok etadi. Ikkinchidan, mintaqaviy ta'lim markazlari sifatida: viloyatlardagi pedagogika institutlari mintaqaning ta'lim siyosatini shakllantirish va amalga oshirishda faol ishtirok etadi. Uchinchidan, madaniy-ma'rifiy markazlar sifatida: pedagogika universitetlari ilmiy-ommabop tadbirlar, madaniy marosimlar va jamoatchilik bilan muloqot oʻtkazishning muhim platformalari hisoblanadi. Toʻrtinchidan, innovatsion faoliyat markazlari sifatida: yangi pedagogik texnologiyalar ishlab chiqish, sinash va joriy etishda yetakchi oʻrin tutadi.

3. Pedagogika ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini ta'minlash muammolari

Pedagogika ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini ta'minlash Oʻzbekiston ta'lim tizimining eng dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi, chunki pedagogik ta'limning sifati bevosita mamlakatdagi barcha ta'lim bosqichlarining sifatini belgilaydi. Agar pedagogika universitetlari sifatsiz oʻqituvchilar tayyorlasa, bu maktablardagi ta'lim sifatiga, oʻquvchilarning bilim darajasiga va oxir-oqibat mamlakatning inson kapitaliga salbiy ta'sir koʻrsatadi. Shuning uchun ham pedagogik ta'lim sifati masalasi strategik ahamiyatga ega. Hozirgi kunda pedagogik ta'lim muassasalarida bir

BUKHARA_HAMD_PRINT

qator jiddiy sifat muammolari mavjud bo‘lib, ularni aniqlash va hal etish yo‘llarini belgilash ta'lim islohotlarining muhim vazifasi hisoblanadi.

Professor-o‘qituvchilar kadrlarining sifati pedagogik ta'lim muassasalarining eng muhim muammolaridan biri. Ko‘plab pedagogika universitetlarida ilmiy darajaga ega professor-o‘qituvchilar ulushi yetarli emas: fan doktorlari va fan nomzodlari soni kam, ayniqsa yangi tashkil etilgan muassasalarda. Ba'zi o‘qituvchilar o‘zlari zamonaviy pedagogik texnologiyalarni yetarli darajada egallamagan holda talabalarni o‘qitishga majbur bo‘lmoqda. Ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan shug‘ullanish darajasi past: ko‘plab o‘qituvchilar faqat dars berish bilan cheklanadi, ilmiy ish olib bormaydi. Xorijiy tajribaga ega kadrlarning ulushi kam: xorijda ta'lim olgan yoki stajirovka o‘tgan professor-o‘qituvchilar soni yetarli emas. Bu muammo pedagogik ta'limning sifatiga bevosita ta'sir ko‘rsatadi va uni hal etish uchun professor-o‘qituvchilarni tizimli tayyorlash, malakasini oshirish va rag‘batlantirish zarur.

O‘quv dasturlari va ta'lim mazmunining zamonaviy talablarga mosligi masalasi ham muhim muammo bo‘lib turibdi. Ko‘plab pedagogika universitetlarida o‘quv dasturlari hali an'anaviy yondashuvga asoslangan: nazariy bilimga ortiqcha e'tibor, amaliy ko‘nikmalarning yetishmasligi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning kam o‘rgatilishi. Talabalar ko‘pincha pedagogika nazariyasi va ta'lim tarixini o‘rganishga ko‘p vaqt sarflaydi, lekin zamonaviy dars rejalarini tuzish, interaktiv usullarni qo‘llash, raqamli vositalardan foydalanish, inklyuziv ta'lim va differentsiyalangan yondashuvni qo‘llash ko‘nikmalarini yetarli darajada egallay olmaydi. O‘quv dasturlari va mehnat bozori ehtiyojlari o‘rtasidagi nomuvofiqlik ham mavjud: maktablar zamonaviy pedagogik kompetensiyalarga ega o‘qituvchilarni talab qiladi, lekin universitetlar bu kompetensiyalarni to‘liq shakllantirib bera olmayapti.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Moddiy-texnik baza va infratuzilma muammolari pedagogik ta'lim sifatiga sezilarli ta'sir koʻrsatmoqda. Koʻplab pedagogika universitetlarining bino va inshootlari eskirgan va zamonaviy talablarga javob bermaydi. Laboratoriyalar va oʻquv kabinetlari yetarli jihozlanmagan: fizika, kimyo, biologiya va boshqa tabiiy fanlar boʻyicha laboratoriya jihozlari eskirgan yoki yoʻq. Kompyuter sinflari va internet ta'minoti barcha muassasalarda yetarli darajada emas: ba'zi viloyat pedagogika institutlarida talabalar uchun kompyuterlar soni kam, internet tezligi past. Kutubxona fondlari yangilanmagan: koʻplab darsliklar va ilmiy adabiyotlar eskirgan, zamonaviy nashrlar yetishmaydi. Elektron ta'lim resurslari va raqamli platformalarga kirish imkoniyati cheklangan. Bu infratuzilma muammolari ta'lim jarayonining samaradorligini pasaytiradi va talabalarning zamonaviy koʻnikmalar olishini qiyinlashtiradi.

Pedagogik amaliyot tizimidagi muammolar ham ta'lim sifatiga ta'sir koʻrsatmoqda. Pedagogik amaliyotning umumiy oʻquv vaqtidagi ulushi hali past: koʻplab rivojlangan mamlakatlardagi standartlarga nisbatan kamida ikki baravar kam. Bazaviy maktablar bilan hamkorlik tizimi yetarli darajada yoʻlga qoʻyilmagan: pedagogika universitetlari va maktablar oʻrtasidagi aloqa koʻpincha faqat rasmiy darajada. Amaliyot rahbarlari – mentorlarning malakasi va motivatsiyasi har doim yetarli emas: maktab oʻqituvchilari qoʻshimcha yuk sifatida qaraydi, maxsus mentorlik tayyorgarligi yoʻq. Talabalar amaliyot davomida koʻpincha faqat dars kuzatish bilan cheklanadi, mustaqil dars oʻtkazish va uning natijalarini tahlil qilish imkoniyati cheklangan. Amaliyot natijalarining baholanishi ham toʻliq emas: koʻpincha faqat rasmiy hisobot talab qilinadi, talabaning real pedagogik kompetensiyasi chuqur baholanmaydi.

Talabalar kontingentining sifati ham pedagogik ta'lim muammolaridan biri sifatida qaralmoqda. Pedagogika yoʻnalishlariga qabul ballari koʻpincha boshqa nufuzli yoʻnalishlar – iqtisodiyot, IT, tibbiyot, huquqshunoslik – ga nisbatan past. Bu holat

BUKHARA_HAMD_PRINT

pedagogik ta'limga eng iqtidorli yoshlarni jalb etishni qiyinlashtiradi. Ba'zi talabalar o‘qituvchilik kasbini ongli ravishda tanlamaydi, balki boshqa yo‘nalishlarga kira olmaganliklari sababli pedagogikani tanlaydi. Bu motivatsiya muammosi ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko‘rsatadi: past motivatsiyaga ega talabalar darsga kamroq tayyorlanadi, amaliyotga kam qiziqish bildirishadi va natijada sifatli o‘qituvchi bo‘lib yetishmaydi. Bu muammoni hal etish uchun pedagogik kasbning obro‘sini oshirish, maxsus stipendiyalar joriy etish va kasbga yo‘naltirilgan tanlash tizimini takomillashtirish zarur.

4. Pedagogika ta'lim muassasalarining istiqbolli rivojlanish yo‘nalishlari

Pedagogika ta'lim muassasalarining istiqbolli rivojlanish yo‘nalishlari mamlakatning Taraqqiyot strategiyasi, Uchinchi Renessans g‘oyasi va xalqaro ta'lim tendentsiyalari asosida belgilanmoqda. Bu yo‘nalishlar pedagogik ta'limning sifatini tubdan oshirish, xalqaro standartlarga yaqinlashtirish va mamlakatning ta'lim tizimini yangi darajaga ko‘tarish uchun zarur bo‘lgan kadrlar salohiyatini yaratishga qaratilgan. Islohotlarning strategik maqsadi – O‘zbekiston pedagogika ta'lim muassasalarini mintaqadagi va xalqaro miqyosdagi yetakchi pedagogik ta'lim markazlariga aylantirish. Bu maqsadga erishish uchun bir qator strategik yo‘nalishlar belgilangan va ularning har biri aniq chora-tadbirlar va maqsadli ko‘rsatkichlar bilan ta'minlangan.

O‘quv dasturlarini tubdan yangilash istiqbolli rivojlanishning birinchi va eng muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Bu yo‘nalishda quyidagi chora-tadbirlar ko‘zda tutilgan: birinchidan, kompetensiyaga asoslangan o‘quv dasturlarini to‘liq joriy etish – har bir bitiruvchi egallashi kerak bo‘lgan pedagogik kompetensiyalar doirasi (Professional Standards Framework) aniq belgilanadi va o‘quv dasturlari shu doira asosida quriladi. Ikkinchidan, amaliy tayyorgarlik ulushini sezilarli oshirish – pedagogik amaliyotning umumiy o‘quv vaqtidagi ulushini kamida 30–40 foizga yetkazish,

BUKHARA_HAMD_PRINT

doimiy amaliyot (school-based training) modelini joriy etish. Uchinchidan, fanlararo va modulli yondashuvni kengaytirish – an'anaviy fan bo‘yicha tayyorgarlikdan tashqari, STEM ta'limi, raqamli pedagogika, inklyuziv ta'lim, ko‘p tillilik va madaniyatlararo muloqot kabi zamonaviy modullarni joriy etish.

Professor-o‘qituvchilar kadrlarini kuchaytirish ikkinchi strategik yo‘nalish hisoblanadi. Bu yo‘nalishda bir necha muhim chora-tadbirlar ko‘zda tutilgan: ilmiy darajaga ega kadrlar ulushini oshirish – PhD va DSc ilmiy darajasiga ega professor-o‘qituvchilar sonini kamida 50–60 foizga yetkazish; xorijda stajirovka va malaka oshirish dasturlarini kengaytirish – har bir professor-o‘qituvchi kamida 3–5 yilda bir marta xorijda stajirovka o‘tashi uchun sharoit yaratish; yosh ilmiy kadrlarni rag‘batlantirish – maxsus grantlar, stipendiyalar va kasbiy rivojlanish imkoniyatlari orqali iqtidorli yosh olimlarni pedagogika sohasiga jalb etish. Xorijiy professor-o‘qituvchilarni taklif qilish amaliyotini kengaytirish ham muhim: doimiy yoki vaqtinchalik asosda xorijiy ekspertlarning dars berishi ta'lim sifatini va xalqaro tajriba almashishni ta'minlaydi.

Ilmiy-tadqiqot faoliyatini kuchaytirish uchinchi strategik yo‘nalish sifatida belgilangan. Pedagogik tadqiqotlar ta'lim amaliyotining ilmiy asosini yaratadi va ta'lim sifatini oshirishning muhim vositasi hisoblanadi. Bu yo‘nalishda quyidagi chora-tadbirlar ko‘zda tutilgan: pedagogik tadqiqotlar uchun maxsus grantlar fondi yaratish; xalqaro ilmiy jurnallarda (Scopus, Web of Science) chop etishni rag‘batlantirish; xalqaro ilmiy loyihalar va konsorsiumlarga qo‘shilish; pedagogik innovatsiyalarni ishlab chiqish va sinash laboratoriyalarini yaratish; tadqiqot natijalarini ta'lim amaliyotiga tatbiq etish mexanizmlarini ishlab chiqish. «Tadqiqotga asoslangan ta'lim» (research-based teaching) tamoyilini joriy etish – bu o‘qituvchilarni faqat mavjud bilimlarni uzatuvchi emas, balki yangi bilimlar yaratuvchi va tadqiqot natijalarini amaliyotga tatbiq etuvchi mutaxassislar sifatida tayyorlash demakdir.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Raqamli transformatsiya to‘rtinchi strategik yo‘nalish bo‘lib, u pedagogik ta'limning zamonaviylashtirilishida muhim o‘rin tutadi. Bu yo‘nalishda quyidagi ishlar ko‘zda tutilgan: barcha pedagogika ta'lim muassasalarini tezkor internet bilan ta'minlash va zamonaviy kompyuter sinflari yaratish; milliy pedagogik raqamli ta'lim platformasini yaratish – unda darsliklar, video darslar, interaktiv materiallar, virtual laboratoriyalar jamlangan bo‘ladi; sun'iy intellekt texnologiyalarini pedagogik ta'limga joriy etish – adaptiv ta'lim tizimlari, avtomatik baholash, individual o‘quv traektoriyalari; talabalarni raqamli pedagogika (digital pedagogy) bo‘yicha maxsus tayyorlash – bu ular kelajakda o‘z darslarida raqamli vositalardan samarali foydalanishlarini ta'minlaydi.

Xalqaro integratsiya va hamkorlikni chuqurlashtirishbeshinchi strategik yo‘nalish hisoblanadi. Bu yo‘nalishda quyidagi chora-tadbirlar belgilangan: xorijiy yetakchi pedagogika universitetlari bilan qo‘shma ta'lim dasturlarini (double degree) yaratish va kengaytirish; xalqaro akkreditatsiya olish – kamida 3–5 ta yetakchi pedagogika universiteti xalqaro akkreditatsiya olishi maqsad qilingan; talabalar va professor-o‘qituvchilar mobilligini oshirish – har yili kamida 500–1000 talaba va 200–300 professor-o‘qituvchini xorijda tajriba orttirishga yuborish; xalqaro ta'lim loyihalarida ishtirok etish – Erasmus+, Horizon Europe va boshqa xalqaro dasturlarda faol ishtirok etish. Shu bilan birga, pedagogika universitetlarini mintaqaviy ta'lim markazlariga (Hub) aylantirish g‘oyasi ilgari surilmoqda: ular nafaqat O‘zbekiston, balki Markaziy Osiyaning boshqa mamlakatlari uchun ham pedagogik kadrlar tayyorlash va malaka oshirish xizmatlarini ko‘rsatishi mumkin. Bu strategik yo‘nalishlarning to‘liq amalga oshirilishi O‘zbekiston pedagogika ta'lim muassasalarini sifat jihatidan yangi darajaga ko‘taradi va mamlakatning Uchinchi Renessans maqsadlariga erishish uchun zarur bo‘lgan pedagogik kadrlar salohiyatini yaratadi.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Nazorat savollari:

1. O‘zbekistondagi pedagogika ta'lim muassasalarining asosiy vazifalari nimalardan iborat?

2. Pedagogika universitetlarida ta'lim jarayoni qanday tashkil etilgan?

3. Pedagogika ta'lim muassasalarining ta'lim sifatini oshirishdagi muammolarni sanab bering.

4. Pedagogika ta'lim muassasalarida ilmiy tadqiqot ishlarining olib borilishini baholang.

5. Klaster tizimining pedagogik kadrlar tayyorlashdagi ahamiyatini tushuntiring.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2021.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Pedagogika sohasida ta'lim berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida" Qarori.

3. O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlari.

4. Muslimov N., Usmonboeva M. Pedagogik ta'lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish. – T.: Fan, 2023.

5. Qo‘qon davlat pedagogika instituti ilmiy asarlari to‘plami, 2023.

BUKHARA_HAMD_PRINT

GLOSSARIY

Adolat – Jamiyatda huquqlar, burchlar va ne'matlarning teng va haqqoniy taqsimlanishi tamoyili. Jon Rolls adolatni «insoflilik sifatida» ta'riflagan. O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasining ikkinchi ustuvor yo‘nalishi adolat va qonun ustuvorligini ta'minlashga bag‘ishlangan

Akselerator – Startap va yosh tadbirkorlik loyihalarini qisqa muddatda rivojlantirishga ko‘maklashuvchi tashkiliy tuzilma. O‘zbekistonda yoshlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlash uchun universitetlar va IT Parklarda akseleratorlar yaratilgan

Barqaror rivojlanish maqsadlari (BMM) – 2015-yilda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan 17 ta global maqsad va 169 ta vazifalar majmui. O‘zbekiston BMM ni milliy rivojlanish strategiyasiga integratsiya qilgan va 2018, 2023-yillarda Ixtiyoriy milliy sharhlar taqdim etgan

Cho‘llanish – Iqlim o‘zgarishi va inson faoliyati ta'sirida hosildor yerlarning cho‘lga aylanishi jarayoni. O‘zbekistonda Qizilqum va Qoraqum cho‘llarining kengayishi, Orol dengizi qurigan tubining «Orolqum»ga aylanishi bu muammoning yorqin namunasi

Davlat suverenitet – Davlatning ichki va tashqi siyosatini mustaqil belgilash, o‘z hududida oliy hokimiyatni amalga oshirish huquqi. O‘zbekiston 1991-yil 1-sentabrda mustaqillikka erishib, to‘liq suverenitega ega bo‘ldi

Demografik dividend – Aholining yosh va mehnatga layoqatli qismining katta ulushidan iqtisodiy foyda olish imkoniyati. O‘zbekistonda aholining 60% dan ortig‘i 30 yoshgacha bo‘lib, bu salohiyatni to‘g‘ri yo‘naltirish strategik vazifa

Ekstremizm – Siyosiy, diniy yoki boshqa maqsadlarda zo‘ravonlik va radikal usullarni qo‘llashga undovchi g‘oyalar va harakatlar. O‘zbekistonda diniy ekstremizmga qarshi «Mehr» operatsiyalari va reabilitatsiya dasturlari amalga oshirilmoqda

BUKHARA_HAMD_PRINT

Erkin iqtisodiy zona (EIZ) – Soliq imtiyozlari va maxsus tartib-qoidalar joriy etilgan, investitsiyalarni jalb etish va ishlab chiqarishni rivojlantirishga mo‘ljallangan maxsus hududlar. O‘zbekistonda 20 dan ortiq EIZ faoliyat yuritmoqda.

Fuqarolik jamiyati – Davlat va biznesdan mustaqil ravishda faoliyat yurituvchi jamoat tashkilotlari, uyushmalar va fuqarolar birlashmalari majmui. O‘zbekistonda 10 000 dan ortiq nodavlat notijorat tashkilotlari ro‘yxatga olingan.

Gender tenglik – Erkaklar va ayollarning teng huquqlarga, imkoniyatlarga va mas'uliyatlarga ega bo‘lishi tamoyili. O‘zbekistonda gender tenglik to‘g‘risida qonun qabul qilingan, ayollar tadbirkorligi qo‘llab-quvvatlanmoqda

Globallashuv – Dunyo mamlakatlari va xalqlarining iqtisodiy, siyosiy, madaniy va axborot sohalarida tobora ko‘proq o‘zaro bog‘lanishi jarayoni. U yangi imkoniyatlar bilan birga iqlim o‘zgarishi, terrorizmning tarqalishi kabi umumbashariy muammolarni ham kuchaytiradi

Habeas corpus – Shaxsning asossiz hibsga olinishidan himoya qiluvchi huquqiy kafolat. O‘zbekistonda 2017-yildan boshlab hibsga olish sanksiyasini berish vakolati prokuraturadan sudga o‘tkazildi

Harakatlar strategiyasi – 2017–2021 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha strategik hujjat (PF-4947, 2017-yil 7-fevral). U Taraqqiyot strategiyasining (2022–2026) o‘tmishdoshi hisoblanadi.

Ijtimoiy kontrakt – Muhtoj oilalar bilan davlat o‘rtasidagi kelishuv: davlat moddiy yordam beradi, oila esa o‘z-o‘zini ta'minlash bo‘yicha majburiyatlarni (kasbiy o‘qitish, ish topish) oladi. Manzilli ijtimoiy yordam mexanizmlaridan biri.

Inklyuziv ta'lim – Nogironligi bo‘lgan bolalar va maxsus ta'lim ehtiyojiga ega o‘quvchilarni umumiy ta'lim jarayoniga jalb etish yondashuvi. O‘zbekistonda bu yo‘nalish rivojlanish bosqichida bo‘lib, pedagogik kadrlarni maxsus tayyorlash zarur

BUKHARA_HAMD_PRINT

Inson kapitali – Insonning ta'lim, sog‘liq, ko‘nikmalar va tajriba orqali to‘plagan bilim va qobiliyatlari majmui. Gary Becker va Theodore Schultz tomonidan asoslangan. Jahon bankining Inson kapitali indeksida O‘zbekiston 0,62 atrofida

Inson qadr-qimmati – Har bir insonning tug‘ma va ajralmas qadriyatga ega ekanligi tamoyili. O‘zbekiston Konstitutsiyasining 13-moddasi (2023 tahriri) va Taraqqiyot strategiyasining birinchi ustuvor yo‘nalishi shu tamoyilga asoslangan.

Innovatsiya – Yangi g‘oyalar, texnologiyalar, mahsulotlar yoki usullarni amaliyotga joriy etish jarayoni. O‘zbekistonda IT Park (2019), «Bir million dasturchi» dasturi va sun'iy intellekt strategiyasi (2023) innovatsion rivojlanishning muhim vositalari

Iqlim o‘zgarishi – Issiqxona gazlari emissiyasi natijasida global iqlimning o‘zgarishi. O‘zbekiston Parij kelishuvini ratifikatsiya qilib, 2030-yilga kelib emissiyani 35% kamaytirish majburiyatini olgan. Markaziy Osiyada harorat 0,5–1,5°C ga oshgan

Iqtisodiy liberallashtirish – Iqtisodiyotni davlat nazoratidan bo‘shatish, bozor mexanizmlarini joriy etish jarayoni. O‘zbekistonda 2017-yildan valyuta konvertatsiyasi, soliq islohotlari, xususiylashtirish va savdo erkinlashtirildi

Jadidchilik – XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Markaziy Osiyoda zamonaviy ta'lim va islohotlar uchun kurashgan ma'rifatchilik harakati. Munavvar qori, Abdulla Avloniy, Behbudiy kabi jadidchilar zamonaviy pedagogik ta'limning asoschilari hisoblanadi

Kambag‘allik – Aholining asosiy ehtiyojlarini qondira olmaydigan darajadagi past daromad holati. O‘zbekistonda kambag‘allik darajasi 14–17% (kuniga 3,65 dollar mezoniga ko‘ra) bo‘lib, «Temir daftar», «Ayollar daftari» dasturlari orqali qisqartirilmoqda

Kiberxavfsizlik – Axborot tizimlari, tarmoqlar va ma'lumotlarni raqamli tahdidlardan himoya qilish. O‘zbekistonda Kiberxavfsizlik markazi tashkil etilgan, maxsus qonunchilik qabul qilingan.

BUKHARA_HAMD_PRINT

Kompetensiya – Bilim, koʻnikma va shaxsiy sifatlarning birligi boʻlib, muayyan faoliyatni samarali amalga oshirish qobiliyatini ifodalaydi. Zamonaviy ta'lim kompetensiyaga asoslangan yondashuvga oʻtmoqda.

Konstitutsiya – Davlatning asosiy qonuni. Oʻzbekiston Konstitutsiyasi 1992-yilda qabul qilingan va 2023-yilda referendum orqali yangi tahrirda tasdiqlangan. Yangi tahrirda inson huquqlari, yoshlar va ijtimoiy kafolatlar kengaytirildi.

Konvertatsiya (valyuta) – Milliy valyutani xorijiy valyutaga erkin almashtirilishi. Oʻzbekistonda 2017-yil 5-sentabrda soʻm erkin konvertatsiyasi joriy etildi, «qora bozor» tugatildi va bozor kursi oʻrnatildi.

Korrupsiyaga qarshi kurash – Davlat mansabdorlarining oʻz lavozimidan shaxsiy manfaat uchun foydalanishiga qarshi tizimli chora-tadbirlar. 2020-yilda Korrupsiyaga qarshi kurash agentligi tashkil etildi, aktivlar deklaratsiyasi, e-xaridlar tizimi joriy etildi

Kredit-modul tizimi – Oliy ta'limda oʻquv yuklamasini kredit birliklarda hisoblaydigan va talabalar mobilligini ta'minlaydigan tizim. Bolonya jarayoni tamoyillariga asoslangan. Oʻzbekiston OTMlarida 2020-yillardan joriy etilmoqda.

Mahalla – Oʻzbekistondagi fuqarolar oʻzini-oʻzi boshqarish organi va an'anaviy ijtimoiy institut. Mamlakatda 9500 dan ortiq mahalla fuqarolar yigʻini faoliyat yuritib, ijtimoiy himoya, tarbiya va jamoatchilik nazorati vazifalarini bajaradi

Malaka oshirish – Oʻqituvchilarning kasbiy bilim va koʻnikmalarini yangilash va rivojlantirish jarayoni. Oʻzbekistonda har 5 yilda kamida bir marta malaka oshirish majburiy. PKQTMOI va hududiy filiallar bu faoliyatni amalga oshiradi

Ma'naviyat – Insonning ichki dunyosi, qadriyatlari, axloqiy mezonlari va dunyoqarashi majmui. Oʻzbekistonda ma'naviy taraqqiyot Taraqqiyot strategiyasining beshinchi ustuvor yoʻnalishi sifatida belgilangan

BUKHARA_HAMD_PRINT

Mentorlik – Tajribali mutaxassisning yosh hamkasbiga kasbiy rivojlanishda individual koʻmaklashish tizimi. Singapur tajribasida har bir yangi oʻqituvchiga 2 yil mobaynida mentor biriktiriladi. Oʻzbekistonda bu tizim rivojlantirilmoqda

Milliy manfaatlar – Davlatning fuqarolari farovonligi, xavfsizligi, suverenitetini ta'minlashga qaratilgan strategik maqsadlari. Hans Morgenthau bu tushunchani tashqi siyosatning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida ta'riflagan.

Milliy qadriyatlar – Xalqning tarixiy rivojlanishi davomida shakllangan va milliy identitetini belgilovchi ma'naviy-madaniy boyliklar: oila, mehmonnavozlik, mehnatsevarlik, ilm-ma'rifatga hurmat, vatanparvarlik.

Milliy xavfsizlik – Davlat suverenitetini, hududiy yaxlitligini va fuqarolarning xavfsizligini ichki va tashqi tahdidlardan himoya qilish holati. Barri Buzan 5 ta sektorni ajratgan: harbiy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik.

Modernizatsiya – Jamiyat, iqtisodiyot yoki muayyan tizimni zamonaviy talablarga moslashtirish va yangilash jarayoni. Oʻzbekistonda Qurolli Kuchlar, ta'lim tizimi, sogʻliqni saqlash va boshqa sohalar modernizatsiya qilinmoqda. (M3, M11)

Multilateralizm – Xalqaro munosabatlarda koʻp tomonlama hamkorlik tamoyili. Oʻzbekiston BMT, ShHT, MDH va boshqa xalqaro tashkilotlar doirasida global muammolarni birgalikda hal etishda faol ishtirok etadi

Orol dengizi muammosi – XX asrning eng yirik ekologik fojialaridan biri: Orol dengizi 1960-yillardan qurib, hajmining 90% dan koʻprogʻini yoʻqotdi. Prezident Mirziyoyev tashabbusi bilan BMT maxsus rezolyutsiyasi (2021) qabul qilindi

Pedagogik amaliyot – Pedagog talabalarning ta'lim muassasalarida real sharoitda dars berish tajribasini orttirishi jarayoni. Kuzatuv, yordamchi va mustaqil amaliyot bosqichlarini oʻz ichiga oladi. Xalqaro standartlarga koʻra, oʻquv vaqtining 30–40% ni tashkil etishi kerak

BUKHARA_HAMD_PRINT

Pragmatik tashqi siyosat – Ideologiyaga emas, aniq milliy manfaatlarga va amaliy natijalarga asoslangan tashqi siyosat yondashuvi. 2017-yildan O‘zbekiston «ochiq, pragmatik va faol» tashqi siyosat konsepsiyasiga o‘tdi

Prezident maktablari – Aniq va tabiiy fanlar bo‘yicha chuqurlashtirilgan ta'lim beradigan ixtisoslashtirilgan maktablar tizimi. Iqtidorli o‘quvchilarni aniqlash va STEM ta'limini rivojlantirish maqsadida tashkil etilgan

Qayta tiklanuvchi energiya – Quyosh, shamol, suv va boshqa tabiat kuchlaridan olinadigan energiya. O‘zbekiston 2030-yilga kelib qayta tiklanuvchi energiya ulushini 25–30% ga yetkazishni maqsad qilgan. Navoiy viloyatida 100 MVt quyosh elektr stantsiyasi ishga tushirilgan

Qonun ustuvorligi (Rule of law) – Davlat va jamiyat hayotida qonunning oliy kuchga ega bo‘lishi, barcha sub'ektlarning qonun oldida tengligi tamoyili. Aristotel, Magna Carta (1215), Dyusi uch elementi va BMT ta'rifi (2004) bu tushunchaning asoslarini belgilaydi

Raqamli iqtisodiyot – Raqamli texnologiyalarga asoslangan iqtisodiy faoliyat. «Raqamli O‘zbekiston – 2030» strategiyasi (2020) doirasida IT Park, elektron tijorat, fintech va raqamli infratuzilma jadal rivojlantirilmoqda

Renessans (Uyg‘onish) – Ilm-fan, madaniyat va san'atning jadal yuksalish davri. Markaziy Osiyoda Birinchi Renessans (IX–XII asr), Ikkinchi Renessans (XIV–XV asr, Temuriylar davri) bo‘lgan. Prezident Mirziyoyev Uchinchi Renessans g‘oyasini ilgari surgan

Shashmaqom – O‘zbek va tojik xalqlarining mushtarak klassik musiqa merosi. Olti maqomdan (Buzruk, Rost, Navo, Dugoh, Segoh, Iroq) tashkil topgan. 2003-yilda YUNESKO tomonidan nomoddiy madaniy meros sifatida tan olingan

STEM ta'limi – Fan (Science), Texnologiya (Technology), Muhandislik (Engineering) va Matematika (Mathematics) sohalarini integratsiyalashgan holda o‘qitish yondashuvi. O‘zbekistonda

BUKHARA_HAMD_PRINT

Prezident maktablari va STEM laboratoriyalari orqali rivojlantirilmoqda

Taraqqiyot strategiyasi – «Yangi O‘zbekiston» Taraqqiyot strategiyasi (2022–2026) – PF-60, 2022-yil 28-yanvar. 7 ta ustuvor yo‘nalish va 100 ta maqsadli ko‘rsatkichni o‘z ichiga oladi. Harakatlar strategiyasining (2017–2021) davomi.

Terrorizmga qarshi kurash – Terroristik tahdidlarni bartaraf etish va oldini olishga qaratilgan huquqiy, profilaktik va operativ chora-tadbirlar tizimi. O‘zbekistonda kompleks yondashuv: qonunchilik, profilaktika, reabilitatsiya va xalqaro hamkorlik

Uchinchi Renessans – Prezident Mirziyoyev tomonidan 2021-yilda ilgari surilgan strategik g‘oya: O‘zbekistonning tarixiy ilmiy merosiga tayanib, zamonaviy ilm-fan va innovatsiyalar orqali yangi yuksalish davriga kirishi. Taraqqiyot strategiyasining 7-ustuvor yo‘nalishi

Ustoz-shogird tizimi – Markaziy Osiyodagi an'anaviy ta'lim va kasbiy tayyorgarlik tizimi: ustoz (muallim) shogirdga (o‘quvchi) bilim va ko‘nikmalarni individual asosda o‘rgatadi. Zamonaviy mentorlik tizimining tarixiy o‘tmishdoshi.

Valyuta konvertatsiyasi – Milliy valyutaning xorijiy valyutalarga erkin almashinuvi. 2017-yil 5-sentabrda O‘zbekiston so‘mi erkin konvertatsiyaga o‘tdi, bu iqtisodiy islohotlarning muhim bosqichi bo‘ldi

Volontyorlik – Fuqarolarning ko‘ngilli va beg‘araz ravishda ijtimoiy foydali faoliyat bilan shug‘ullanishi. O‘zbekistonda «Yaxshi qo‘shni» dasturi, COVID-19 davrida yoshlar volontyorligi kabi harakatlar rivojlangan

Xalqaro Orolni qutqarish fondi (IFAS) – 1993-yilda Markaziy Osiyo davlatlari tomonidan Orol dengizi havzasidagi ekologik muammolarni hal etish maqsadida tashkil etilgan mintaqaviy tashkilot. O‘zbekiston 2018–2023 yillarda IFAS raisligini amalga oshirgan

BUKHARA_HAMD_PRINT

Xususiylashtirish – Davlat mulkidagi korxona va aktivlarni xususiy sektorga o‘tkazish jarayoni. O‘zbekistonda energetika, kimyo, transport, telekommunikatsiya sohalaridagi yirik korxonalar xalqaro maslahatchilar ishtirokida xususiylashtirilmoqda

Yangi O‘zbekiston – 2017-yildan boshlab Prezident Mirziyoyev rahbarligida amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar orqali shakllanayotgan yangi davlat va jamiyat modeli. «Yangi O‘zbekiston» konsepsiyasi mamlakatning barcha sohalarini qamrab oladi

Yoshlar parlamenti – Yoshlarning qonunchilik jarayonida ishtirokining shakli: yoshlar deputatlari qonun loyihalarini muhokama qiladi va yoshlar muammolarini davlat organlari e'tiboriga havola etadi. Birinchi yig‘ilish 2021-yilda o‘tkazilgan

Yoshlar siyosati – Davlatning yoshlarni ta'lim, bandlik, uy-joy, ma'naviyat sohalarida qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan strategik yo‘nalishi. «Davlat yoshlar siyosati to‘g‘risida» Qonun (2016), Yoshlar ishlari agentligi (2017) va «Yoshlar – kelajagimiz» dasturi asosiy vositalar

YUNESKO Jahon merosi – BMTning Ta'lim, fan va madaniyat tashkiloti tomonidan jahon ahamiyatiga ega deb tan olingan madaniy va tabiiy ob'ektlar ro‘yxati. O‘zbekistondan Ichan qal'a (Xiva), Buxoro, Samarqand va Shahrisabz kiritilgan.

Yashil iqtisodiyot – Atrof-muhitga minimal zarar yetkazuvchi, resurslardan oqilona foydalanuvchi va barqaror rivojlanishga asoslangan iqtisodiy model. O‘zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi va toza texnologiyalar rivojlantirilmoqda

BUKHARA_HAMD_PRINT

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. **O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahrir).** – Toshkent: “O‘zbekiston”, turli nashrlar.
2. **“Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”, 1997-yil** – Toshkent, rasmiy matn.
3. **Prezident Sh.M. Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomalari (2017–2023-yillar).** – Toshkent: “O‘zbekiston”, turli yillar.
4. **“Pedagogika oliy ta’lim muassasalarida o‘qituvchi kadrlar tayyorlash sifati: xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlar”** – Ilmiy-uslubiy maqolalar to‘plami, Toshkent, turli yillar.
5. **UNESCO: “Teachers and Teaching in a Changing World: Global Monitoring”** – UNESCO report, turli yillar.

BUKHARA_HAMD_PRINT

MUNDARIJA

KIRISH 3

1 - MAVZU: KIRISH. YANGILANAYOTGAN O‘ZBEKISTON: MILLIY TIKLANISHDAN – MILLIY YUKSALISH SARI 4

2 - MAVZU: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI PREZIDENTI SH.M. MIRZIYOYEV YANGI O‘ZBEKISTONNING NOVATOR RAHBARI SIFATIDA 15

3 - MAVZU: HARAKATLAR STRATEGIYASI: JADAL TARAQQIYOT VA YANGILANISH MODELI 27

4 - MAVZU: TARAQQIYOT STRATEGIYASINING MAZMUN MOHIYATI, MAQSAD VA VAZIFALARI 40

5 - MAVZU: INSON QADRINI YUKSALTIRISH VA ERKIN FUQAROLIK JAMIYATINI YANADA RIVOJLANTIRISH ORQALI XALQPARVAR DAVLAT BARPO ETISH 52

6 - MAVZU: MAMLAKATIMIZDA ADOLAT VA QONUN USTIVORLIGI TAMOYILLARINI TARAQQIYOTNING ENG ASOSIY VA ZARUR SHARTIGA AYLANTIRISH 64

7 - MAVZU: MILLIY IQTISODIYOTNI JADAL RIVOJLANTIRISH VA YUQORI O‘SISH SUR'ATLARINI TA'MINLASH 77

8 - MAVZU: ADOLATLI IJTIMOIY SIYOSAT YURITISH, INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISH 89

9 - MAVZU: MA'NAVIY TARAQQIYOTNI TA'MINLASH VA SOHANI YANGI BOSQICHGA OLIB CHIQISH 101

10 - MAVZU: MILLIY MANFAATLARDAN KELIB CHIQQAN HOLDA UMUMBASHARIY MUAMMOLARGA YONDASHISH 113

BUKHARA_HAMD_PRINT

11 - MAVZU: MAMLAKATIMIZ XAVFSIZLIGI VA MUDOFAA SALOHIYATINI KUCHAYTIRISH, OCHIQ, PRAGMATIC VA FAOL TASHQI SIYOSAT OLIB BORISH..... 125

12 - MAVZU: YANGI O‘ZBEKISTON – UCHINCHI RENESSANS. YOSHLAR – KELAJAK BUNYODKORI 137

13 - MAVZU: TA'LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR, YUTUQLAR, MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLI REJALAR..... 149

14 - MAVZU: PEDAGOGIK KADRLARNI TAYYORLASH, MALAKASINI OSHIRISH VA QAYTA TAYYORLASH TIZIMI MASALALARI..... 161

15 - MAVZU: O‘ZBEKISTONDAGI TA'LIM JARAYONIDA PEDAGOGIKA TA'LIM MUASSASALARI FAOLIYATI VA O‘RNI..... 173

GLOSSARIY..... 185

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI 193

BUKHARA_HAMID_PRINT

AHMADOVA ZEBINISO SHAVKATOVNA

YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOT STRATEGIYASIDA TA’LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR

O‘QUV QO‘LLANMA

Muharrir: *F.Usmonov*
Texnik muharrir: *B.Ashurov*
Musahhih: *M.Kuziyeva*
Sahifalovchi: *X.Axrorov*

Nashriyot litsenziyasi №040075. 23.09.2022. Orginal maketidan bosishga ruxsat etildi: 06.12.2025. Bichimi 60x84. Kegli 16 shponli. “Palatino Linotype” garn. Ofset bosma usulida bosildi. Ofset bosma qog‘ozi. Bosma tobog‘i 12,25. Adadi 100. Buyurtma № 348.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi “BUKHARA HAMD PRINT” nashriyoti. Buxoro shahri Hofiz Tanish Buxoriy ko‘chasi, 190-B uy. Tel: (97) 736-20-11. Bahosi kelishilgan narxda.

BUKHARA_HAMD_PRINT

“BUKHARA HAMD PRINT” MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahri Qayum Murtazoyev ko‘chasi, 344-uy